

چاهيو ٿا گور ويٺي سنسنگ

ٽه پڙهو سستا هيلين ڪتاب
ڏهن رپين جا ڪتاب پنجن روپين ۽
ڌرمي پستڪ ۽

هه پيشن جا جيونچ

ڌرمي سندر پستڪ

۰-۶

ترڪال سنڌيا

۰-۵

ڪلياڻ گيتا

۰-۶

سانڌا ٺٽڪور

۱۰ ۽ ڪڇين اٺي

ٺارڊ پگتي سولر

شڪر ۽ ڪور

اصل ڪٿا مٿي ٺارڻ جي

واڌا ڪر ش ٻجڻاولي

چوڏس مکي گاڏي

چمڪور جي لڙائي

سنڌ ڏانهن سنبها

گاڏي طرفو • ٽالنسن

سڪ سنڌيش • ڇڪت گرو

برهر چرون لهر • مارگ جولي

سوامي ماڏوالند • امنڪ

ڪرشن پونو • گيتا ۽ راج گيان

نردوش وگيان • -ورج جي لڙائي

انت جي اوت • مڪڙا

پالمان جا ڏرشن • رام گيتا

سرسوتي ساهتبر گهر

پگت مال وڏي

پارس پاڻ ۽ گيتا سار

گيتا رهس (۱)

رام ڪٿا ڪوٺا

ٽلپي ڪرمت رامالڻ

پگت مالها

پگت هرېداس رام

شري ڪر ش

دېدار چولش

ڪر ش ڳاڻا

پگت روپچند

پرلوڪ ڪو ٻه ٻار

آلم رامالڻ

وېدالتي ڪلڪار

پاڻي • ولچند ميگڙ

گيان پربل وچن

آبديش اميرت

پگت گيتا ۲ اڌاوتھڪا

ڪچھري روڊ، اجه

لوڪ ڀرلوڪ سھيلو ڪرينم

صاحب سچا۔ ڏي ٿوڻ سھت

ٿلي جيءَ ٻنهي لوڪن مٿي

ڪاٿينم ڄم جي ٿاسي

ٻنھنجو پاڻ سان ملائينم

منھنجا ٻڌن ڪٿ

هن پڙ ساگر مان ٿاري پار ڪرينم

ڇوراسي جي چڪر کان ٿوڻ ئي ڇڏائينم

مالڪ شل ٿو در رهجي اچينم

هي ديالو مون تي ڏيا ڪر۔

هن پڙ ساگر جي ٿيري مان مونکي ڪڍي وٺ

منھنجي پڇاري سرھي ڪجانم

مونکي ڄم ڪال کان ڇڏائج

ڏوسان منھنجا سھڻا سائين رهجي مثال اچيم۔

شالتي!!

شالتي!

اور۔ شالتي!

پنهنجو نام چت ڏيڻ

هي ڀرڀو شل سدائين پيو ٽنهنجا مڻ ڳايان

پل پل ٿوڪي ڏيڻ

سڪن ۾ صاف وسري وڃين

دڪن ۾ ياد مس مس پٿين

پيڙهي درشن لاءِ ٽنهنجي جو آهيان

ڀردا ماڻا جا ڏٺي تون آڏاڻي

هي ڀرڀو سميت ڏينم ٿي

سدائين ٽنهنجو نام چيپيندو رهان

تون شل هڪ پل به مون کان نه وسرين

پنهنجي چرڻ جو ڏيان ڏجانم

نام دان ڏجانم

شل پاڻ وڃائي ٿوڪي پايان

سڪ جا سڌرا سڏينم ساڳين

بيٺ ڪڇانءِ مونڪي تون پنهنجو

رويو هنجون آءِ ويٺي هاريان

سڪندي ٿيڻ سال سال

ٿوڪي ڪنهن پر پايان پر ٿيڻ

تون لاڪر مان ٽنهنجي داسي

نٿ درشن لاءِ نيٺ پيڙهي

لوڪ ڀرلوڪ سهيلو ڪرينم

صاحب سچا۔ ڏي تون سم

تڏي جيءَ پٺي لوڪن مٿي

ڪاٽينم ڄم جي ڦاسي

پنهنجو پاڻ سان ملائينم

منهنجا پنڌن ڪٽ

هن ڀوساگر مان ٿاري پار ڪرينم

ڇوراسي جي چڪر کان تون ئي ڇڏائينم

مالڪ شل تو در رهجي اچينم

هي ديالو مون تي ڏيا ڪر۔

هن ڀوساگر جي ڦيري مان مونکي ڪڍي وٺ

منهنجي پڇاري سرهي ڪڇائيم

مونکي ڄم ڪال کان ڇڏائج

توسان منهنجا سهڻا سائين رهجي مثال اچيم۔

شانتِي!!

شانتِي!

اوڻ۔ شانتِي!

پنهنجو نام چت ڏينم

هي ڀوڀو شل سدائين ڀيو ٽنهنجا مڙ ڳايان
 پل پل ٿوڪي ڏايان
 سکن ۾ صاف وسري وئين
 دکن ۾ ياد مس مس پئين
 پياسي درشن لاءِ ٽنهنجي جو آهيان
 ڀردا مايا جا ڏٺي تون اٿارينم
 هي ڀوڀو سمٽ ڏينم ته
 سدائين ٽنهنجو نام چيپندو رهان
 تون هل هڪ پل به مون کان نه وسرين
 پنهنجي چرزن جو ڏيان ڏجانم
 نام دان ڏجانم
 شل پاڻ وڃائي ٿوڪي پايان
 سڪ جا سڌرا سڏينم ساکين
 نيٺ ڪجهان مونکي تون پنهنجو
 رويو هنجون آءٌ ويٺي هاريان
 سڪندي ٿيرم سال سال
 ٿوڪي ڪنهن پر پايان پر ڀيتم
 تون ٺاڪر مان ٽنهنجي داسي
 نت درشن لاءِ نيٺ پياسي.

سڀ واڳم ڌڻي تو وس

سڀ ڪم منهنجا آهن ٿو حبيب جي حوالي
 اونا منهنجا آهن سڀ ٿو مٿي
 دين ديال ڀروسي ٿيري
 سڀ پروار چرائيا پيري
 سڀ واڳم ڌڻي مٺا ٿنهنجي وس
 آءُ ڪا پاڻ وهڻي
 سائين منهنجا - ٿون منهنجا ڪم پاڻيهي ويڏو ڪرين
 سڀڪي آهي ٿنهنجي اهر وس
 مونکي پنهنجي نوازش سان اڏي ڇڏ
 سائين ٻڌيءَ اهر بتن ڪيو اٿم
 هاڻ تون ڄاڻ - ٿنهنجو ڪم ڄاڻي
 ڀريو مان ڀرڻو آهيانءِ
 ٿنهنجي سڀ اختيار - هسائج نه مون مسڪين کي
 مالڪ چئي نه ڇڏو ڪجانم
 سائين منهنجا اوناين سڀن جا عرض
 مون کان وسري ويا پلجي سڀ فرض
 هاڻ لاهه اچي تون منهنجا قرض ۽ هرض
 سائين تون اچي سهاءُ ٿينم

پورٽ ڪر منهنجي آس

ان ڏن جو واڌارو ڪرينم
 ڪلياڻ ڪاري- ڪلياڻ ڪرينم
 ڪلتار منهن جا- ڪارج سنوارج منهن جا
 ڪمل جا ڪوڏيا- منهن جا ڪارج راس ڪر
 مرادون پڄاڻينم مالڪ

اڻم جي آميدون- پوريون شال ڪندڀر
 آسائتن جون آسون به ته

تون ئي پوريون ڪندو آهين

مان به ته آسائتو ٿي ترو ٿي آيو آهيان
 ڏينم پنهن جي ڪروڙا جي پندار مان ڪٿي ڪٿي

مالڪ آس پڄاڻيندڀر به ضرور

ستگر سائين- سدا آس پڄاڻين

بابل سائين- شل پار رسائين

سڀني جي آس پڄاڻين- ٻيرا ٻني لائين

ڏيان سان جيڪي ٿوڪي ڏيانين

من جون مرادون پاڻين-

سائين، - مهر وسائين

او سائين مهر وسائين

مهر ميا جا ڪر وسڪارا

الاهي مهر سان پنهنجي - اسان تي ڪا پلائي ڪر

گناهين ۾ آهيون گمراهه - تون ڪا رهنمائي ڪر

ڏکڻ سورن سنڌا ڏولا - ڏٺا اٿئون هٿ عمر ساري

سڪن کي ٿا سڪون ساري - خوشي ۽ دلڪشاهي ڪر

اسان جا ڪم عبث اونڌا - وٺائين پاپ ۾ واري

وسيلو ڪو ٻيو ڪونهي - رحم سان تون رهائي ڪر

اٿئون چو طرف چوڌاري بلائون آفتون اوڏيون

ڏکيو دشمن ڏڪارين ٿا - تري ٿن کي ٿوئي ڪر

لنگهائج پيڇورا پهرين - رلياسين رات ڪاريءَ ۾

رسج هوڙهن سنڌا رهبر - سڀاجها ڪا سهائي ڪر

مون ولهيءَ سان وڙ ڪجانءِ

مالڪ مون تي مهر جي نظر ڪر

منهن جو حال اٿيئي هيٺو - پرڀو مهر ڪرينم پنهنجي

ٿنهن جي سا مهر مون هٿي هجي

ته پوءِ دشمن ڇا ڪندڙ؟

مالڪ ٿنهن جي مهر سان پٽ سان رهجي ايندڙ

مون ٿان مهر نه لائج - مان ٿنهن جي آهيانءِ

ٻاجه ڪرين پاڇهه - مهر ڪرين مهر وارا

تنهنجو عرش به واہ واہ - تنهنجو فرش به واہ واہ
 تنهنجي چانو به واہ واہ - تنهنجي اس به واہ واہ
 تنهنجي هي به واہ واہ - تنهنجي هو به واہ واہ
 تنهنجي مهر به واہ واہ - تنهنجو قهر به واہ واہ
 تنهنجي پلي به واہ واہ - تنهنجي ڍلي به واہ واہ
 تنهنجو ڪيچ به واہ واہ - تنهنجو ڪٿو به واہ واہ
 تنهن جا گل به واہ واہ - تنهن جا ڪنڊا به واہ واہ
 تنهن جي هلاڪي به واہ واہ - تنهن جي ڳري به واہ واہ
 تنهن جا لڪ به واہ واہ - تنهن جا ڪڪ به واہ واہ
 تنهن جو مڻ به واہ واہ - تنهن جو ڪڙ به واہ واہ
 تنهن جي مٺي به واہ واہ - تنهن جي ڪڙي به واہ واہ
 تنهن جي رحمت به واہ واہ - تنهن جي زحمت به واہ واہ
 تنهن جو سڪ به واہ واہ - تنهن جو دک به واہ واہ
 تنهن جو امرت به واہ واہ - تنهن جو زهر به واہ واہ
 تنهن جو سون به واہ واہ - تنهن جي مٽي به واہ واہ
 تنهن جي اميري به واہ واہ - تنهن جي غريبي به واہ واہ
 تنهن جي سگهائي به واہ واہ - تنهن جي اگهائي به واہ واہ
 تنهن جي ٿڌي به واہ واہ - تنهن جي ڪوسي به واہ واہ

سائين، - مهر وسائين

او سائين مهر وسائين

مهر ميا جا ڪر وسڪارا

الاهي مهر سان پنهنجي - اسان تي ڪا ڀلائي ڪر
گناهين ۾ آهيون گمراهه - تون ڪا رهنمائي ڪر
ڏکڻ سورن سنڌا ڏولا - ڏٺا اٿئون هٿ عمر ساري
سڪن کي ٿا سڪون ساري - خوشي ۽ دلڪشاهي ڪر
اسان جا ڪم عبث اونڌا - وفائين پاپ ۾ واري
وسيلو ڪو ٻيو ڪونهي - رحم سان تون رهائي ڪر
اٿئون چو طرف چوڌاري بلائون آفتون اوڏيون
ڏکيو دشمن ڏڪارين ٿا - تري تن کي ٿوئي ڪر
لنگهائج پيچرا پهرين - رلياسين رات ڪاريءَ ۾
رسج هوڙهن سنڌا رهبر - سڀاجها ڪا سهائي ڪر
مون ولهيءَ سان وڙ ڪجانءِ

مالڪ مون تي مهر جي نظر ڪر

منهن جو حال اڻٿيئي هيٺو - پريو مهر ڪرينم پنهنجي

تنهن جي سا مهر مون هڻي هجي
ته پوءِ دشمن ڇا ڪندڻ؟

مالڪ تنهن جي مهر سان پٽ سان رهجي ايندڻ

مون تان مهر نه لائج - مان تنهن جي آهيانءِ

ٻاجه، ڪرين ٻاجههرا - مهر ڪرين مهر وارا.

ٿلهڙو عرش نه وٺڻ واد - تنهنجي فرش به واد واد
 ٿلهڙي ڇانو به واد واد - تنهنجي آس به واد واد
 ٿلهڙي شي به واد واد - تنهنجي شي به واد واد
 ٿلهڙي مهر به واد واد - تنهنجي مهر به واد واد
 ٿلهڙي پلي به واد واد - تنهنجي پلي به واد واد
 ٿلهڙو ڪپڙ به واد واد - تنهنجي ڪٽو به واد واد
 ٿلهڙا ڄا گل به واد واد - تنهنجا ڄا ڪنڊا به واد واد
 ٿلهڙا جي هلڪي به واد واد - تنهن جي ڳري به واد واد
 ٿلهڙا جا لڪ به واد واد - تنهن جا ڪڪ به واد واد
 ٿلهڙا جو هٿ به واد واد - تنهن جو ڪٽ به واد واد
 ٿلهڙا جي مٿي به واد واد - تنهن جي ڪڙي به واد واد
 ٿلهڙا جي رحمت به واد واد - تنهن جي رحمت به واد واد
 ٿلهڙا جو مک به واد واد - تنهن جو مک به واد واد
 ٿلهڙا جي رحمت به واد واد - تنهن جو زهر به واد واد
 ٿلهڙا جو مٿي به واد واد - تنهن جي مٿي به واد واد
 ٿلهڙا جي اڀري به واد واد - تنهن جي غريبي به واد واد
 ٿلهڙا ڪهاڻي به واد واد - تنهن جي اڪهائي به واد واد
 ٿلهڙا به واد واد - تنهن جي ڪوسي به واد واد

مالڪ جا جوڙين سا واڌ واڌ
 جو سائين ڪرين ٿو. سو چڱو ئي ڪرين ٿو
 جاڏي گهمائين ٿاڏي ڪهون ٿا
 خوشي ڏيندين ته خوش رهيو
 جي رنج ڏيندين ته پيو سهيو
 جن کون سائين اسان کي هلائيندين
 ٽنهنجي مرضي تي پيو هلبو
 جيڪي سائين ڪرين ٿو سو منهنجي پلي لاءِ ٿو ڪرين
 مالڪ جيڪي ڪرين ٿو
 ٽنهن ڪا نه ڪا ره ضرور رکين ٿو
 هر ڳالهه ۾ حاڪم حڪمت رکي اٿئي
 منهنجا سائين کون راضي ته مان راضي
 جيڪا رب ٽنهنجي رضا
 جي مالڪ کون راضي آهين ته
 سڀڪجهه ٺيڪ ٿي پوندو
 اي ايشور ٽنهنجي اڃا ڀرڀل آهي
 واهڪرو جن کي وڻي ٽلن هوندي منظور آهي
 جا سائين ٽنهنجي آڳيا
 مالڪ لاءِ
 الاجي ڇا منظور آهي
 ن کي ڪهڙي سڌ؟
 گهر ڏين ٿي ٿيندو
 ٿنه

ملهن جن پچون کي سدالين سگار، ندرست
 کين وڏي اور جا ڏجان
 سدالين سندن چڙعتي ڪلا ڪهه
 ملهن جن ملڙن جو وار به ولگو نه ڪجان،
 کين عو حال ۾ خوش رکجان،
 هي ايشور ملهن جا ڀڄڙا پرتا ائيئي
 سدالين سان ڏجان
 کين سدالين سوپ ڏجان.

دوست دشمن جو خٽر ڪجهانءَ

منهنجن ڪلاخورن جو خٽو ڪجهانءَ

کين سميت ڏڄانءَ ته

پراوا پٽ ويچارڻ ڇڏي ڏهن

مالڪ سڀ جو ڀلو ڪجهانءَ

هر دم خٽر-هر ڇڪ جو خٽر ڪجهانءَ

شال هر ڇڪ جو چڱو چاهيان

چڱو ويچار يان-چڱو جوان-چڱو ڪريان

دکين جا دم دور ڪڇ سائين

سکين کي ساڄيءَ ڏج

پراوا پڇ ڏسي شل سرهو ٿيان

رکي وهر جيڪي مونکي مٽائڻ ٿا چاهين

تون ٺاهج انهنکي-جي مونکي ٿا ڏاهين

واهر اچي ڪرينم مالڪ

ڪونهي ڪهڙي ۽ جو بگر تو بلو
 مون عيبدار ڪي تنهنجو ئي ته آسرو آهي
 پليل آهيان ته تون پنهنجي ڪلاسان راه روشن ڪر
 اسان جو هيءُ قدم ڪچرو سنئين رستي سائين ڌر
 پلا بنا سهار ٿي تنهنجي ڪن هلندي منهنجي ڪاروبار
 آءُ ڏکي ڏکڻ مان ڇا ڄاڻان.

ڪر اچي ڪا واهر مٺا مالڪ
 جڏهن سائين تون سهاڻا ڪرينم
 تڏهن ته سڦلتا ملينم

ديا سان اي ديالو- تون هڏ ڪر هر سان ڀريو
 تون شڪتيوان اي سائين- اسانڪي دڳه سنئين لائين
 هي ناڪرمان هاڻ هارائي تووڻ هليو آيو آهيان
 هي هزار هٿن وارا
 هزار هٿن سان منهنجي واهر پيو ڪڇ.

سڀ ٿو ڄاڻين - ڄاڻڻهار - حال منهن جو

منهن جو حال معلوم اٿيئي سارو
 سائين تون ڄاڻين ڄاڻڻهار آهين
 تون منهن جي هر هڪ ڪم ۾ پشت ٿي
 ناهي لڪل توکان منهن جو حال
 ڀلا ڪجهانءَ ڪي ڀال

سائين توکي ته سڀ سڌ آهي
 هاڻي جڏهن وڻيئي لڏن بچائيندڙ
 پتا آهين - پٽ تي ديا ڌار ڀريو
 تون رکشيا ڪري منهن جا دڪم تار تون
 مان نماڻو - عيبن هاڻو

ناهي لڪل توکان حال - ڀلا ڪجهانءَ ڪو ڀال
 مون غريب جو حال ته توکي معلوم آهي

مون ۾ عيب اپار - سڄڻ ڪنهنجي پانهري آهيان
 مون ته سڪم ۾ ڪڏهن ڪين توکي ياد ڪيو
 هاڻي دڪم ۾ ڪنهنجي در تي مون فرياد ڪيو
 جيڪي ڏوه ڪيا اٿم - سي ڪجهانءَ معاف مڻا
 لائق ناهيان - ته به ڪنهنجي آهيان .

سائين - مان تنهنجي شرط آيو آهيان
 سائين مان تنهن جي شرط آيو آهيان
 مون کي وسارڃ نه

”پنٽ پاڻ“ تنهنجو نالو ٻڌي
 مون تنهن جي شرط پڪڙي آهي
 لڙهندو وڃان ٿو پوءِ سا ڪم ۾

چڪي تون وٽ پانهن منهن جي
 ڪڪرم منهن جا انيڪ آهن
 ڪميا درشتي ڪر تون پنهنجي
 سائين آهيان مان تنهنجي پٺاري
 مٺا سائين اسان جو ننگ ٽوٽي آهي

جيئرو تيهو سائين اوهان جو - ڇڏڻ ٿو کي لائق ناهي
 آءُ پانهي - تون منهن جو سائين

پاڻم پاند ڳچي ۽ گل پاڻي
 آپ ٺاهيندا - آپ ٺاهيندا - آبي آپ ڪنڀار
 شون سنگر آيس تنهن جي

ڪئن به ڪر تون مون کي پنهن جو
 دينن جا دم دور ڪر - ڄاڻين ڄاڻڻهار
 شرط پئي کي ساڻ ڏي نانڪ نراڪار
 سائين مون تنهن جي چرڻن جي شرن پڪڙي آهي
 مالڪ تون نه ڇڏيڃ - مان جيان تنهن جي آسري
 سڀيئي پارون سور جون - هڪ لڪي ۾ لٽيڃ
 سائين منهن نه مٽيڃ - ملڪ مٽيو ٿان گهريو

هي هاري. منهنجي لڄ پت رکج

ڪر ديا دانا بچالڻ منهن جي آبرو
عيب منهن جا ڏڪج. اي ڏڪڻهار
نماڻن جا ٺنگرا. جيوين ٽيوين پالڻا
هيري آهيان. مندي آهيان
پيشڪ مان بندي آهيان
ڏيکين منهنجا ڏولڻا. منهنجا عيب نه ٿولڻا
گور منهنجي لڄ بچاء
دروڀديءَ جي به ٿو لڄ رکي
هي هري منهنجي به لڄ پت رکج
ٽوڪي نه منهنجي حال جي سڀ خبر آهي
جهڙو ڪي ٺهڙو مان ٺهنجو آهيان
رڪ لڄ پت منهن جا ساڳين
لڄ شرم رڪ. ڪو ڪر واهر وسيلو
بنا ٺهن جي نه آهي ڪو ٻيو حيلو
نه ڇڏجانءِ تون مون کي اڪيلو
ڏيکي ڏول گذارج لڄ منهن جي لوڪ
ٺنگڙو ٺنگي ٽوڪي آهي
بديون سڀ بخشايانءِ ٿو ڳچيءَ پاند پاڻي
چئي آهيانءِ. مون کان هڪ نه لاهج.

اوکيءَ ويل سهاء ڏجانءِ
 کن ۽ اچي ڪاٽينم ڪشت ڪشالا
 لعظا کن ۽ لاهينم

تون هر هنڌ منهنجو راکو آهين
 مونکي پوءِ ڊپ ڇاجو۔

مالڪ چاهين ته کن ۽ منهنجا دم هٽائين
 مٽائيندين به ضرور

سائين مصيبتن ۽ اچي هڏگار ٿينم
 اي دائر مان درد داهي آهيان
 تون منهنجا درد اچي دس

تون ئي ته منهن جو اُميد آسرو آهين
 تون ئي منهن جي اوت ۽ آڌار آهين
 تون ئي منهن جو اجهو آڻت آهين
 مونکي شڪتي ڏي ته مصيبتن کي
 کلي خوش ٿي منهن ڏيان

همڪ ڏينم ته مصيبتن ۽ شل همڪ نه هاريان
 اريءَ اوکيءَ سدائين سڏ ڏجانم
 سائين سدائين ڏجانم ساڻي

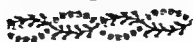
مٿا مالڪ سوڙ و رهين جا ڏکرا لعظي ۽ لاهين
 اهڙو ته آهين صاحب منهنجو سپرين
 مونکي لکن مان لنگهائي پار ڪڇ۔

سائين، - سوريءَ مان ڪڍو ڪرين

اوکيءَ مان سوکي ڪرين
ارهيءَ مان سرهي ڪرين
آلتي مان سُلتي ڪرين
ٻڏيءَ جا ٻيٽا ڪرين
اکهائيءَ مان سگهائي ڏجانم
اٿانگي مان سٿانگو ڪجانم
نا اميديءَ مان اميد ڪجانم
سائين سچا ڳريءَ مان هلڪي ڪجانم
اوندءَ مان روشني ڪرين
نرasha مان آشا ڪرين
آبتيءَ مان سبتي ڪجانم
اهلچ مان سهلچ ڪجانم
ڌوپ مان چانو ڪجانم
ڏکيو سمو ڦيري سڪيو ڪجانم
دشمن دوست ڪجانم
ڳريءَ مان هلڪي ڪجانم
هار مان جيت ڪجانم
مشڪل آسان ڪجانم
مهر جي آڍري سڄي ڪجانم.

سخي سڀاڃها ٻاجھ ڪريو ڪا

اسان جي حال تي ڦرندڙ سڀاڃها ٻاجھ پنهنجي ڪر
 ڀارا ڀال پنهنجي سان اسان جو پاند ڀاڙو ڀر
 ٻاجھ ڀريا ڀڙاڻهيءَ تي من ڪا ٻاجھ ڀويئي
 لطف ۽ رحم جي ٻاجھ تون ڪر
 توڙي عيدن ڀريو آهيان سراسر
 تنهن جي پشتي اٿم۔ نه اٿم ڪو ٻيو در
 اي ٻن جهانن جا مالڪ تون پنهنجي ڪرم ڪر
 تون سخي آئين سڀاڃهو در اٿم تنهن جو جهليو
 هاڪ تنهنجي ٻڌي دور کان آهيان هليو
 عيب مون ۾ اٿ ميا۔ سچ پچ اٿم سائين سليو
 تون ڀريو پندار آئين خالي جهولي ڀر کڻي
 آس هڪ ٿوهر رکي مون آسرو جڳ جو ڀليو
 تون عينئين جو ٺار آئين ٺار وجهي منار تون
 بي سبب دنيا جي حرصن ۾ جگر آهي جهليو
 تنهن جي دنيا سان دل جي اجڙيل باغ ۾ ايندي بهار
 تو نظر جنهن تي ڪئي سو دائما ڦوليو ڦليو
 تنهن جي چائنٺ تي ڀريو آهيان۔ ڀويئي من ترس ڪو
 مان مجبور آهيان۔ روح جو توسان رايو۔

پڙو منهنجو ڀار ڪجانءِ

نالي الڪه جي ٻيرو تار منهنجو
نذر آهيان مان نمائي. آهي قنط آڌار ڪنهنجو
دنيا جي گردش ڏاڍو آهي ستايو
مٿن ماڻهن آهي منهنرو مٽايو

ڪو مهر گوليءَ تي ڏي ڪو اچي ڏيڍار پنهن جو
سائين منهن جا پٽ ڀار لنگهائج
لهرون لوڏا سهي نٿو سگهان. آهي رڳي ڊڄ
سائين سگورا. اهو عرض منهنجو ٿون مڃ
لوڏا ڏوڪان لهرن ۾. مون سان ٿي اچي ساڻي
لطف سان ڀار لنگهائج پيڙيءَ وارا
پيڙي ڪنهنجي ٻاجه جي. اوکڻ ٿون نه ويچارڃ
پٽ ٿاڻ ڪينڪي. نذر نمائي نه وسارڃ
ڪڪڙ ڪارا طوفان ڏکيرا. پئج ٿون ڀارڃ
ڀنڊ ڪري مان ٿڪي آهيان

رحم جو پاڻي ٿون پيارڃ
نوري نمائيءَ هڪ آسرو ڪنهنجو. پور بندر پهچائج
ويئي ٿي پڪار ٻان. لڏي ڏو هي ٻيرو
اچي شال عترا. ڏکي ويل ڏيندڻ
تون آهين ٿارڻ وارو. ملاح به منهنجو ٿون ئي آهين
تار منجهان ڌارڃ ڏيئي هٿ هٿ جا
تون هيئن آهين پتوار منهنجو
تون هيئن آهين آڌار منهنجو

اوکا پنت بهار جا - سوکا گجائتم سائين

د ننگي وچ درياھ ۾ - پيري آهي پراڻي
اوکي گهري نه ڏيکارجوم
اوکي گهري ڏيکار يوم ته

صبر ساڻ سهڻ جي شڪتي ڏجوم
لڙهندو وڃان ٿو تري کين ڄاڻان
ترو تار منهنجو هلائي کين ڄاڻان
واقف نه وڻڪار جي پاڻي کين نه پاءُ
جبل جادا يون ڪري - تڪ ڏيکاري تاءُ
اُکي اوڏو آءُ - جڻ سائين اڪيلي آهيان .
هن اٿاهم جيون ساگر ۾ توکان سواءِ

سجهيم ڪونه سهارو
ڏکڻ جي ڇپن جون کائي چوڻون
پيري ۾ پئجي ويئون اٿم ڦوڻون
او مانجهي هاڻ جاد آڻ ڪنارو
سائين سڄا - جڏن وڻي ڏن منهنجي سنڀال لاه
لوڏا توکان لهن ۾ - ٿي اچينم ساڻي
ختر سان ترو اڪارجانم
ڏکڻ جي دنيا جي ساگر کان اچي تر تون تراه
سائين سڄاها منهنجو نه منجهانم .

آهيان تڙهنجي در تي سوالي

لکن جي بگري ٿو بڻائي

منهنجي به نه بگري بناء سائين

در تنهن جي تي ڪئين سوالي

در تنهن جي ٿان موٽيو ڪونه خالي

اي سخاوت جا شاه

مان هڪ سوالي ٿي تنهن جي در تي آيو آهيان

منهن جي جهولي ۾

پنهن جي بي حد جي پنداري مان هڪ پري ٿي

دور سي آيا هون منگتا

تون هي سخي سردار

تون آهين جڳه جو والي

تنهن جي در تي آهي سڀڪو سوالي

ڪڏهن ڪين ٻڌوسين نه ڪو هوٽي ويو خالي

تون پارس - مان لوهه - لکين نه سون ڪزينم

دانا تنهن جي در ٻاهر - هون خالي آهي جهولي جهلي

پيري ڀوند ڀسانء - چوئدي سانء

پر سائين منهن جي جهولي

جڙهي نه جبل چوٽ تي سڌڙا ڪند ڀسانء

شاه لطيف چوي لوهي لهند ڀسانء

آيا هون تيروي دوار داتا

تو کانسواء مان پيو ڪنهنجي در وچان ؟
تو کانسواء منهنجو آهي به ڪير ؟
تون داني - مان ڪنهنجو بڪاري ،
هي ناڪر هاڻي مان هارائي . تو وٽ هليو آيو آهيان
هاڻي وڻيئي نه مار - وڻيئي نه جيار
تون ئي ستم سهارو تو بن نه ڪوئي چار هو
تو بن جهان سارو دل کي لڳي نه پيارو
دنيا کي آزمائيم دک درد کي وڌايم
ڪنهن مان نه - زو نه آيم - سڀ کان ڪرائينم ڪنارو
دنيا پرايو جانو - سڪ جو چيم نه گانو
ظاهر مڏو زمانو - آهي اندر ڪسارو
دنيا ڏني پني مون - ڪنهن سان سنگت چني مون
دل توکي بس ڏني مون - تو ساڻ دل جو آرو
پنهنجن هٿن سان ٿو ٺاهين - ٺاهي وري ٿو ٻاهين
چڙهيل کي هيٺ لاهين - ڪنهنجو سڄو پسارو
ماري ڇڏين ٿوري جيارين - پوري ڇڏين يا تارين
ڪارين ٿوري سنوارين - تون ئي راز وارو
در ڪنهنجي تي ڪيڏيءَ مدت کان گنهگار آهي ڪڙو
ڇو نه ٿا رحمت جي ڪوئيءَ جو مڙا لاهيوم ڪڙو .

شل سائين - ڊگه لڳائين

پالڪ آهيون تنهنجا ننڍڙا ننڍڙا

پير اسانجا ڪچڙا ڪچڙا

شل سائين ڊگه لڳائين - او منهنجا سائين

ڏک ڏاڪرا گهڻي ڏنم - ٻي ٻيچ نه ٻچينم

وار وار وينتي ٿو ڪريانء

ڌري نه وڃو رڃ وڻي وجهي .

مالڪ تون اچي ملينم - ٻيو هڙيو ٿي مون مليو

سائين تنهنجي در تي آيس ساڻ اڪير

جن شرن ورتي تنهنجي - تنهنجي لڇ رکيء

اوکيء ويل اسانجي پٽ رکندين تون سرور

هيئن جو تون آهين هر وقت همراهم

عيب مڏايون مون هر گهڻيون

پاڻون قرب وٺيندا

ننگڙو نيٺ ننگيم ٿو ٿي آهي

يڪڙو شال ڏي ڪيندا

سالن کان آڏ سائل آهيان - خالي ڪين ڇڏيندا

لهرين وچ ڪين ڇڏيندا - نيٺ ڪناري نيندا

شاهن جو شاد آهين - مشڪل ڪها آهين

رهبر ۽ راه آهين - ماهر ملاح آهين

تون آهين پتوار منهنجو

تون ئي آهين آڏار منهنجو .

بند و ڪڏهن نه بي ڏوهو - ڀلارا بخشجانءِ

بخش بد يون مون بد ڪار جون - اي سائين بخشڻهار
ڏي لايون منهنجون منهنجا ڏول تون ڪٿي ڏک
مان ته آهيان عيبن ڀريو .

مون مٿان منهنجا مالڪ - تون نوازش جي نظر ڌر
ته مان عيبدار به عزت وارو ٿي پوان
منهنجن عيبن کي نه ڏسجانءِ

مون گنهگار جو توکانسواءِ ٻيو ٻاڍ پيئي ڪونهي
اي سائين تون منهنجن گناهن کي معاف ڪر
جا ڏٺه منهنجي ڏنگائي سا مٺا مون کي معاف ڪر
ننگيءَ کي ڏکجانءِ - عيب نه ڏسجانءِ
مالڪ مون مسڪين جا

منهڙو نه مٽائجانءِ - ڪشت منهنجا ڪٽجانءِ
توهين پنهنجو پاڻ آهيو ننگه نٻاهڻ وارا
هيءَ نمائي عيبن هاڻي - هٿ مٽئون مون نه لاهيو
سائين منهنجا ڪجانءِ ڪا مون تي ڀلائي
توريءَ نه آهي مون لاءِ واٽ ڪائي
مون موڙهي جي ڪچر نت رهنائي .

سدائين سڻ تون منهنجي اندر جون آهون
در تهن جي تي پڙان ٿي دعاون.

مون عيبدار کي تنهنجولي نه آسرو آهي
هي ايشور تون وراڻي به مون جا گناهه بخش ڪر
ميري آهيان. مندي. آهيان. بيٺڪ بندي آهيان
يڪين منهن جا ڏولڻا. منهن جا عيب نه ٿولڻا
بدلي آهيان تهن جي پٺاري. لڳي آهيان
تهن جي لاري

هيءَ نماڻي عيبن هاڻي. هڪ مٿون مون نه لاهيو
مون رعب اٻار. سچڻ مان تنهنجي پانهري آهيان
عيب نه ڏس تون اوکڻ منهن جا
تو کاسواءِ اثر ڪونه چارو

آءُ نه آهيان گنهگار. تون آهين بخش وارو
سائين. مان ٿولي ٿي نه ڪڏان ٿو
مان آهيان گنهگار. سدائين پليل.

پر تون آهين بخش هزار
تون ڪرڻار. ڪهل جو ڪوڏيو
تون پلا ڪلن اسانڪان حساب چڪيندڙ؟
يڪين عيب ڏولڻا. عيبدار آهيان
تون پاڪ پروردگار. مان گندو گنهگار
سائين لڳ ستار. هيٺ مڊايون منهنجون
تڪجيو پوان

تون حبيب تون طبيب - تون دارون كي دردن
حکيم صادق به تون آهين

عذاب - درد ۽ بيماريون - جلائين جان كي جهوري
ولهن جا ويچ واهر ٿي - صحت ڏي ۽ شفاي ڪر
مريضن جو شفا دارون تنهنجو نانءُ

درد منهن جي جو دارون تون نهين

هي درجي مان ناهيان سونهين

حال سڀو ٿي ٿو ڄاڻين

چرخ فلڪ جي گهڻو آهي ستابو

دڪم ڪٽڻ جو ڪريو جلد ڪو سعيو

سچڻ اچي ٿي ساڻي

دڪڙا ڪٽين اچي پاڻيهي

سڪا ڪن به ساوا ڪرين

هٿين خالي ڪونه وڃن - سڀ مڱيو دان ٿو وٺان وڃن

انڌرن كي اڪيون ڏين

لولا لنگرا ڪڍڻ لڳن

منگتا محتاج تووت ڀري پير اڃن

ڀرپور ڀرجي وڃن سائين تنهنجي در کان -

ڏاڏا ته تون - پيا سڀئي مڱڻا

آي ڏاڏا ڏيهر، ڪي ڏيندڙ

ڪڍيم جيڪي گهران توکان

آڏي ٽنهنجو منگڻو تون منهنجو سائين

مون پيا در سڀ ڀيتيا آهن - ڀر تو جهڙو داد رس

۽ نوازيندڙ ٻيو آهي ڪونه

جيڏو ٽنهنجو نانءُ ٻاجھ، به اوڏيائي منڱاءُ

ڏاڏا ته تون - پيا سڀئي مڱڻا

مڙهن منڊاڻا وسڻا - سدا وسين تون

سوڪي ۽ ڀانئيم سڀڪو اوڪي ۽ ڀانئيم تون

سائين تون. پنهنجا لائق ڪجانءِ

مون هر ڀلا لائقيت ڪيتري؟

ٻڌو اٿم ٻين کان ته ڏاڏا آهن

سچن سان ته سائين وفادار آهن

اسان ڪڇن جو به ته تون ئي آڏا آهن

مسڪينن سڀني جو سهارو تون آهن

دڪن ڪي دفع ڪرڻ لارو تون آهن

ٻرن سان به تون ڪرين ٿو ڀلائي

اڳهن ڪي ڏين ٿو سگهو تون سگهائي

ٽنهنجي گنج هر آهي ڪهي ڪانه ڪائي

ٽنهنجو در سخا جو کليل آهي سدائين

تون مالڪ مان مسڪين سائين.

آڌار آڌينن جو تونهين

اجهو آسرو منهن جو تون آهين
 تون ئي ته منهنجي اوت آهين
 تون آڌينن جو اجهو آهين
 تون آڌين جو آڌار آهين
 سائين سباجها- تون ئي ته سهارو آهين
 تون ئي ته منهن جو رب ۽ رهبر آهين
 اي ڏکي تون ئي منهنجو ڏکي ڏنار ۽ حامي آهين
 تنهن جي آڌار تي ته پيو لڳان
 تون ئي ته منهنجن ڏک ڏردن پر منهنجو همداه آهين
 والي ڪوور ڪجانم
 درد مندن جون دانهون توهين اونائين
 تون آهين منهنجو مالڪ- مان آهيان تنهنجو ٻالڪ
 تون ئي آهين، پر ٻالڪ
 پرڻ وارن جي اڪي ڦلي تي به تون راضي ٿين ٿو
 جوت جڳائي جيڪو- تنهنجي روشن راه ڪرين ٿو

عدل ڇٽان آءِ نه - ڪو ڦيرو ڪجانئم فضل جو
 مٿان سائين حساب ڇڪين مون کان
 اي ڏٺي تون بي حد بخشڻهار آهين
 گناهه نه بخشين ته بخشڻهار ڪٿن ڪوئيون؟
 ٻڌم نانءُ تنهنجو ڪڏهن ڪين ويهي
 سڃاڻم نه توکي اندر پاڻ پيئي
 گنهگار آهين - گنهگار آهين
 سزا جي تون ڏيندين سزا وار آهين
 نه مون سان ڪر تون عدل ۽ عدالت
 فضل ٿو گهرانءِ مان - سخي ڪر تون سخاوت
 شهنشاه عالم - نگهبان ٿيندين
 دياران آهين - دياران ٿيندين
 بڻين باغبان سدا ساڻ ڏيندين
 لڳي ٿوري لائي - گولي هيءُ گڏيندين
 دڪن جي دنيا ۾ دڪن آهي دڪايو
 زماني جي گردش مونکي آهي منجهايو
 تون سهو آءُ ڪندري - مون ۾ عيبن لڪ
 هن منهنجي حال جي توکي سڀ پرڪ
 ڪارڻ رب الڪه - مٿان منهن مٽائينم
 مون گنهگار کان منهن نه هڙج -

ڪهڙو نه ڏاڏار آهيون جو ڏمرجين ته به ڏين
 ٻن سان به سائين ڪرين ٿو ڀلائي
 منهن جن بي شمار عيبن هوندي به مون تي، پنهن
 جي ڪرم ۽ رحم جي نظر ويٺو ڪرين
 تون ڏاڏار آءُ ڏوهي
 آءُ وساريانءِ - تون نه وسارجانم
 تون مالڪ مان مسڪين سائين
 اي ديالو سڙو ڪرتا - سڙو سورٺ - ڏينم سم
 سڄا سائين ڪي ڪيان روپي گڻ ڏيو .
 آءُ ته تنهن جي آهيانءِ - کوٽي توڙي ڪري .
 ڏيئي روشن پنهن جو سائين -
 ڪريو مـون کي مست چري .
 تون منهن جو سائين - آءُ تنهن جي ٻانهي
 شل پل پل توکي ساريان
 ڪڏهن ڪين مان توکي وساريان
 دنيا رسيم ته پل رسيم - تون نه وسجانم
 سائين سڃاڻها منهنجو نه مٽاڪجانم
 مان مالڪ مان توکي ئي ته ڪڏان ٿو
 مان آهيان گنهگار ۽ سدائين ڀليل
 به تون آهين بخشهار .

هي ايشور واهم ڏهنجي ايار هيا

هي ايشور تنهن جي ليلا عجيب آهي.

سبحان تنهن جي قدرت مالڪ
ڪٿي ڪي ڪٿي هاڻي ڪي مٺ به تون ئي
پهچائين.

قدرت تو قدر جي ڏسي منهن جو من ته ڏريو ڀو
ري ٿنڀي ري ٿوڻي تون چپر تون چانڊو
تنهن جي رحم ۽ فضل جو ته حساب ئي ڪونهي
تون ئي ته ڪوندڙن جي لت آهين
تون ئي ته مشڪل ڪشا آهين
پل پل تون اسان جي سار لهين ٿو
جيئو منهنجي ڪي روزي رسائين ٿو
ڪٿي ڪنڇر ڪي پيٽ پهچائين ٿو
شاهن جو شاه آهين
تون بي انت آهين

ڪنهن به تنهن جو انت نه آهي پا تو
عجب ڪيل تنهن جا عجب تنهن جي بازي
تنهن جي ڪرپا جو ته ڪاڻو ئي ڪينهي
تنهن جي گنج هر آهي ڪمي ڪانه ڪاڻي
تنهنجو در سخا جو ڪليل آهي سدائين.

دکم پلجن تیرا نام

اي ايشور ڪهڙو نه د يالو آهين -
 دانار تون - ڪرتار تون - آهين اڪنڊ پندار تون
 ڪنهن جي نالي ڳڏي من نهال رهي -
 توهين ديا جو پندار سائين
 شون پڙهي جي لهڙي رکين تون
 د ڏين دڪين جي سڌڙي لهين تون
 آهين دڪين جو آڌار سوامي
 توهين سڀني کي روزي رسائين
 ميگهه هيا جا سڀ تي رسائين
 اڻ سونهن جو سونهن تون آهين
 منجهيل کي تون دڳهه لڳائين
 ڀن پورين پاتار ۾ - پٿر تون تارين
 ڪنهن جو در سخا جو ڪليل آهي سدائين
 ڪرين شاه پيادا، ڏين پيادن کي شاهي
 جيڪا ڪنهن جي مرضي ٿيندي نيٺ سائي
 ڪنهن جي در تان سوال - وڃي ڪين خالي
 جهڙي آس جنهن جي لهڙي تون پهچائين
 جڏن جو جياپو سائين تون آهين جائِي
 ڀر ڀو تون پي حد آهين - مان ڇا آهيان -

دين ڏي-ال ڀروسو ٽنهنجو پيڙي ۽ چاڙھ ڀروار
منهن جو.

جو تو وڻي حڪم ڪريو.

هن پيڙي کي ڪٽڻ به پاز لنگهائين.

هي ڀرم پتا، هونڪي اهڙي مت ڏي جو مان
بين جي روشن کي نه ڏسان، مگر سندن خوابون
ڏسان ۽ پنهنجا عيب ڏسان.

منو ٻولي مک مان، سڀني کي سڳي ۽ خوش ڪريان
مان بي سهجهه آهيان، تون سهجهاء ڏاڏا،

تون سچو گيان هڙدي هر جڳاء ڏاڏا.

تم هر جاء ڏسان تنهن جو شان سائين،

اهوئي ڪڍيم تنهن جو احسان سائين.

اي شاهن جا شاه ڪرين تون پنهنجي مهر باني

ڪرين پنهنجي مهر سان سڱل منهن جي زندگاني

سائين سچي گيان جو سرهو پائينم

تم اندرين اک کليم.

مالڪ سميت ڏينم ته ڪڏهن به هن وچن ڪرم

سان ڪنهن جو به مدد نه چاهيان.

تنهن جي در تي سڄا سائين ڪريان ٿو عرض مان
 ڏي سميت صاحب سڄي شل قول تي قائم رهان
 لوپ لالچ دغا دولاب کان ڊاٽا بچالچ .
 ڪراها آسپس مان نشڪام ٿي شيوا ڪريان .
 درد مند لاءِ شل دل ۾ درد پيدا ٿيڻ .
 غمزدن جو غم ڏسي غمخوار شل کن جو ٿيان .
 پيار سڀڪنهن لاءِ سڄو دل جي اندر هر دم ڌريان .
 مان نماڻو، آرزو آهي ايڏو منهنجي اها،
 سر ڇي شيوا ڪندي شل سر ڏيئي سرهو ٿيان .
 تو در ٿو اهو سوال ڪريان،
 ڪندين اوليءَ مان سولي سدا .
 ملا مالڪ مونکي پنهنجن فرضن پالڻ ۾ مدد ڪجان
 هي ڀرپور مان تنهنجو آعيان جڏن وڻي ٿي رڪي وڻي
 سڀني پارين ڪارج سنوار ڄاڻ .
 چڱن چڱن ۾ عزت ڏجانم .
 دائر شل دل تي هجيئرم - ڪڏهن نه وسرينم .
 مونکي سميت ڏي ته سڏائين تنهنجا ڪڙ پيو ڳايان
 سائين سوچو ۽ بخشينم .
 رهبر ٿينم - راه ڏيکارينم .
 سڀني پارين نذر جو ننگ، ٽوٽي آهي .

دين ڏي-ال ڀروسو ٽنهنجو ٻيڙيءَ چاڙهه ڀروار
منهن جو.

جو تو وڻي حڪم ڪريو.

هن ٻيڙيءَ کي ڪٿن به پار لنگهائين.

هي ڀرم پتا، هوندي اهوڙي هت ڏي جو مان
پين جي روشن کي نه ڏسان، مگر سندن خوبيون
ڏسان ۽ پنهنجا عيب ڏسان.

ملو ٻولي مک مان، سڀني کي سڳي ۽ خوش ڪريان
مان بي سمجهه آهيان، تون سمجهاءِ ڏاڏا،
تون سچو گيان هڙدي هر جڳاءِ ڏاڏا.

ته هر جاءِ ڏسان ٽنهن جو شان سائين،
اهوئي کپير ٽنهن جو احسان سائين.

اي شاهن جا شاه ڪرين تون پنهن جي مهرباني
ڪرين پنهن جي ۽ مهر سان سڱل منهن جي زندگاني
سائين سچي گيان جو سرهو پاڻينم

ته اندرين اڪه ڪليم.

مالڪ سميت ڏينم ته ڪڏهن به هن وچن ڪرم
سان ڪنهن جو به مددو نه چاهيان.

ڪنهن جي ڌر تي سڃا سائين ڪريان ٿو عرض مان
 ڏي سمٽ صاحب سڃي شل قول تي قائم رهان
 لوپ لالچ دغا دولاب کان ڏاڏا بچائج.
 ڪر اها آسپس مان نشڪام ٿي شيوا ڪريان.
 درد مند لاءِ شل دل ۾ درد پيدا ٿيڻ.
 غمزدن جو غم ڏسي غمخوار شل ڪن جو ٿيان.
 پيار سڀڪنهن لاءِ سچو دل جي اندر هر دم ڌريان.
 مان نماڻو، آرزو آهي ايڏو منهنجي اها،
 سرڻ جي شيوا ڪندي شل سر ڏيئي سرهو ٿيان.
 ٿو ڌر ٿو اهو سوال ڪريان،
 ڪندين اوليٰ مان سولي سدا.
 ملا مالڪ مونکي پنهنجن فرضن پالڻ ۾ مدد ڪجانم
 هي ڀريو مان ڪنهنجو آهيان جڏن وڻيئي لڏن رکي وٺينم
 سڀني پارين ڪارج سنوار ڪانم.
 چڱن چڱن ۾ عزت ڏجانم.
 دائر شل دل تي هجيئم. ڪڏهن نه وسرينم.
 مونکي سمٽ ڏي ته سدائين ڪنهنجا ڪڻ پيوڳيان
 سائين سوچرو بخشينم.
 رهبر ٿينم. راه ڏيکارينم.
 سڀني پارين نذر جو ننگ، ٽوٽي آهي.

روزاني پرارڻا

سڪ، جي رات گذاري اٿيئي، سڪ جو ڏينهن گذارج.
 زندگيءَ جا هيٺرا سال سڪ جا گذاريا اٿيئي، باقي
 به سڪ جا گذارج.

سڪ جو ڏينهن گذاريو اٿيئي، سڪ جي رات گذارج.
 اڄ به تنهنجو آسرو، سپان به تنهنجي آس.
 سدا سدا تنهنجو آسرو، پهر تون ٻارنه ماس.
 هي ڀر ڀو انگ سنگ سها ٿي.

هٿ نه ڪڏهن منجهائجانم.
 هٿ نه ڪڏهن ڪنهن جي اڳيان ٽنگائجانم.
 ڪنهن جو ڪڏهن به محتاج نه ڪجانم.
 پنهنجي پيرن تي بهڻ سيڪارجانم.
 قرض مرض کان آجو ڪجانم.
 ڪلياڻ ڪاري سدائين ڪلياڻ ڪجانم.
 ڪل ڪارج راس ڪجانم.
 ڪل ڪارج سنوارنجانم.

پنهنجي فيض ۽ فضل جو تيل منهنجي جيوت جي
 ڏئي هر سدا اوڻيندو اچڇ.
 شل سدائين سڀ جو ڀلو چاهيان.
 ڪنهن جو ڪين شل مدو چاهيان.

۶. پرارٿنا ۾ ڪوبه اَلتو (Negative) ويچار نه هلاءَ. صرف پرمارٿي ويچار ڦلڊاڪ ٿين ٿا.
۷. هميشه، ايشور جي اڃا ٿي راضيو ظاهر ڪر. جيڪي ڪپيئي سو ڪانٽس ڪور. پر جيڪي مالڪ ڏيئي تنهن تي راضي ره. جيڪي ٽون ڪهرين ٿو تنهن کان اهو بهتر هوندو.
۸. پاڻ ۾ هير وجه، نه سپڪجه، مالڪ جي هٿن ۾ سونپجي. مالڪ کان بهترين ڪوشش ڪرڻ لاءِ سگه، طلب، پوءِ وشواس رکي نتيجي جو بار مٿس ڇڏ.
۹. جن شخصن کي سڌو ورتاءُ نه ڪيو هجي يا جي توکي نه وڻندا هجن تن لاءِ پرارٿنا ڪر.
۱۰. جڏهن پين لاءِ وڌيڪ پرارٿنا ڪندين، خاص طور انهن لاءِ جن سان ڪنهنجو واسطو نه آهي تڏهن ڪنهنجي پرارٿنا وڌيڪ اثرالتي ٿيندي.
- ڊاڪٽر وليست پيل ”هندواي“

پوار ٿنا جا ڏھ ٺيھر

ڏھ ٺيھر جن دوران پوار ٿنا مان ڦلڊاڪ لٽيجا حاصل ٿين ٿا، سي هي آهن:—

۱. روز ڪجهه پاڻ کي فارغ ڪر، ڪجهه زبان سان نه چڙ، فقط پنهنجا ويچار ايشور ۾ ڌر، ان طرح تنهنجو من ايشور ڏانهن مائل ٿيندو.
۲. پوءِ وات سان پوار ٿنا ڪر، سليس سوپاويڪ اڪر ڪم آڻ، جيڪي من ۾ هجيئي سو پر پوءِ کي ٻڌاء، پنهنجي نهوني ۾ ساڻس رهاڻ ڪر.
۱. روزمره جي ڪم ڪار ۾ - ٿرين ۾ هجين يا بس ۾، ميز ڪرسيءَ تي هجين يا ٻئي ڪنهن هنڌ، هٿ هاج ۾، -ن مالڪ جي چوڻن ۾ نواء. اڪيون بند ڪري دنيا جا ويچار ڪڍي نڌڙي پوار ٿنا ڪر ۽ ايشور کي ساڳي ڏس. پوار ٿنا ۾ ههيشه، سوالِي نه ٿي، پر دهراءِ نه ايشور جي ڪرپا جي ورکا ٿي رهي آهي ۽ مالڪ جا شڪرانا بجا آڻ.

پوار ٿنا انهيءَ وشواس سان ڪر ته سچيءَ دل جي پوار ٿنا تنهنجن پيارن تائين پهچندي ۽ ايشور جو پيار ۽ رکشا هنن سان نيبه ٿيندا.

۳۰	پرو بار کچانء	۹	برادر نا حا ذه لير
۳۱	سخي پاچه گرو	۱۱	دروالي برادر نا
۳۲	سوري مان گندو کچانء	۱۴	دکء هجن ليرا لام
۳۳	اوکيم وال سقاء لجانء	۱۵	ايشور ليهنجي ابار ماها
۳۴	منهجي ليج بسف رکج	۱۶	کيترو ل ذالار آهس
۳۵	مان ليهنجي شرت	۱۷	لويء منهجي سائين
۳۶	سپ لو چائين چانطهار	۱۸	عدل چتان آء ل
۳۷	واءر اچي کرير	۱۹	لء لء شکرالا ليهنجا
۳۸	دشمن حوء شتر	۲۰	آذار اذمين لولمين
۳۹	جاڏي بير لآڏي مئر	۲۱	ذالار لء لون
۴۰	سدائين سگهو رکج	۲۲	لون حبيب لون طيب
۴۱	جا حورين سا واء واء	۲۳	ذوءء گناء بخش
۴۲	ليهندو عرش ل واء واء	۲۴	سدائين سٺ لون آءون
۴۳	سائين مهر و سائين	۲۵	پلارا بخشچانء
۴۴	پورٺا کر منهجي آس	۲۶	سائين دءء لگائين
۴۵	سپ واءء لورس	۲۷	آبا ليري دوار
۴۶	لام چصف ذءء	۲۸	آعيان در سوالي
۴۷	لوک ڀرلوکء هيلو کرير	۲۹	اوکا پند بهار جا

Printed by Shri Radhakrishnan Prabhudas
at the Amar Bharat Press, Ajmer.

&

Published by Shri Ram B. Motwani
Jt. Secretary, Sindhi Sahitya Samiti, Bombay.

ٻه اکڙ

اساڄو پيار و ڀاءُ جهونو جوڳي آهي. اڪل نمولي
پئي ساهتيه جي شيوا ڪئي اٿس. هي سندس دل جي
آمنگن جون سدائون ڏٺي ۽ در ڪيل آئيد نه مالڪ مهر بان
پنهجي ٻاجھ ڪري قبول ڪندو.

اسين به پڙهي ڪري، من جي مڙڪي کي هڙي
ڪري سائينءَ جي راهه ڏانهن وڌائينداسون، نه سڄو
آند پراپت ڪنداسون.

سھائتا ملڻ ڪري قيمت اڌ جيتري وڌي ويئي آهي،
جيئن هر ڪو ڀاءُ ڀيڻ لاپ وٺي سگهي.

شيوا ۽

هري سندس رو پڇند

روحاني باغ مان عِتان عِتان گل گل
 ٻولندي هن لڏڙي بستڪر وڌا اتر.
 دڻ ليشان ڏيئي نه سگهيو آهيان، ٻين
 لاءِ معافي ملڪار آهيان.

”اٿي الڪ سي اور“

لڪ لير پڙهن سان مڃندي هن من
 ڪشت ڪنڇي وٺا آهن
 شاد پائر پيرون به لڪ لير پڙهن سان
 ”اب ٻرائي سگهن.“

گ. ش. ا

ويا آخر وچڻ وارا!

وچڻ وارن کي وچڻو هو، ويا آخِر وچڻ وارا
اسالڪان ويا ڪري پاسو، هٿا پاسو ڪرڻ وارا
اسالڪي نينهن جو لالو هٿو ڳنڍ ٿو، اڪي چنڻو
مگر جن کي هٿو چنڻو، چني ويا سي چنڻ وارا
اهي آخر وساري ويا، پنهنجي دل ٿان پلائي ويا
هو اسين ڪين ڄاڻي هڪڙو پل پلجي، پلڻ وارا
هي به اکر اسان روئندي لکيا آهن
اسين نه نه ڪين آهيون روئي لکڻ وارا.

هڪ ئي آشا تمنا هيس ته پنهنجي اصلوڪي گهر
وڃان ۽ جلدي وڃان .

اسين انسان موت ڀر ڪيترو نه ٿا ڊڄون، پر هن
نروهي ديويءَ موت کي اکين تي سهجهو جئن
ڪبير صاحب چيو آهي-

”جس هرنئي سي جڳ ٿري - ميري هن آئند
هرني ئي سي پائيئي - پورن پرمانند .“
”هاڻ هلبو- هاڻ هلبو- چپر چڙبو- هاڻ مونکي
ڪانه جهلي.“ بس! اهائي وائي وات هيس .
”ضيا“ صاحب جا هيٺيان اکر سندس دل جو حال
ٿا ٻڌاين -

درحقيقت موت رنج و غم هٽائي ٿو ڇڏي ،
مٽرو موت دنيا جي ڪشهڪش کان ڇڏائي ٿو ڇڏي،
هڪ سڪون جي خاص دنيا ۾ رسائي ٿو ڇڏي،
هرگهڙيءَ جي آه و زاريءَ کي مٽائي ٿو ڇڏي ،
مان ته چوندس موت آهي هڪ حيات - جاردان
موت سچ پچ ٿو ڪري انسان تي احسان ڪران .
ابھور شل ميتا ذبويءَ جي آتما کي بسھجي ڇڏن
ڪملن ۾ واسو ٿئي .

گ. ش. اتمچنداڻي

نروهي سیتا دیوی

گهڻي منجهس لڪل گل هوا، نجوسون هئي
نه ڪنهنجيءَ هنئينءَ ۾، نه ڪنهنجيءَ ڪنئينءَ ۾.
هٿ جي چوٽ، غريب غريبي کي دل کولي ڏيندي هئي.
شديدا پوڄا ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويٺي ڪندي.
ڪاڌي پيٽي جو خيال ڪونه ڪندي.

هئي پنهنجي طبيعت ڏاهي ڇڏيائين.
پٽ- ڌيون- نهون سندس اڳيان هڪيا حاضر هوا.
۲۲ سال مون سان دڪم سڪم ۾ ڪاهو ڪاهي ۾
لڳائي بيٺي.

دنيا دورنگيءَ کي ڏوٽي سهجهي سويل ئي
ڪانڊس پاسو ڪرڻ لڳي.

مٿن مائٽن جا نالا سڀ مٿيا سهجهي سويل ئي
منجهانئن هوءَ ڪڍي ڇڏيائين.

ڀائرن ڀائٽين ۽ ڀاڄارين جو هوءَ ڪورو سهجهي
کانئن سويل ئي پاسو ڪيائين.

”مطلب جي آهي دنيا“ تنهن ۾ رهي به ڪبو ڇا؟
اهڙو خيال ويڙهي ويس.

”جيئڙيون ڇا آهي هن جڳهه ۾- هاڻ پار اباڻي هليو.“
پنهنجي اصلوڪي گهر وڃڻ لاءِ ڏاڍي آئي هئي.

نرمهوهي سينتا ديوي

ديولوك پڌاري ۱۰ مارچ ۱۹۶۰

جڏهن ۱۹۰۱.

وڌا هلي وڌراڳي - وڌراڳي وطن تي .

آئي اليک سي اور

د ڪم ڪشت هتي پري ٿيني
سڪم شائتي سري اوڏو ٿيني

ڪم. ش. آلم چنداڻي

۱۹۶۰

يڏجو يهم نوان ڀڄسا

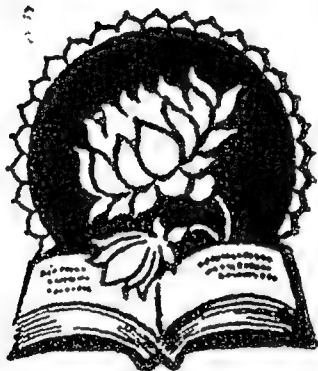
ڇپايل

سنڌي ساهتيه سميتي
سنڌ ماڊل هاءِ سڪول بلڊنگ،
ڪنڊيڊي برج، بههڙي ۷.

اُتھي الہی سی اور

گ۔ ش۔ اُتم چنداٹی

(سانچا) وڌيڪ ڇپايل ڪتاب

پينا	ليکڪ	نالو
۱-۰-۰۰	وڌو باجي (سڌي)	گيتا پوروچن
۰-۲-۰۰	(ترجمان دوار ڪو سندراڻي)	۰-۲-۰۰
۰-۱-۰۰	ڪرشن داس جاڄو	۰-۲-۰۰
۱-۸-۰۰	(ترجمان طوطا رام وليجا)	۰-۱-۰۰
۰-۸-۰۰	” ” ” ” ” ”	۰-۸-۰۰
۰-۳-۰۰	” ” ” ” ” ”	۰-۳-۰۰
۰-۲-۰۰	” ” ” ” ” ”	۰-۲-۰۰
۰-۱-۰۰	” ” ” ” ” ”	۰-۱-۰۰
۱-۴-۰۰	” ” ” ” ” ”	۱-۴-۰۰
۰-۱-۰۰	” ” ” ” ” ”	۰-۱-۰۰

مان هو هيٺ ۾
 لوڪ ساهتيءَ پڙڪاڻن گانڌيڌام
 پوسٽ ۾ آڏ پورو (ڪڇ)

جي پاونا ڪڍي پرمارت جو پاؤ ڀرڻ هڪ لفظ ۾ چئجي
هيءَ تحرڪ ”جيون-شدي“ جو تحرڪ آهي.
ونشو ويابي يودان

اڄ هيءَ ويچار ڌارا رڳو هندستان تائين محدود
ڪين رهي آهي. دنيا جا ٻيا ملڪ پڻ اڄ ڏاڍيءَ اٽسڪتا
سان هن هلاچل کي ڏسي رهيا آهن. هن هلاچل جو اڀياس
ڪري رهيا آهن. پنهنجن ملڪن ۾ ساڳئي نموني جو
تحرڪ شروع ڪرڻ لاءِ سوچي رهيا آهن.
جهڙيءَ طرح گوئر ٻڌ، عيسائي، محمد ۽ گانڌيءَ جا
ويچار رڳو سندن ديشن تائين محدود نه رهيا، مگر
سڄيءَ انسان ذات انهن ويچارن کي اپنايو، ساڳيءَ طرح
اڄ ونوبا جا ويچار ۽ يودن رڳو ڀارت تائين محدود
نه رهيا آهن.

جيئن سڄ اُڀرندي ئي هر طرف روشنيءَ جون
ڀاڙون ڦهلاجي وينديون آهن، ساڳيءَ طرح هيءَ هلاچل
اڄ ونشو ويابي ٿي رهي آهي.
اڄ اسان سڀني جون دلي اڃاڻون آهن ته ونوبا شل
جڳهه جيئي ۽ اسان ۾ شڪتي اچي جو اسين سندس
قدمن تي هلڻ جي ڪوشش ڪريون.

جن وٲ ڏن ڄاھي ڏمين ڪٲ نه آھي، اھي محتڪ
 جو ڊان ڏين. جيڪي محتڪ نه ڪري سگھن ۽ اھي
 ’ٻڌي‘ جو ڊان ڏين، يعني ٻيھجي سمجھ سان ٻين
 جو نٲا سوارٲ ٻلو ڪن. هن وٲ اهڙو ڪٲ نه ڏيئي
 سگھڻ ڇڏيو نه ھئي، اھي ٻوڙ جو ڊان ڪن، يعني
 هر ڪنھن سان ٻوڙ سان ورتن. جيڪڏھن ٻوڙ جو ڊان
 ٿيو نه سڀ ڊان ٿيا. جنھنڪي اسين ٻيھجو ٻوڙ ڏيون انڪي
 سڀ ڪٲ ڏيڻ لاء اسين ٿار رھون ٿا. جيڪي ڪري
 سگھن اھي سماج سوا لاء جيون ڊان ڪن، يعني سڄي
 عمر سوا کي لڳا رھن.

مطلب اھو ٿي نه جيڪي مون وٲ آھي اھو مان ٻين
 جي ٻلي لاء ورھايان.

’ڊان‘ اھ ٿياڳ ڏانھن اشارو ڪري ٿو. هر ڪنھنڪي
 ٻار کان وڌيڪ ٻين لاء ڪٲ نه ڪٲ ڪرڻ گھرجي.
 ڇاڪاڻ ته هر ڪنھن جيڪي ڪٲ حاصل ڪيو آھي رڳو
 ٻينھي طاقت ۽ عئل سان نه پر ٻين جي سٲڪار ۽ مدد
 سان. ان ڪري مون وٲ جيڪي ڪٲ آھي اھو رڳو
 مڻھجو نه آھي، ان ئي سماج جو حق آھي. خود موٽي
 نه سماج جو حق آھي ڇاڪاڻ ته مان سماج جي سٲاري
 ئي جيوت رھي سگھيو آھيان ۽ وڌيو ويڃيئو آھيان.
 اهڙي طرح ڏسجي ته هن سڄي آندولن جو مول
 مٽھ آھي ”انساني من مڙيو آڻڻ.“ من مان سوارٲ

ٽپسوي ونو با

گهڻو ڏئي ڇاڪاڻ ته ٻين جي مدد سان ٻڌا ڪيل
ڊڄر پاڻ ڪم آڻڻ پاپ آهي.

۱. سمپتي دان، هر مليل پئسن جو خرچ هيٺئين نموني
تئي ٿو. جن ڪسانن کي ڏانهن آهي مگر ان کي ڪيڙو
جا وسيلو نه آهن، انهن کي آهي وٺي ڏيڻ.

۲. پودان لاءِ جيڪي گرام سرويڪ جيون - دان ڪندا،
نهن جي جيون فرواد جو بندوبست ڪرڻ.

۳. سرورودي - ساهتيه جو پرچار ڪرڻ.

۴. سمپتي دان، هر ڪنهن ٻئي کي پئسن ڏيڻ جي
وٽ نه آهي. پاڻ ئي دان ڪرڻ آهي ۽ پاڻ ئي
ان ڏن جو ٽرسٽي ٿي سماج ڪلياڻ لاءِ ان کي خرچ
ڪرڻ آهي.

پودان ۾ نه ڊڄر آهي ڏئي سگهيا ٿي، جن وٽ
پوري هجي، مگر سمپتي دان، هر ڪنهن کي حصر
ڏيڻو آهي.

۵. پودان "سمپتي دان" سان گڏ ڇا پيا پيا ڪيترا
دان شروع ٿي ويا آهن. جيئن ته "محنت دان"
۶. پڌري دان، "پرير دان" ۽ "جيون دان" اهڙي طرح
دان، لفظ ڏاڍو وسيع ٿي رهيو آهي.

۷. دان، سان ئي پوري ورهاست ٿئي ٿي. ان ڪري
سان وندي ڪاٺ ٿي اڄ انساني ڌرم ٿيڻ گهرجي.
۸. وٽ جي پوري ورهاست 'پودان' سان ٿيندي.
۹. جي ونڊ وڌج 'سمپتي دان' سان ٿيندي.

جيتري طرح زمين تي اسان مان ڪنهن به ڪڪ جو رڳو
حق نه آهي، پر اها سمجهي لاءِ آهي، ساڳيءَ طرح سمجهي
پڻ جيڪا اسان وٽ آهي، اها رڳو اسان جي نه آهي.
اها سماج جي سوڪار سان ئي پيدا ٿيل آهي، ان ڪري
سماج جي ئي آهي. مان به سماج جو ڪڪ انڪه آهيان
انڪري ان جو فائدو مان پڻ وٺندس، پر رڳو مان ئي
فائدو نه وٺندس.

ان ڪري ”سميٽي دان“ وڃو انهن لاءِ ڪونهي جن
وٽ گهڻو ڌن آهي يا جيڪي گهڻو ڪمالين ٿا، مگر
اهي ٻڌا ان ۾ حصو ڏيڻ جيڪي غريب آهن. عورتن
کي ’درٻار نارائڻ‘ کي پنهنجي گهر جو پالڻ سمجهڻ
گهرجي. ”سميٽي دان“ پنهنجي ڪماليءَ جو جهون
حصو ڏيڻ گهرجي يا گهر. سچ جو پنهنجون حصو. پر اها
ڪا ٽڪر نه آهي، هر ڪو ڏئي ۽ پنهنجي اڃا موجب
ڏئي. پر هن وقت ايترو نه ڪونهي جو کير شرح هلائي
سگهن، اهي به ڏين. ڇاڪاڻ ته هتي وڏي ۽ ننڍي
دلمبر ڪو به فرق ڪونه آهي.

دڪ طرف هزار روپيا مهيني ۾ ڪڍائيندڙ جيڪو ڏهن مهيني ۾ سڙ ويا تن ڏئي ٿو ۽ ائين طرف ڪهر جو اُڇو ڇوڄ منڊڪل سان هلائي سگهيا وارو هڪ روپيو ڏئي ٿو، ۽ دڪ رهنبي ڏيندڙ جو لپاڪ وڌيڪ آهي. دريادر نارائنا لاءِ سندن شرڏا وڌيڪ آهي.

۱۔ اے ط - حرکتی ہوتا انوسار نور کی

پودان ۾ رڳو ويوان زمين ملي ٿي، اهو وهر اڇڪهه
ري ويو آهي، ڇاڪاڻ ته بهار، بنگال ۾ اهڙي زمين
نه هئارين ته پر لکين ايڪڙ ملي آهي، جيڪا هندستان
جي وڏي آباد زمين جهڙي آهي. مدورا ضلع
(مدراڻي) ۾ ته اهڙا سوين ڳوٺ دان ۾ ملي چڪا آهن
بلڪل آباد ۽ سرسبز آهن، جن جي آبادي تمام
آهي.

اهڙا با دليل جواب ٻڌڻ کان پوءِ ڪنهنجي به من ۾
دان بابت شڪا نه رهي آهي.

بہشتی دان و پیا دان

پودان کان پوءِ ونو باجو پير قدم آهي 'سمپتي'
'سمپتي دان' پٺ انهيءَ سڌانت تي ئي شروع
جنهن تي 'پودان'۔

جهڙي طرح پرميءَ لاءِ ونو ٻا چوي ٿو ته ”سرو يوني
پال ڪي“ ساڳيءَ طرح هو سنت تلسيداس جي هڪ
پاڻيءَ جو حوالو ڏئي چوي ٿو ”سڀ سمپتي رگهو پئي.
آهي.“

ننڊا ڪيت آهن مگر ان ڪري جهان جي ٻڌاوار گهڻي
ڪونه آهي. خود ڀارت ۾ ٻار ۽ ٻن ڀرائن ۾ تجربا
ڪري ڏٺو ويو آهي ته ڪن حالتن ۾ الڳ الڳ ڪٽي
سبب ٻڌاوار وڌي آهي.

وڌيڪ اهو جو چيو وڃي ٿو ته زمين جي ورهاست سبب
ڳوٺاڻن هنرن کي ڌڪ لڳندو سو ته نڪتل غلط آهي ڇا
ته زمين ڊگهو ملندي ئي انهن کي جيڪي ڪساني ڪند
هوندا. يا جيڪي پاڻ کپڻدا. هونءِ نه رڳو زمين جو
ٻڌائش هاري ته جي زندگيءَ جون گهرجون پوريون
ڪري ڪونه سگهندي. ان ڪري هنکي پئجي پڌر
جي ڪپڙي لاءِ ڪپڙ پوندو ۽ اڻڻ پوندو. ساڳيءَ طرح
خود پورٽيءَ لاءِ ٻيا گهر و هڻر حلائقا پوندا. ان ڪري
هن آندولن جو نعرو ئي آهي پودان هٽڪو. گرامر ادب
پڙهان. اهنڪ ڪرائتي.

اهو بالڪل صحي آهي ته وسيلن جي نه هجڻ سبب
زمين هوندي پڻ ڪسان لاءِ ڪيتي ڪرڻا مشڪل لي
پوندي. پر انهيءَ کوٽ جي پورائي سميتي دان سار
ڪئي وڃي ٿي. ان کان سواءِ جيڪي پومي ڏين ٿا اهي
دلي پاونا سان ڏين ٿا، ان ڪري هو انهن وسيلن مي
ڪرڻا ۾ پڻ مدد ڪن ٿا، هن ذريعي سندن ئي ڪسار
پاڻ، سندن ڏنل زمين جو فائدو وٺي سگهن.

تئين زمينداري رواج ٻڌا ڪرڻ جو ڏپ طاهر ڪير
به آهي. سو به اجابو آهي. چاڪاڻ پودان ۾ مليل زمين

هڪ اعتراض اهو به اٿاريو ٿي ويو ته جنهن کي زمين ملي آهي ان جي مرڻ تي اها زمين سندس اولاد کي لندي، پوءِ چاهي سندس اولاد هارپ به نه ڪند جي. اهڙيءَ طرح سان وري پيو زمينداري رواج شروع ٿي ويندو.

جن کي پودان بابت گهري ڄاڻ نه آهي انهن ته ائين به ٿي چيو ته پودان به زمين اهاڻي ملي رهي آهي جيڪا پڙپاڻگ يا ويران پئي آهي. ڪا به آباد زمين پودان به ڪين ملي رهي آهي.

ونوبا انهن سڀني اعتراضن جا جواب ڏنا آهن ۽ شڪاڻن تي دور ڪيو آهي.

ونوبا چوي ٿو ته اڄ ڪسان کي زمين جي بڪ آهي، سندس اها بڪ لاهڻي آهي. بڪ لهڻ تي هو ٻين سان گڏجي کائيندو. جيستائين هن وٽ پنهنجو چڻي سگهڻ جهڙو ڪجهه نه آهي تيستائين سهڪار جو اڀدڻ ان لاءِ ئي معنيٰ ٿيندو. نه رڳو ايترو مگر پودان دواران ئي سهڪاري ڪيت قائم ڪري سگهجن ٿا. پودان ان لاءِ تر وسيلو آهي. اڄ ته ”گرام دان“ پڻ وڌي رهيو آهي. جنهن ۾ سڄي ڳوٺ جي سميتي، دان به ملي ٿي ۽ سڄي ڳوٺ جي ليکي وڃي ٿي. ان ڪري سڄو ڳوٺ هڪ ٻيو بڻجي ٿو پوي.

تنهن کان سواءِ زمين جي ورهاست سبب پيداوار گهٽجي گهرجي اهو پڻ ضروري نه آهي. جهان ۾ تمام ننڍا

جي ڏسبو ته 'بودان' رڳو اهنسڪ آراءِ ڪرائتيءَ جو
آندولن نه آهي مگر جيئون-ڪرائتيءَ جو تحرڪ آهي.

شلڪائون

هيٺائين ڪن ودوانن ۽ ملڪ جي مدبرن کي بودان
بابت ڪي شلڪائون هيون. جيئن ته ليلنگانا ۾ جنهن
وقتار سان پوميءَ دان ۾ ملي رهي هئي ان ئي ٽيڪا
ڪندي ته سماجواڊي اڳيان شري راءِ منوهر لوهيا
چيو هئو ته "ان حساب سان سڀني ٻئي زمين ڪسان
کي زمين ڏيارڻ لاءِ ونوبا کي ۳ سو سال پائڻا ڪرڻي
پوندي." ليڪن اڄ جيئن وقتار سان بودان جو تحرڪ
هلي رهيو آهي ان منجهان ظاهر آهي ته ۱۹۵۷ع تائين
ٻنچ ڪروڙ اڪڙ زمين حاصل ڪرڻ جو هڪو لکڻ
ونوبا مشرور ڪيو آهي، اهو شايد پورو ٿي وڃي.

ڪن ودوانن اها شلڪا اٿاري ته بودان ۾ ورٽل
زمين هر هڪ ڪسان کي ورهائسي ڏيڻ سان زمين جا
ٽڪڙا ٽڪڙا ٿي ويندا ۽ پيداوار کي ڏک لڳندو. ان
سان گڏ ماڻهن منجهان سهڪاري پاڻ ٽڪري ويندو.

ڪن ائين به چيو ته جيڪڏهن سڀ ڳوٺ جا رهندڙ
کيتي ڪرڻا لڳندا ته ڳوٺاڻن هنرن کي ڏک لڳندو.

خاص طرح ڪميونسٽ ودوانن جو وري اهو اعتراض
هئو ته پومي ڪسان کي ملندي مگر ان کي ڪپڙا جا
وسيل هجن، ڏاند وغيره نه هجڻ سبب هو کيتي نه ڪري
زمين پراڻگ ٿي ويندي.

ٽپسوي ونوبا

ونوبا جي ڀومي دان گهرڻ جو طريقو ٻڌائڻ
هو سڀني کي چوندو آهي ته ”مون کي پنهنجي سنڌ
ڳڻيو. جيئن توهان کي چئن بدران پنج پٽ هجن يا
جي بدران پنج سنڌان هجي ته توهين پنجن جو پٽ
ڪريو تيئن مون کي پنجون سنڌان سمجهي مون کي پنهنجو
ملڪيت، زمين مان دريدرنارائڻ لاءِ پنجن جو حصو ڏيو
جي مان ڇهون آهيان ته ڇهون حصو ڏيو.“

ونوبا جي اها وياڪيا ۽ گهرڻ جو نرالو نمونو ماڻهن
جي پٿر دلين کي ٻڌ پگهري ڇڏي ٿو. ان ڪري چئجي
ته ونوبا نه رڳو ڀومي دان وٺي ٿو مگر ان سان گڏ پير،
مٿر، سهار، تياڳ ۽ انسانيت جون پاواڻون پڻ
ڪري ٿو.

ڀوڌان ان ڪري ئي ڪرانتڪاري هلچل آهي جو
ان جو بنياد ”من جي ڦيري“ تي ٻڌل آهي. رڳو زمين
گني ڪرڻ ئي ان جو مقصد نه آهي مگر ان هلچل
واران انسان جي سوارت کي پروار ۾ بدلائڻ آهي.
ڪري ئي ونوبا رڳو انهن کان نٿو وٺي جن وٽ
پن يا هزارين ايڪڙ زمين آهي، پر انهن کان پڻ وٺي
جن وٽ هڪ يا ٻه ايڪڙ مس آهن. جيئن يگيه به آهڙي
ب وجهي يا ننڍي ان جي اهميت برابر آهي،
ان ته هر هڪ آهڙيءَ جي پٺيان تياڳ ۽ شردا جي
سمائل هوندي آهي، تيئن پنهنجي طاقت آهر ٿوري
رو ڏيڻ به تياڳ جي ئي پاواڻا آهي. اهڙيءَ طرح

ٻياري ٻوڏان جو ڪم ڏاڍي زور شور سان هليو لڳو.
ملڪ جا ڪيترا ڪم ڪندڙ هن آندولن ۾ ڳوڙي پيا.
شري جنم ڀرڪاش نارائڻ به ٻيا سڀ ڪم ڦٽا ڪري
ٻوڏان هي ڪم کي لڳي وادو.

اپريل ۱۹۵۲ ٽالين جتي هڪ لک ايڪڙ زمين ملي هئي
اٽي مارچ ۱۹۵۳ ٽالين ۸ لک ايڪڙ زمين ملي ۽ جون ٽالين
اها وڌي ۱۴ لک ايڪڙ ٿي وئي. وڌيڪ ٻن ٽن
مهينن ۾ ۲۵ لک ايڪڙ ٽالين پهچي وئي. اهڙيءَ طرح
”سيواپوري“ سمن ۾ ڪل ۲۵ لک ايڪڙ زمين
حاصل ڪرڻ جو سڪلپ پورو ٿيو.

”چالڊول“ شهر ۾ ٿيل سرور وڌيڪ سمن ۾ وٺو
ان پوئڻيا ٿي زور ڏنو ته ۱۹۵۷ جي اڇاريءَ ٽالين
۵ ڪروڙ ايڪڙ زمين گهرجي. اها ٻانهن ڄڻ نه سهيو ٿي
لڳي. پر هيٺو اها سچو پاسو لڳي آهي.

ٻوڏان ٻاهر سمجهائيندي وٺو ڇو ٿو ٿو ڏان جو
مطلب آهي پوري ورهاست. ڇوڙيءَ طرح هوا، روشني
پاڻيءَ ٿي ڪنهن به ڪم جي مالڪي نه آهي ۽ اهي
قوتون نعمتون سڀني هي حصي ۾ آيون آهن، ساڳيءَ
شرح ڌرتي به انهن سڀني هي حصي ۾ آئي آهي جيڪي
انهن جي سڀا آهن. ڌرتيءَ تي ڪنهن به مالڪيءَ جو
ڪو به آهي قدرت مٿان انسان جو اڌ ڪار قبول ٿو.
”ٺوڻا منتر ڏنو“ سرور ٻي ڪوڙال ڪي.“
اهي اها سڀ پرماتما جي آهي.

ٽپسوي ونوبا

وقت اندر اسين هر هڪ ٻڪڙي کي روٽي ڏئي مڱهنداسين
يو جئا ڪميشن جا ميمبر لاجواب ٿي ويا. هو ڪو
وقت مقرر نٿي ڪري سگهيا، جنهن وقت اندر
ملڪ جي ٻڪڙي ڪيڏي جو انجام ڪري سگهن.
ونونا دهليءَ کان موت کاڌي ۽ اتر پرديش جي
ياترا شروع ڪئي.

۱۱ اپريل هو ڪاشي ۽ ٻهٽو. ٽي سٽائين ۸۸ هزار ايڪڙ
زمين کيس ملي چڪي هئي. ٻن ڏينهن ۾ اها وڌي
هڪ لک ايڪڙ زمين ٿي.

انهن ڏينهن سيواپوريءَ ۾ سروديه سميلن ٿيو. جتي
اهو سنڪلپ ڪيو ويو ته ايندڙ هڪ سال ۾ ديش اندر
۲۵ لک ايڪڙ پومي حاصل ڪئي ويندي.
اڳتي هلي زمين ملڻ ۾ تمام تيزي سان واڌارو ٿيڻ
لڳو. اڍائي مهين ۾ ونوبا کي اڍائي لک ايڪڙ پومي دان
۾ ملي.

ونوبا جي 'سيواپوري' سميلن کان پوءِ الله آباد ۽
مرادپور ضلعن جي ياترا ڪري وري ڪاشي ۽ ٻهٽو
برسات جا ڏينهن ڪاشي ۽ ٻهٽي رهيو.

ڪاشي ۽ ٻهٽو گنگا جي ڪناري تي گندگي ڏسي
من کي ڪافي دک ٻهٽو. هن اتي صاف ڪاشي جو
فدولن هلايو. نيٺ ۱۱ سيپٽمبر ۱۹۵۲ جنم ڏينهن تي،
ونوبا اتر پرديش کان موڪلائي ڪئي ۽ بهار پرديش
انهن رخ رکيو.

ٲٲا ڪهندي هئي جئين ۾ اول ٻکتي ڪي، ٻو ڏکي ڪي ۽ ٻٽي ٻوڻ جي حالت ۾ سگهي ڪي ملي.

ان ڪري ئي شري نهرو ڪيس دهليءَ ۽ اچڻ لاءِ ڪوٺ ڪئي هئي. ونوبا ڪي هونءَ ۾ اتر ٻارڻ جي ٻائرا ڪرڻي هئي ان ڪري ميل ڪوٺ قبول ڪري، ۱۱ سيپٽمبر ”جنرل ڊيٽن“ ٻرم ڌارم ۾ گذاري، ۱۲ سيپٽمبر ٽئين سال ۾ ٻير رکي هن وڏيءَ ٻائرا لاءِ اڪري ٻيو. هيلنائين ماڻهن ڪي اهو وهر ويل هئو تہ ٽيلنگانا ۾ ونوبا ڪي جيڪا ڏوهين ملي آهي اها ماڻهن ڊجسي ۽ مجبور ئي ڏئي آهي. ماڻهن جو اهو وهر هائي دور ئي ويو. ڇاڪاڻ تہ اتر ٻارڻ جي ٻائرا ۾ ونوبا ڪي وڌيڪ ۽ وڌيڪ ڏوهين ملڻ لڳي. ٽيلنگانا ۾ ڏوهين ملڻ جي سراسري ۾ سو ايڪڙ رور هئي تہ هتي اها وڏي هزارن ايڪڙن تي وڃي پئتي.

۾ مهيا مڏه ٻر ديش ۽ مڏه ٻارڻ جي ٻائرا ڪري ونوبا دهلي پهتو. راجڪهاٺ جي ڀوسان ونوبا لاءِ جهوپڙي لاهي وئي، جتي ملڪ جا اڳواڻ ساڻس ملڻ ايندا هئا.

ونوبا وٽ ٻوجنا ڪميشن جي ميمبرن جون ڪيڙيون ئي سياڻون ٿيون. ونوبا ڪميشن جي ميمبرن کان پڇيو تہ ”ٺوٺانجي ٻوجنا ملڪ جي هرڪ ٻکي جي ٻٽ ٻوڻ لاءِ، هرڪ ٻيروڱار ڪي روڱار ڏيڻ جي مقصد ڪي سامهون رکي ٿي؟ جيڪڏهن تہ اها ٻوجنا ملڪ جي ۱۰۰۰۰۰ ڪي ٺوٺان ڪر انجام ڪيو تہ هيتري

جي سڀوا ڪري جيون-نرواه ڪرڻ جي پاوٽا جاڳي هندستان جي بڪ ۽ پيروڙگاريءَ جو مشڪل مسئلو جيءَ حل ٿي وڃي.

وٽو با لڳ-ڀڳ سوا ٻه مهينا تيلنگانا جي ياترا ڪئي وڃي ڪيس لڳ ڀڳ تيرهين هزار ايڪڙ پوءِ دان ملي. وٽو با جي موٽڻ کان پوءِ به اتي ڀودان جو ڪو هلدو رهيو.

ڀودان جي پٽيم گنگا

تيلنگانا مان موٽڻ کان پوءِ وٽو با کي اتر ڀارت جي ياترا ڪرڻ جو ويچار هئو. مٿان وري شري جواهر لعل نهروءَ ڪيس دهليءَ اچي پهرين پنج سالي يوجنا با پنهنجن راءين ۽ صلاحن کان واقف ڪرڻ لاءِ ويندي ڪئي. ڇاڪاڻ ته ان کان اول ئي وٽو با پنجه سالي يوجنا تي خوب ٿيڪا ٽپي ڪئي هئي. وٽو با جي خيال موجب ان يوجنا ۾ بنيادي خامي اها هئي جو ان دؤارن جيترو ڪارخانن ۽ پيداوار وڌائڻ تي زور ڏنل هئو اوترو زور غريبي دور ڪرڻ، زمين جي مسئلي حل ڪرڻ، ڪسان جي حالت سڌارڻ ۽ پيداوار جا وسيلو وسيع ڪرڻ تي ڏنل نه هو.

بين اکرن ۾ به ان يوجنا دؤارن اول سگهي جو، ۽ ڏکڻي جو ۽ ٻچڻ جي حالت ۾ ٻڌڻي جو خيال رکيو پيو هئو. ليڪن وٽو با جي خيال موجب يوجنا اهڙي

ٽي نه وٽواس ڪونه هئو. ان ڪري شام جو ٻار ٿي
 سيار وٺو ٿا هن ٻالھ جو ذڪر ڪيو ۽ پڇيو ته جيڪڏهن
 سرڪار هنن غريب ڳوٺ واسين لاءِ ڪجهه نٿي ڪري
 ته پوءِ ان حالت ۾ ٿو هان مان ڪي ياتر، پنهنجي گڏجي
 اهڙي مدد نٿا ڪري سگهو؟

ان سيار ۾ آيل شري رامچندر رڳڍيءَ جو نه ”هنن
 ٻارن لاءِ مان پنهنجي هڪ سؤ ايڪڙ زمين ڏيڻ لاءِ
 تيار آهيان.“

عجب ڪرامت ٿي وئي! وٺو ٿا ڪلهنا نه ڪئي
 هئي ته اهڙي ڏکڻي مسئلي جو اهڙو سولو حل نڪري
 ايندو!! سونه جتي جو مسئلو، اُتي ئي ان جو حل!!!
 رامچندر رڳڍيءَ جي ان وڃڻ سان ’پودان‘ جو
 شري گهٽش ٿيو ۽ ان کان پوءِ پودان جي ڀڄڻ گنگا
 وهي هلي.

تيلنگانا جي حالت سڄي ڀتي تي خراب هئي. سرڪار
 ۽ ڪمونسٽن ان حالت کي پنهنجي پنهنجي ننگي نظر
 کان سڌارو جي ڪوشش ڀڄي ڪئي، پر اها سڌارو
 جي ابتاءِ وڌيڪ بگڙي رهي هئي. پوءِ وٺو ٿا جو هيءُ
 نئون تجربو ان طائف کي سڌارو ۾ ڪامياب ٿيو. مسئلي
 جي ٿر، ٽائين پهتي وٺو ٿا ڏٺو ته مسئلو سڄو زمين سان
 واسطو رکندڙ آهي. جيڪڏهن پوکيندڙ بي زمين نه هجي،
 هر ڪنهن زمين وارو پاڻ پوکيندڙ نٿي، زمين جي ورهاست
 نٿي، زمين جي مالڪي ختم نٿي ۽ زمين

ٽپسوي ونوبا

ٽيلنگانا جي ياترا جو نشچو ڪيو.
ٽلو. جتي ڪٿي به، يورورگاري ۽ بيماريءَ جو پيانڪ دورو
هئو. ٻڪ ماڻهن کي ٻانڌو بڻائي ڇڏيو هئو. ماڻهن مان
ويچار ڪرڻ جو مادو نڪري ويو هئو. ونوبا پاڻ به
لکي ٿو ته ”جيڪڏهن منهنجو اهنسا به اٿل وشواس نه
هجي ها ته جيڪر مان به ڪميونسٽن مان ملي وڃان ها.“
۱۸ اپريل ۱۹۵۱ تي ونوبا نلگونڊا ضلع جي ”پوچر
پلي“ ڳوٺ ۾ پهتو. هيءُ ڳوٺ ۽ ان جي آس پاس
ڪميونسٽن جو اڏوسمجهيو ويندو هئو. ان ڳوٺ ۾
گهڻي ڀاڱي هريجن رهندا هئا، جيڪي بلڪل ئي ڌرتيل
حالت ۾ هئا. ونوبا ڳوٺ ۾ چڪر لڳايو، هريجن
سان مليو.

هريجن پنهنجي دڪي حالت ونوبا اڳيان بيان ڪئي.
هنن ٻڌايو ته نه زمين آهي ۽ نه وري ڪم آهي. ٻيٽ
ڪٿان پريون، ٻچن جي ٻالڏا ڪيئن ڪريون؟ ڳوٺ ۾
هزارين ايڪڙ زمين آهي، اسان کي ڊگه ۸۰ ايڪڙ زمين
لي وڃي ته جيڪر اُتي محنت ڪري پنهنجو جيون
واه ڪري سگهون.

ونوبا کائڻ درخواست لکائي ورتي ۽ کين وشواس
ڏيو ته سرڪار وٽان زمين ڏيارڻ جي پاڻ هرڪا
شش ڪندو. پر سرڪاري ڪاروبار تي خود ونوبا

اوڏانهن وڃڻ جو ويچار ڪيو، ليڪن هن ڀري وٽوبا
بديل وڃڻ جو ئي فيصلو ڪيو.

سڀني مهاڀرن جڏهن جڏهن ڏور يا سڌو پرچار جي
ڪوشش ٿئي ڪئي آهي تڏهن اڪثر بديل يا ٽرائي ٿئي
ڪئي آهي. گوتم ٻڌ، مهاوير، شڪر آڇاريءَ ۽ مهاتما
گاندھيءَ بديل يا ٽرائون ئي ڪيون هيون. بديل يا ٽرا
دوران هر هڪ جي هردي جي ويجهو وڃڻ جو وجهه ملي
ٿو. ڀارت جي هر هڪ نرسيءَ جي دڪ ۽ سڪ جي سڃي
جاڻ پوي ٿي. وٽوبا پڻ هر هڪ ڀارت واسيءَ خاص
ڪري هر هڪ ڳوٺ نرسيءَ جي دڪ سڪ ۾ ڀاڱي ڀائي
ليٽ ٿي ڄاهيو. ان ڪري بديل وڃڻ ئي وٽوبا سٺو سمجهيو.

۸ مارچ ۱۹۵۱ تي ٻاٽرا شروع ٿي ۽ وٽوبا سمن ۾
شامل ٿيو. سمن پورو ٿيو پر وٽوبا جي ٻاٽرا پوري نه
ٿي. هاڻ نه وڃڻ يا ٽرا جي شروعات ٿي هئي.

ان وقت ٽيلنگانا جي حالت تمام گھير هئي. اتي
ڪميونسٽن جو ڊپ چانيل هئو. ٻئي طرف ڌرمي
سرڪار جو ظلم شروع هئو. رات جو ڪميونسٽ ۽
رضاڪار ماڻهن کي نزار ڪندا هئا ڏينهن جو ڪميونسٽ
جي ڳولها ۾ آيل ملٽري ماڻهن کي ٽڪليف ڏيندي
هئي. ان ڪري ڪنهن نه ڪم ڪندڙ جو اتي وڃڻ ۽
حالتن جو اڀياس ڪرڻ ڏکيو ئي ٿيو هئو.

ڪم ڪندڙن پنهنجي ٽڪليف ظاهر ڪئي. وٽوبا

هنن يائراڻن، خاص طرح حيدرآباد دکن جي يائراڻن
ونوبا ملڪ جي غريبيءَ کي ويجهائيءَ سان ڏٺو. سندس
يارنا-ميه هر دور وڻي اٿيو.

هن مخصوص ڪيو ته ملڪ جي هن درگتيءَ جو
ڪارڻ پئسو ۽ دولت جي غلط ورهاست آهي. جيستائين
ماڻهوءَ کي مايا جو موهه آهي تيستائين سماج مان هي
نشاوت دور نه ٿيندا. ان ڪري منڇن کي مايا جي موهه
ان مڪت ٿيڻو پوندو.

پنهنجي ان ويچار کي عملي جامو پهراڻڻ لاءِ ونوبا
آشرم ۾ ”ڪنڇن مڪتيءَ“ جا تجربا ڪرڻ شروع ڪيا.
آشرم پنهنجن پيرن تي ٻي اهڙيون ڪوششون ڪيون.
چندي چيري تي آشرم هلائڻ کيس اصولي طرح غلط
لڳو. ونوبا چوڻ لڳو ته ”آشرم ۾ جيون ڪاٺڻ جيڪڏهن
پوتر ڪاريءَ آهي ته اهو اڻوڻڻا سان گڏ ڪيل پئسي سان
ڪيئن ٿي سگهندو؟ اڻوڻڻا جي آڌار تي اڻوڻڻا ڪيئن
قائم ٿي سگهندي!! انڪري آشرم واسي پاڻ هر ڪاهيندا
هئا، پاڻي ڏيندا هئا، ڪپڙا اٿندا هئا ۽ انهن ڪمن
مان حاصل ٿيل پئسن تي ئي جيون نرواهه ڪرڻ لڳا.

يودان جو شري گڻيش

مايا-مڪتي جي تجربي ۾ لڳي رهڻ سبب ونوبا
نگل (اوڙيسا) واري سروديه سميلن ۾ وڃي نه سگهيو
ڪن جڏهن حيدرآباد دکن ۾ سروديه سميلن جي
باري ٿي تڏهن ڪم ڪندڙن جي ڏور پوڻ تي ونوبا

ٿيو جو وٽوٽا جي پراڻن، درگاه ۾ اندر وڃي وئي،
جتي ڪنهن به غر مسلم کي ڳالهائڻ نه ڏنو ويو آهي.
ڪيڙو نه دل پڄاڻيندڙ نظارو ڇڏو هئو مسلمان اهڙي
نه پرير سان هلي رهيا هئا جو ڏسي دل بهار-بهار پئي
ٿي. هندو مسلم ايڪتا جي جيتري جاڳندي تصوير ٿي
نظر آئي.

هن ڪتاب جي لکندڙ کي اجمبر ۾ پنهنجن اکين
سان اهو سڀ ڪجهه ڏسڻ جو موقعو مليو.
اجمبر جي پراڻن ۾ وٽوٽا صاف صاف چيو ته
”اجمبر ۾ سڀني ڌرمن جا پوئلڳ رهن ٿا. هيءُ سڀني
ڌرمن ۽ متن جو مرڪز آهي، ان ڪري هيءُ وڏي ۾
وڏو ثروت آهي. سڀني ڌرمن ۾ ساڳو ڪڙوئي نه
سمائل آهي. سڄي دنيا آهي ۽ ان سڄي حاصل ڪرڻ
جا رستا نرالا آهن.“

اجمبر جي واپاري ۾ وٽوٽا جهڙن جي سڄي ڪارڻ
ناتڪ ڳالهائيندي چيو ته ”جستائين محنت جو مان نه
وڌيو آهي ملڪ جي پيداوار نه وڌي آهي، ماڻهن کي
ڪاٺ لاءِ پورو نه مليو آهي تنهن ڪري ملڪ مان جهڳڙا
دور نه ايندا. اهي هڪ نه پئي ڏروپ ۾ ظاهر ٿيندا رهندا.“
اجمبر کان پوءِ حيدرآباد دکن ۾ فرقيپرستيءَ جي
آڱ ۾ اڄهائڻ لاءِ وٽوٽا يارا ڪئي.

اهڙيءَ طرح ملڪ ۾ ڦهلڻ شاعريءَ کي وٽوٽا پنهنجي
شاعري پاران سان دور ڪيو.

ٽپسوي ونوبا

زمينن کي وري ساڻو سبز ڪرڻ جو ڪم اتي جي پراڻن
انهن رهاڪن 'ميٽرو' مسلمانن کان ئي ڪرايائين.

ونوبا جڏهن دهليءَ ۾ وهيل هئو، تڏهن کيس خبر
ملي ته بيڪانير ۾ ڪجهه سڌارڪن هريجنن جي بستيءَ ۾
صفائي ڪئي ته اوچ هندن انهن سڌارڪن جو پٺ پھسڪار
ڪيو آهي. ونوبا بيڪانير پهتو. پراڻا سڀا ۾ ڳالهائيندي
انهن سڌارڪن کي اتساه ڏياريندي چيائين ته "توهان
هريجنن جي سڀوا ڪري پگوان کي راضي ڪيو آهي،
پگوان توهان تي ڀرسن ٿيو آهي، ان ڪري توهان کي
پٺ 'هريجنن' جو پڊ پراپت ٿيو آهي. اڄ جيڪڏهن توهان
کي مندر ۾ اچڻ نٿو ڏنو وڃي ته توهان کي ان تي ڊڪي
پٺ نه گهرجي، ڇاڪاڻ ته اهو مندر پگوان جو نه آهي.
هو پٿر جي مورئيءَ جو گهر آهي. پگوان جو من ماءُ
نگر پنهنجي سڀني ٻارن کي پيار ڪندڙ ٿيندو آهي.
ڪانير کان پوءِ ونوبا اجمير جي ياترا ڪئي.

اجمير ۾ مسلمانن جو اٽمار وڏو درگاهه-شريف جو
میلو لڳندو آهي، جتي رڳو هندستان جي ڪنڊ ڪڙڇ
مان ٿي نه، بلڪ ٻاهرين ملڪن مان پڻ مسلمان ايندا آهن.
هونءَ ان سال گانڌيجيءَ کي ميلي تي اچڻ لاءِ چيو
ويو هئو. ٻاڙيءَ جي سرگواس ٿي وڃڻ سبب درگاهه وارن
ونوبا تي اچڻ لاءِ زور ڀريو. ونوبا اجمير آيو- ست ڏينهن
اجمير ۾ رهيو. پراڻا سڀا روز ٿيندي هئي، ونوبا ان ۾
پنهنجا ويچار ظاهر ڪندو هئو. مسلمانن تي ايترو ته اثر

ڪمل اٿاء پاڻيءَ ۾ رهندي پڻ پاڻيءَ کان الڳ
رهندو آهي.

ونوٻا ڪانڊيجيءَ جو وڇاڻوڪ ڪارو سڀالڻ لاءِ جتنا
جي هر ڪارو ۾ گهڙي پيو مگر گرم. اوهه جي سڌانت
موجب شوپو سان گرم، من سان ڳڻتي ڪندو رهيو.
ساد اڃان بند ڪونه ٿا هئا ان ڪري سڀ کان
پهرين ونوٻا پنهنجي ”شانتِي پالرا“ شروع ڪئي. ان
وچ ۾ شرنادئين جي نئين مسئلي مڃڻ ڪڍيو، ونوٻا ان
مسئلي کي حل ڪرڻ لاءِ پڻ ڪوشش ڪرڻا لڳو.

پنهنجي جي وڏين ڪٽمڻن ۾ ونوٻا ڳڙل ڏينهن ڏاڍو
ڪيو، ڪر ڪٽر جي ڪٽمڻن هن ڏي، ۱۹۴۹ جي سڀتن
مڃي ۾ ئي ڏينهن ڪلياڻ ڪٽمڻ ۾ پڻ رهيو. اتي هي
نندن وڏن مسئلن تي هن ڏيان ڏنو. ڪلياڻ کان پوءِ
پنهنجي جي پسگردائيءَ وارين ڪٽمڻن ۾ ونوٻا خوب ڇڪو
لڳايا، ملند، مڏ، ۽ ڇيمور وغيره ڪٽمڻن ۾ هن سنڌي
نرواسين جا ڏک سوڙ ٻڌا، کين دلاسو ڏنو ۽ همتايو.

ونوٻا سنڌين جي ’واپاري ٻڌي‘ ۽ ’ٻاڻ تي پاڙڻا‘
ڇوڙين خربن جي هميشه ساراھ ڪندو رهيو آهي.

ڪلياڻ کان موٽڻ کان پوءِ ونوٻا وري ريل گاڏيءَ
۾ ڪونه چڙهيو، اهو سندس ٽرين جو پويون سٽر هئو.
راجستان ۾ ونوٻا ’ميٽو‘ مسلمانن کي وري وسائڻ
۾ پڻ ڪافي دلچسپي ورتي. الور ۽ ڳڙھور جي اڇڙ

ٺهسوي ونوبا

۾ آيا. نتيجو اهو نڪتو جو ۳۰ جنوري ۱۹۴۸ تي هندو گاندھجيءَ تي گولي هلائي ۽ ڀارت جي اه جوڻ ”هي رام“ ڪري وسامي ويئي. گاندھجيءَ جي موٽ سڄي ديش ۾ فراسا ۽ دڪر جو وايو منڊل پيدا ڪري ڇڏيو.

سروودي سماج

آخر ورڌا ۾ رچنامڪ ۽ ٻين ملڪي ڪم ڪندڙن جو ميٽڻ ٿيو، جتي ونوبا سڀني جي اڳيان ”سروودي سماج“ جو سڌانت رکيو. ڇاڪاڻ ته ”ٻاٻو“ جو ڀرڻ پوئين ڏينهن ۾ اهوئي خيال هئو ته ڪا اهڙي نئين سنسٽا ٺاهجي جيڪا راجنيتيءَ کان دور، رڳو سڀوا جو ڪاريه ڪري. گاندھجيءَ جي انهن ويچارن کي ’ونوبا‘، ’سروودي سماج‘ جي روپ ۾ ٻين اڳيان ظاهر ڪيو. ۽ آخر سڀني يڪراءِ اهو فيصلو ڪيو ته ”سروودي سماج“ جي سڌانت کي ڪاريه-روپ ڏيڻ لاءِ ”سرو سڀوا سنگھ“ نالي سنسٽا ڪڙي ڪئي وڃي. اهو فيصلو عمل ۾ آيو ۽ ونوبا تي زور رکيو ويو ته پاڻ ان سنسٽا جو ڪم سنڀالي. ونوبا اها ڳالهه قبول ڪئي.

ونوبا کي ايڪانت جيون جي بدران جنتا جي رهنمائيءَ لاءِ ٻاهر اڇڏو پيو. مگر سندس جيون ۾ سڀ ڳالهيون سمان آهن. ونوبا جي خيال کان جنتا جي سڀوا ۽ رام جي ڀڳتي به ڳالهيون نه آهن.

شروع ڪري ڇڏيو. يعني ڏينهن گونا مال واڌو انڪر ٻاڙو جو نياڻو کڻي ونوبا وقت پهتو. مشڪل سان کيس جيل ۾ ونوبا سان گڏجڻ جي اجازت ملي. ٻاڙو جي آڱيا ٻڏي، ونوبا پنهنجو ورت بند ڪيو.

ونوبا لاءِ جيل، ڀڳتيءَ ۽ اڀياس جو گهر هئو، جتي رهندي ونوبا تامل، ٽيلگو ٻوليون سکيو. ان سان گڏ گيتا تي پڻ سندس هٿسوار ڀروجن ٿيندو رهيو. ۱۹۴۵ ۾ هڪن اڳواڻن سان گڏ ونوبا کي پڻ آزاد ڪيو ويو. ۱۹۴۵ ۾ ونوبا جي پتا جو مڙبو ٿيو. ان وقت ونوبا پتا وقت هئو. زندگيءَ جي آخرين گهڙين ۾ ونوبا کي پاڻ وقت پائي سندس پتا آلمڪ شائتي اٿيو ڪئي.

ان ڪالهه انڪوازن هندستانين کي آزادي ڏيڻ جو فيصلو ڪيو. مسلم ليگ پاڪستان جي گهر ڪندي رهي، جنهن گهر جو نتيجو اهو نڪتو جو ۱۹۴۷ ۾ بنگال ۾ هندو-مسلم فساد شروع ٿي ويا. اهي فساد پوءِ وڌندا رهيا. ڏسڻ ۾ ائين ٿي آيو ته جهڪڙي جسي آڱهه سڄي هندستان کي جلائي خاک ڪري ڇڏيندي.

گانديجي، جنهن هندستان کي آزاد ۽ آباد ڏسڻ جا سهڻا ٿي ڏٺا، ملڪ کي هٿن ڀڃڻ ٿيندو ڏسي ڪيئن ٿي سگهي ٿو؟ هن يڪدم توڪاليءَ ۾ بديل پالڻ شروع ڪئي. بنگال ۽ دهليءَ ۾ پراڻا-نڀاڻو ورت رکيا. فساد جي آڱهه اڇپامڻ لڳي. پر گانديجيءَ جا اهي ڪم ۽ قدم ڪير گهٽ دوراندېش انسانن کي هندن جي خلاف ڏسڻ

ٺهسوي ونوبا

انسان آهي جيڪو خود گانڌيجيءَ جي جيون جي پرو
نٿو ڪري.

ان مان سڌ ۾ ٿو اچي ته ونوبا جو گانڌيجيءَ جي
جس سان موه نه هئو ليڪن هو ان جي سڌائين جو
وڃاري هئو.

۱۹۴۲ ۾ مسٽر ڪرپس گانڌيجيءَ سان ڳالهيون ڪرڻ
آيو، جنهن جي ڳالهين ۾ رڳو آئينده جا ٺهڻا دلالت ڪيا
هئا، جنهنجي آسري تي گانڌيجي رهڻ وارو ڪونه هئو.
ان ڪري ئي مسٽر ڪرپس سان هلندڙ ڳالهيون ٿي
پيون. بمبئي ۾ ۹ آگسٽ ۱۹۴۲ تي ”ڀارت چوڙو“
جو ٺهراءُ پاس ٿيو. گانڌيجيءَ ملڪ کي ”ڪرو يا مرو“
جو نعرو ڏنو. بس پوءِ ته ملڪ ۾ جڳا آڳ ڀري ويئي.
سڀني ليدون کي گرفتار ڪيو ويو. ونوبا ان وقت
پنهنجي ٻرمڌام ۾ رچنائڪ ڪاري ۾ لڳو پيو هئو. ليڪن
شخصي ستياگرهه جي هن يوڌي کي سرڪار ڪيئن ٿي
چڏي سگهي؟ ونوبا گرفتار ڪيو ويو.

جنهن وقت گانڌيجيءَ کي گرفتار ڪيو ويو ان وقت
سڀ کان پهرين ڳالهه هن اهائي چئي ته ڪير ونوبا کي
وڃي روڪي نه هو پر اڃا تياڳ ورت شروع نه ڪري.
گانڌيجيءَ ڄاڻو ٿي ته جيڪو انسان ڪيس ستياگرهه
ڪرڻ لاءِ چئي سگهي ٿو، اهو پاڻ ڪڏهن به پنهنجي
نه ٻوندو.

هوڏانهن جيل ۾ پهچڻ شرط سچ پچ ونوبا اڀواس.

ونوٻا ستيانگره ڪو ۽ اٺن ۳ دفعا گرفتار ڪري جيل موڪليو ويو.

اهڙيءَ طرح شخصي ستاگره ڏيڍ سال هليو. اٽڪانهڙهه سڀني ستاگرهين کي آزاد ڪيو ويو. شخصي ستاگرهه جي مقرر ٿيڻ کان پوءِ ملڪ ۾ وري مالائي اچي وڃي هئي. ڪانڊاجي سوچي رهيو هئو ته هاڻي وري ٻيو ڪو تحريڪ شروع ڪجي. آخر کيس اها ڳالهه خيال ۾ آئي ته ”مرزا ٽائين اڀواس“ رکڻ جو تحريڪ شروع ڪجي. هڪڙو چڻو اڀواس رکي ۽ جڏهن ان جي مريو ٿئي تڏهن وري ٻيو اڀواس رکي. اهڙيءَ طرح اها هلچل هلندي رهي.

ڪانڊهيءَ اها ڳالهه پنهنجي مائي ڪم ڪندڙن
کي ٻڌائي ۽ ڪڏو ڪڏ ڪين اهو ٻڌائين ته پورو
ستگارهي پاڻ ٿيڻ جو فيصلو ڪيو اٿس.

اهو ٻڌڻ سان ڪم ڪندڙن ۾ هلچل مڃي وئي. سڀني 'ٻاٻڙ' کي ڄميو ۽ ٽوهن اها هلچل ڀلي شروع ڪيو. لکن ٻن کي سٽاڪوڙي ڪري موڪليو.

ٻاٻوءَ صلاح ڪرڻ لاءِ وٺو يا ڪيو. وٺو يا ٻرم ڌام
مان آيو. ٻاٻوءَ کس پيئڻي خال ٻڌايا. وٺو يا ٻڌند
رڻو گهيرا ساڻ سوچيندو رهيو. آخر چائين ”ليڪ
آهي. لوحان کي ئي پٿريون ستياگرهي ٿين ڪٿري.
(ڪنڌڙ عجب ٻي پڇي ويا! هيءُ ڪٿڙو نروهي

١. ٽپسوي ونوبا

اٿاري سڀني پرائشن ۾ استيفائون ڏنيون. ان وقت جر
۾ ماڻهن شانتيءَ ۽ اهنسا سان جنگ لاءِ اعتراض ٿي ڏيکاريو
ٿيڪي گرفتار ڪيو ٿي ويو. گانڌيجيءَ هيٺ چپ رهڻ واجب
نه سمجهيو. هن سرڪار کان گهر ڪئي ته اسانکي آزاديءَ
سان ويچار ظاهر ڪرڻ جو حق رهي، جا گهر سرڪار
قبول ٿي لاءِ تيار نه ٿي. ان ڪري ۱۹۴۰ ۾ گانڌيجيءَ
”شخصي ستياگرهه“ شروع ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. ستياگرهه
لاءِ انهن کي چونڊڻ جو فيصلو ڪيو جيڪي ستين
اهنسا ۽ رچنامڪ ڪاري ۾ وشواس رکندڙ هوندا. انهيءَ
فيصلي کان پوءِ گانڌيجيءَ لاءِ اهو سوال پيدا ٿيو ته
پهرين ستياگرهي ڪير ٿئي؟ گانڌيجيءَ جي نگاهه
يڪدم ونوبا تي پئي. ونوبا گانڌيجيءَ جي آڳاٽا سان
ستياگرهه شروع ڪيو. هن پيدل ياترا ڪندي رستي ۾
گڏجندڙ هر هڪ ماڻهوءَ کي ستياگرهه جو مول مقصد
سمجهايو، جنهنڪري کيس گرفتار ڪري ۳ مهينا جيل
جي سزا ڏني وئي. پر ونوبا جو پهريون ستياگرهي
ٿيڻ، ديش جي جنتا ۽ خود سرڪار لاءِ بيحد تهذيب جو
باعث هئو، ڇاڪاڻ ته هو مشهور ليڊر... نه هئو.
مگر گانڌيجيءَ جي آتمڪ درستيءَ اهو سچائي ورتو هئو
ته پهريئين ستياگرهي ٿيڻ لائق جي ڪوئي آهي نه
هو ونوبا.

پهريئن ستياگرهيءَ سبب ونوبا سڄي ديش ۾ مشهور
۽ ويو. جيل ڪاٿي آزاد ٿيڻ کان پوءِ وري وري

سان ڳوٺ. سڀوا جي ڪم کي لکي ويو. ليڪن تمام گهڻي
ڪم سڀ سندس صحت تي پئي. ڪم ڪندڙن جي
جھلڻ تي به ونوٻا ڳوٺ. سڌار جي ڪم کي ڇڏڻ لاءِ
راڻي نه ٿيو. آخر ٻاٻوٽ کي لکيو ويو. ٻاٻوٽ ونوٻا کي
لکيو ته ”جيڪڏهن تون ڪٿي آرام نه وٺيندين ته لاچار
مون کي سڀ ڪم ڇڏي پنهنجي سڀو لاءِ اچڻو پوندو.
آخر ٻاٻوٽ جي آڳاٽا سان ڪجهه ڏينهن ٽنڊوستي سڌارڻ
جي مثال کان ونوٻا کي ورڏا کان ٿورو وڌيڪ ”ٻوٽو“ نالي
ڳوٺ ۾ رڳو رهڻو پيو. ڏام نديءَ جي ٽن ڀر هڪ
سڀ ونوٻا ان ڳوٺ کي ”ڀرم ڏام“ جو نالو ڏنو.
ونوٻا جي پوڙ ڇوٽ. شهر سان سڌو ٻه اڳتي هلي ڀرم
ڏام، ڏام ٿي پيو. اڳتي هلي ونوٻا جي سڄي ڳوٺ
سڌار ڪاريءَ ۽ وچانهه ڪم جو اڻ مڪمل ڪندڙ ٿيو.
ڀرم ڏام ۾ پهرئين ڏينهن کان وٺي هن ڪوڏر هڪڙو
ڪم شروع ڪيو. ونوٻا جي صحت سڌوٺ لکي. ۱۲
مهنن ۾ ونوٻا ۴۴ ٻائونڊ ٿور ۾ وڌيو.

اهڙيءَ طرح ونوٻا ثابت ڪيو ته پورو هون ٿي صحت
۽ زندگيءَ جي ڪٽي آهي.

پير يون ستياگرهي

۱۹۳۹ جو زمانو دنيا لاءِ محبت جو زمانو هئو. پي
مياپاوي لڙائي شروع ٿي. سڄي دنيا ۾ جنگ جي آڳ
ٿيڪندي رهي. ان وقت هندستان جي برائن
ڪانگريس جون وڏا وڏا هون، هن جنگ خلاف آواز

ٽپسوي ونوٽا

رڪتي جو ڪارڊ آساني ڳوٺ جي دڪان تي حالت
آهي. ان ڪري جيڪڏهن ڀارت جو آڌار ڪوٺو آهي
تہ ڳوٺ جو آڌار اول ڪوٺو ٻوند. جيستائين ڪراچي
ٿيندو. ان ڪري پاڻ فيصلو ڪيائين تہ جيل مان
نڪرندي ئي هو ڪراچي-سيوا جي ڪم کي لڳندو، جنهن
ٽي ڀارت جي مڪتي سابل آهي. پنهنجي ويچار کان
ونوٽا ٻاڙو کي واقف ڪيو ۽ کيس ٻاڙو وٽان وڃڻ آڻند
تہ ڀارت جي ڪار جي مڪتي تي حڪم ڀارت جي مڪتي
جي مڪتي آهي، ڇو تہ ڀارت جي آڻا ڳوٺ تي آهن.
اڇريءَ طرح جيل مان آزاد ٿيندي وٽوٽا ڪراچي-سيوا جو
ڪم شروع ڪيو. الله پيرين وٽوٽا ”ڪراچي-سيوا منڊل“
ٻوٽا ڪيو ۽ ڪاڏي-ڀاٽو شروع ڪئي.

ڪراچي-سيوا منڊل جا ڪم ڪندڙ ڇوڏهن ڏينهن
ڳوٺن ۾ رهندا هئا ۽ ٻن ڏينهن ڏينهن موڪري ڪراچي
۾ اچي گڏ ٿيندا هئا، جتي هڪ ٻئي جون ٽڪيئون
۽ تجربا ٻڌندا هئا. انهن حاصل ڪندا هئا ۽
ڏي پنهنجي پنهنجي ڪارڊ-ڪيترائي هئا
ويندا هئا. ان مان گڏ وٽوٽا جا ڪاڏي-ڀاٽو شروع
ڪئي هئي، ان دوران حڪومت ڀارت ڪاڏي ڪاڏي
ڪراچي-اڪبرو وغيره جي نمائند ٿيندي هئي ۽ ڳوٺن
کي سکيا ڏئي ويندي هئي. اڇريءَ طرح وٽوٽا جنڊل

لهسوي ولوبا

کي اتي پيڻا جو گر مليو. کسي! سالي گمزوريءَ
بهماريءَ سب چڪي هلائي کين سگهندا هئا، انڪر
ولوبا پاڻ پنهنجي ڪجهه ٽن دروست سائين سان گڏجي
انهنجي دڙان پڻ چڪي هلائيندو هئو.

جیل جڳهه ايترو جو مندر هئو، جتي اڀاسا لاءِ وڌيڪ
وجھه ۽ وڌيڪ سهوليت هئي. ولوبا لاءِ سنسار ۽ جيل
۾ ڪو به فرق ڪونه هئو. جيل ۾ رهندي سندس ساندیل
دلي تمنا وري ظاهر ٿي. ننڍي هوندي کان ئي کيس
خيال هئو ته مان ڳيٽا جو ڳيان سولي نموني سمجهائيندس.
ڳيٽا جي شلوڪن جو جهڻو وقت ولوبا جيل ۾ رهاڻي اوت
ڪندو هئو تڏهن ته جڳهه سندس آتما جي هر ڪم
وڃڻ لڳندي هئي.

گالڙهي وانگر ولوبا پڻ ڳيٽا کي بيحد عزت ڏيندو
آهي. ڳيٽا لاءِ سندس شڙا، پکيٽيءَ جي درجي تي پيٽل
آهي. ڳيٽا جي شلوڪن جو ولوبا دڙان ڪيل اوت آج
”ڳيٽا پوروڻ“ جي نالي سان هڪڙو ملٽيٽو گرنت
سمجهيو وڃي ٿو. جنهنجو ياد جي سڀني مک ٻولن
(سنڌيءَ ۾ پڻ) انواد تي هڪڙو آهي. جنهن ڪم
مان ۽ پکيٽيءَ جي ولوبا اهڙي ته سولي سمجهائي
ٿي آهي جو اهو بسڪ آج هر ڪنهن جي چوڻ لاءِ
مٿس منار ٿي پيو آهي.

دي ٿي ولوبا مصر ۾ ڪير نه ياد جي

ٻئي سمجهيو آهي جيڪا، رستي ۾ ايندڙ ڪڏون ڪو به
پوندي وهندي رهي. اهو ئي ڪارڻ آهي جو ڪنهن
به وڏي ڪم کي پورو ڪري، وٺو يا وري وري پنهنجي
سادا ۾ مڪمل ٿي رهيو آهي.

ڏکڻ ڀارت جي ستياگره کان پوءِ وٺو يا آسرم جي
سادا-ميه جيون ۾ لڳي ويو. ۽ اتي جيون-شديءَ جا
ڪيترا تجربا ڪندو رهيو. ڪڏهن ڪير، هڪ سمجهي
نه ورتائين، ڪڏهن ڪڏو، سواد کان سواءِ وڏي ڪاٺ،
ڪڏهن، جيترو ڪم ڪرڻ ان مان ملندڙ مزدوريءَ تي ئي
ڪندو ڪرڻ، ڪڏهن آسرم ۾ بقدا ٿيل شين کان سواءِ بي
ڪا به شيءِ ڪم ۾ نه آڻڻ جهڙا ڪيترا تجربا وٺو يا ڪندو
رهيو. اهڙيءَ طرح هو پنهنجي ۽ پنهنجي ساٿي ڪم
ڪندڙن جي جيون کي شد ۽ سبوا-ميه بڻائيندو رهيو.

۱۹۳۰ ۾ گانڌيجيءَ جي آڳاٽا سان سڄي ملڪ ۾ سرڪار
جي قانونن کي مانتا ۽ انهن سان نه مڃڻ جو حڪم
شروع ٿيو.

وٺو يا ٻڌا پنهنجو اڳاٽو جيون ڇڏي هليل ۾ ٺهي
بيو. کيس گرفتار ڪري سرڪار جيل اندر ”B“ ڪلاس
ڏني، سندس ساٿين کي ”C“ ڪلاس ۾ رکيو.

وٺو يا اها ٻالهي ڪٿي ٿو قبول ڪري سگهي نه پاڻ
آرام ۾ رهي ۽ سندس ساٿي ٽڪليفون پوئين. وٺو يا پاڻ
لاءِ ۾ ”C“ ڪلاس ڳيري ورتو. جيل ۾ هر ڪنهن
کي مشور ڪم ڪرڻو پوندو هئو. وٺو يا ۽ انجي سائين

جي ڪوشش ڪئي. لڳن ٻارا ۽ پنڊا اڃا ٻالھ نہ سڄي
سگيا. آخر ستياگره شروع ٿيو. ڪم ڪندڙن کانڊڄي ۽
کي اڇي ستياگره جي واڳ ڏور وٺڻ لاءِ ويٺي ڪئي.
پر ٻارو اڃا ٿارو جيل مان آزاد ٿيو هئو، سندس طبيعت
پٺا لڳ نہ هئي، ان ڪري ٻارو ونڙا کي حالتون ڄاڻڻ
لاءِ موڪليو.

ونڙا اتي پهچي حالتون ڄاڻي، ڪم ڪندڙن کي همت
ڏياري ۽ ستياگره جو ڪم هٿ ۾ کنيو.

پهرين نہ ستياگرهين کي پنهنجن ستم مارون ڏٺيون.
پوءِ گرفتاريون شروع ٿيون. ايترا نہ ستياگرهي گرفتار ٿيا
جو سرڪار پٺ ٽنگ ٿي پئي. آخر سرڪار رستي جي
مٿن تي پوليس بهاري ڇڏي ۽ گرفتاريون ڪرڻ بند
ڪري ڇڏيون. پر ونڙا ائين هٿ وارو ڪونه هئو.
ستياگره هلندو رهيو، ستياگرهي هميشه پوليس جي اڳيان
ڏورن ماري ويٺا رهيا. ڪنهن به دھسا جو پاڻ پنڊا نہ
ٿيو. بوساڻ جي منڊ ۾ ڪڏهن ڪڏهن چيلھ ۽ ٻڙجي ۽
ٿاڻين پاڻي ۽ ٻي ستياگرهي پوليس جي سامهون اڏول
بيٺا رهيا. آخر سورھن مهينن جسي ستياگره کان پوءِ
سرڪار مڙي. ستياگره ڪامياب ٿيو ۽ رستو سڀني لاءِ
کولي ڏنو. اهڙي طرح سان ونڙا پاڻکي کانڊڄي ۽ جو
سورھه سڃاڻي ٿاڻ ڪيو.

حيل به آشور.

۱. پنهجي جنم کي هر دم وھندڙ نڌي ڪري

ونوبا انهن ٲيمن لاء سخت هوندو هئو. ان ڪري
آشرم جو جيون رواجي انسانن جي گهارڻ کان ڏکيو هئو.
وڳو جنڪي جيون کي سيرا-ميه ٻڌائو هئو اهي ئي ڪم
ڪندڙ آشرم ۾ رهي سگهيا. انهيءَ طرح ونوبا جي
نگرائيءَ ۾ ستن ۽ ٻڪن ڪم ڪندڙن جي هڪ ٽولي
ٺيار ٿي پئي.

١٩٢٣ ۾ قومي هفترو ملهائيندي ناگپور ۾ پوليس قومي
جهنڊي ڪٽڻ تي بندش وڌي. ان ڪري اتي جهنڊا
ستياگره شروع ٿي ويو. ناگپور جي ڀوسان ورتا ۾ رهندڙي
ونوبا جو ٻڌاڻو انهن ڌيان ڇڪيو ۽ هن ستياگره ۾ بهري
وٺڻ جو فيصلو ڪيو. سندس ان فيصلي جي خبر پوندي
ئي جهنڊا ستياگره جو سڄو بار ڪٽڻ لاء کيس ڇڏيو ويو
۽ ونوبا اهو قبول ڪيو. اها ڳالهه پوليس جي ٻڌ ڪن
ٿي پهچي ويئي. نتيجو اهو ٿيو جو ونوبا ٻيڪدم گرفتار
ڪيو ويو. اهو بهريون ئي پيو هئو جڏهن ونوبا جو
نالو اخبارن ۾ ظاهر ٿيو ۽ ماڻهن ونوبا جو نالو ٻڌو.

آزاد ٿيڻ کان پوءِ ونوبا کي وري جلد ئي ٻاٻوءَ جي
آگيا سان ڌڪڻ ڀارت ۾ هلندڙ ستياگره جو ڪم سنڀالڻ
لاءِ وڃڻو پيو. هڪ دفع وري به ونوبا جنتا جي اڳيان آيو.
ڪيرل پراڻت جي والي ڪر ڳوٺ ۾ براهمڻ، مندر
وارو عام دستو هريجنن لاء بند ڪري ڇڏيو هئو. اتان
جي ڪم ڪندڙن کي اها ڳالهه انسانيت جي خلاف لڳي
ڪن ڪم ڪندڙن هريجنن کي وٺي ان دستي تان هٽائڻ

هلائيندڙ برهڻن. ونوڻا ٻاٻوءَ جي آڳيا سان ورڏا ۾
ستياگره آشرم جي شروعات ڪئي.

ونوڻا ٻاٻ سان گڏ اهي پنج وڏيار ٿي وئي ويو، جن
کي اسڪولي تعليم بهه ڪانه ملي هئي مگر ونوڻا جي
وهنمائي هيٺ انهن علم ۽ عمل جي ٻرائي ورڏا | جنمان
شري ڪرشنڊاس گانڌي چرط سنگه جو سبڪريٽري
رهي چڪو آهي ۽ اڄ ٽيڪسٽايل انڊسٽري
سميٽيمو وڃيٿو.

شري ولپ سوامي ٻڌ انهن ٻوڏيار ٽن مان ڏک هئو
جيڪو اڄ نه سرؤسواسنگه جو سبڪريٽري آهي.
اهڙي طرح ونوڻا ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته رڳو
ڪاليج جي ڊگري ئي ڏنن يا گيان حاصل ڪرڻ جو
وسيلو نه آهي.

آشرم جو مقصد هئو اهڙا ڪم ڪندڙ تيار ڪرڻ جهڪي
سڄي عمر سڙا ڪاري، ٻر لڳا رهن. مگر حنون کي سڙا-مه
ٻڌائڻ ڪر سولر ڪم نه آهي. ان ڪري گهڻي سوچ
ويچار ڪانڊوءَ ونوڻا آشرم واسين لاءِ هٿيان ۱۱ ورڏ يا
نمر ٺاهيا.

اهنسا، ستيه، چوري نه ڪرڻ، برهمچريه جو پالن
ڪرڻ، ڪجهه نه کڏ ڪرڻ جو لوپ نه ڪرڻ، آسماني
پورهيو ڪرڻ، ڇپ جي سواد کان پاسو ڪرڻ، بي ڊيو
ٺٺ، سيني ڌرمڻ کي سمان سمجهڻ، سوديسي يارو نا
رڪڻ، چوڪ-چاٽ کان پري رهڻ.

ٻوڙ نه ٻارڻ روز پائخاني جي صفائيءَ جي ڪم ۾ مدد
 ڪرڻ لڳو. ان ڳالهه تان آشرم واسين کي منيان لڳي.
 ٻاڙو تن ڏينهن ۾ باهر ويل هئو. جڏهن موٽيو تڏهن
 انهن ناراض آشرم واسين، ونوبا جي اهڙي ڪم جي
 شڪايت ڪئي. پر ٻاڙو نه ٻارڻ اهو ٻڌي خوش ٿيو. هن
 ڪندي ڪندڙن کي چيو ته ”جنکي اهڙي پر تر ڪم
 آئينده اهو ڪم آشرم اسين کي خود ڪرڻو پوندو.“
 ان ڪارڻ توڙي آشرم ۾ سخت جسماني پورهئي سبب،
 ڪيترا آشرم واسي آشرم ڇڏي ويا. هن بابت ويچار ڪرڻ
 اءِ هڪ ڀيري سڀ آشرم واسي گڏيا. آشرم جي ويو سڻاڪي
 شري مڱن لعل چنٽا ظاهر ڪئي. ونوبا ڏانهن ٺهاريو. ونوبا
 سپاوڪ شانت پاڙ سان چيو ته ”جيڪي ڪرڻ ٿيڪ
 آهي اهو نه ڪرڻ گهرجي، چاهي آشرم ۾ ڪيترا به
 ماڻهو وڃي ڀڄن. ڪم ڪندڙ سڃا هجن، ڀلي ٿورا هجن.“
 مڱن لعل جو من هڪڙي ٿي ويو.
 ستيانگولا آشرم.

۱۹۲۱ع ۾ شري جمنالعل اڃا ٻاڙوڻي زور ڀريو ته
 هين سامبر مٽيءَ جي بدران ورڌا ۾ دلي آشرم کوليو. ليڪن
 ٻوڙ اها ڳالهه نه مڃي جو چيائون ته گهراٽ دواران تي
 ڪم جي سڀوا ڪرڻ مونءَ سولي ٿيندي. تڏهن
 ي جمنالعل ونوبا لاءِ چيو. ٻاڙو راڄي ٿي ويو. کيس
 ٻاڙو ۾ اهي سڀ ڳڻا ڏسڻ ۾ آيا جيڪي ڪنهن آشرم

کيس سو ٺهيو ويندو هئو، پنهنجي سڄي طاقت سان انهن لڳي
ويندو هئو. هي هنن کي کيسا ڏيڻ شروع ڪيا هئا
۽ وٺس گڏوگڏ من جو من پڻ هئو. پڙهڻ جي وٺو
کي هير هئي، جيڪا سخت پورهيا ڪندي ۽ هنن نه
چڏي. ان سان گڏ آلم-چمن به هئو. سنڌي جي هڪ
ست ۾ وٺو جي جيون جي تصوير چڪي سگهجي نه
ولو ۽ جيون ان وقت ائين ئي هئو ته ”هڪ شاگرد
دل ٻار ڏي.“ هن سان ڪم ۽ من سان پگهي. وٺو
گستاخي ان اڀريش کي جيون جو مقصد ٿاڻي ڇڏيو هئو.
هن آشرم ۾ وڃڻ بعد جسماني پورهيو ئي ڪيو،
ائين نه آهي. ان سان گڏ آشرم-جمن ۾ پڻ وٺو ڪيترن
ڪرائيڪاري وڃائڻ دوران آشرم جي روز مره جي
ڪار به ۾ گهرو آندو.

انهن ڏينهن ۾ آشرم ۾ ٻيا سڀ ڪم نه آشرم واسي
ٻار ڪندا هئا ليڪن باڻاڻي جي صفا ڪرڻ جو ڪم
پڳي جي حوالي هئو.

وٺو سان ملڻ لاءِ سندس ٻه ننڍا ڀائر (شري ڀالڪو ۽
شواجي) پڻ آشرم ۾ آيل هئا ۽ ڪجهه ڏينهن کان آشرم
۾ ئي رهندا هئا. هڪ دفعي آشرم جي صفا ڪندڙ
هر ٻن جي بدران سندس ننڍو چوڪرو صفا ڪري
رهيو هئو. وڃائڻو ٻار ڪندڙن وڏيون ٻالهيون نه ٻيو
ڪٿي سگهي. اهو ڏسي وٺو جي هڪ ننڍي ڀاءُ وڃي
سندس مدد ڪئي. وٺو کي ائين به محسوس ٿي ۽

نه ته نه پنهنجو عرصو پورو ڪري موندس.

ونوبا جا

ٻوڙاڻا.

خط پڙهي، ٻاڙوءَ جي واٽان نڪتو. ”پير آهي، پير ڪورڪ، مچندر کان آڳ ڪٿي ويو.“

ٻاڙوءَ ونوبا کي جواب ۾ لکيو. ”تو لاءِ ڪهڙي صفت ڪم آڻيان؟ تو جيڪي ڪجهه ڪيو آهي سر ڪنهنجي ڪوشش سان نه، پر پنهنجي طاقت سان. تو مون کي ٻيءَ جو پڏ ڏنو آهي جو مان قبر لڳان ٿو. آءٌ چاهيان ٿو ته تون ستيه وادي ۾ هلاڻ وانگر ٿين. منهنجي ڪامنا آهي ته تون ڇڳ ڇڳ جيئين ۽ ڀارت جي اُتي ڪرين.“

ٻاڙوءَ جي

آشور باد

ٻوڙي هڪ سال بعد يعني جنهن ڏينهن، جنهن وقت ونوبا آشور ۾ ڇڏيو هئو، ٻئي سال جي ساڳئي ڏينهن، ساڳئي وقت وري ونوبا آشور ۾ پهتو.

وقت جو ملهه وڃڻ جي سڃاڻي، ۽ نير جي مڃتا نه ڪو ونوبا کان سڪي.

ڪرائه ڪاري آشور نواسي ونوبا.

سائرمي آشور ۾ رهندي ونوبا جو جيون هڪ ساڌڪ جو جيون ٿي پيو. منجهس ”ڪرم، گيان ۽ ڀڳتي“ انهن ٽنهي گڻن جو انوکو پيل هئو. ونوبا سخت جسماني ٻوڙهيو ڪندو هئو. جيڪو ڪر

جو اڙ جي اٿي جي روئي، ۴ ڪلا يا لهما.

۽ ان موجب منهنجو روئيءَ تي روزانو ۳ ڇڻين موجب آهي. کير پنڃ پٽا، ڪيلا هڪ: اٺو، روئي ۽ پٽا، گل پوڻا تي آنا روزا.

پو مان سمجهائن ۽ هيءَ اڃا ۽ اميرالو کاڌو آهي. کاڌي ۽ پٽا ٽوھن جيڪا صلاح ڏيو ته ان موجب ٽو کپڙ ڪريان. منهنجي مرضي آهي ته کپڙ ڇڏي ڏيان. هن عرصي ۾ هيٺيان ڪم ڪيا آهن:

ڪيٽا، اهنسڊ، ڪيٽنبوري ۽ هندي ٽوڙي انگريزي جا ڪلاس هلايا آهن. خدا جدا ڏوڻ ۾ گستا ٿي پوروڻ پٽ ڪبا آهن. وائي ڳوٺ (ونو ٺاڃي وڌڻ جو اصلي ڳوٺ)، ۾ تسوي ڪو لاء ڪيترن جوانن کي تيار ڪيو. سڀني گڏجي، اناج پيئي (پسي ۾ ۽ سڀر) تسويءَ لاءِ لڳ ڀڳ ۴۰۰ ڪتاب ورتا اٿئون.

هن وقت هيٺيون شيون مون وٽ آهن. ٻين سڀني شين جو مون تيار ڪري ڇڏيو آهي. هڪ ڪمبل، ڌوئي، لوڻ، ڪاٺ جي ٽالهي ۽ ڪٽورو. ۽

پنهنجي خيال موجب مون سمن، اهنسا ۽ آشرم واسيءَ جي ٻن سڀني ٽيمن جو پالن ڪيو آهي، سواءِ هڪ ٽيم. ۽ اهو آهي هن سان روئي پيائون.

ستياگره شروع ٿي ته مون کي لڳو، مان هليو ايندس.

هڪ سال .

آشرم ۾ ٿورا ڏينهن رهي، ونو با سنسڪرت جي
اڀياس ڪرڻ لاءِ ٻاڻوءَ کان هڪ سال جي موڪل وٺي
روانو ٿيو.

آشرم کان ٻاهر ونو با جو جيون ڪيئن گذريو، سو
سندس هيٺئين خط مان ظاهر آهي، جيڪو هن ٻاڻوءَ ڏانهن
لکيو هئو.

١٠-٢-١٩١٨

پرم پوجنيه ٻاڻو،

ٿنڊرستي سڌارڻ ۽ سنسڪرت اڀياس لاءِ مان توهان
کان موڪل وٺي آيو آهيان. ننڍي هوندي کان ئي
سنسڪرت پڙهڻ لاءِ منهنجي چاهنا ۽ شردا هئي. جيڪو
عرصو مان آشرم کان ٻاهر رهيس، ان عرصي اندر مون
هيٺيان ڪم ڪيا آهن.

اڀياس :- اُٻند، گيتا، برهم سوتر، شڪر پاشي ۽
منو سمرتي. ٻئينجي، يوگ-درشن جو اڀياس به ڪيو اٿم.
ان کانسواءِ نيا به سوتر، وشيشوڪ سوتر، ۽ واک سمرتي
پڻ پڙهيا اٿم.

ٿنڊرستي سڌارڻ لاءِ ٻه ٻين روزانو ١٠-١٢ ميل پنڌ ڪندو
هوس. پر پوءِ ڇهن کان اٺن سирن تائين اناج ٻيھڻ پڻ شروع
ڪيم. هن وقت ٣٠٠ دفعا سوزيه-نمسڪار (هڪ ڪسرت
ٻو نمونو) ۽ پنڌ ڪرڻ منهنجي ڪسرت آهي. ٿنڊرستي
به اٿم.

کاڌو هن وقت منهنجو هيٺيون آهي- ٣ ڀاڱ ڪير، اڌ ڀاڱ

بر آيل هئو. ٲاڙءَ جو ويا ڪيان ونوبا ٲڻا ٻڌو. ٲاڙ ۾ ونوبا
کي شيوا ۽ ٲهسيا جو انو ڪو ميلاب نظر آيو. کيس وشواس
ٿي ويو ته سندس جيڪڏهن ڪو سو نهون ٿي سگهيو
ته اهو ٲاڙو.

ونوبا کي شڪاٽون ظاهر ڪيون، گانڌي ٻڃي انهن
جو جواب ڏنو، گڏو گڏ کيس احمدآباد آشرم ۾ وڌيڪ
ڳالهيون ڪرڻ جي ڪوٺ ٲڻا ڪئي. ونوبا احمدآباد
آشرم ۾ ويو. آشرم جو سادو، ٲهسيا ۽ شرڏا سان ٲريل
واٻو منڊل کيس وٺيو. کيس لڳو ته آشرم شيوا ۽ ٲهسيا
جو مرڪز هئو.

هماليه ڏانهن ويندڙ ٻوڙي، سڄي ڪرم-ٻوڙي ٲاڙءَ
جي ٲر ۾ ويهي ٻوڙ سان گڏ ڪرم مڪڻ لڳو.
ٲاڙءَ ٲڻا ونوبا جي آتما کي سڃاتو. اوچو اخلاق، بلند
خيال، ويراڳ-ورثي، لکي ٻڌي، اهي سڀ ڳالهيون ٲاڙو
ونوبا: ٻر ڏليون. ۽ محسوس ڪيو ته ونوبا سچو سيوڪ
۽ ميان ٻرڻ ٿيندو.

ونوبا مائٽن کي وري ڪو به احوال ڪونه ڏنو هئو.
ٲاڙو کانئس خرچار ٻڃي ونوبا جي ٲيءَ کي لکيو:-
”ٲنهنجو ونوبا مون وٽ آهي. ننڍڙي عمر ۾ ئي
جيڪو ٲيخ، ٲهسيا ۽ ويراڳ ونوبا حاصل ڪري سگهيو
آهي، ان حاصل ڪرڻ ۾ مون کي ڪي ورهيه لڳا.“
انهڙي طرح ونوبا آشرم-نواسي بڻيو.

ڪاشيءَ ۾ رهڻ سان ئي سڄي پيچ نه ونوبا جي ٽپسي
جي زندگي شروع ٿي وئي. هن پنهنجو ڪاڌو گهٽائي
ڇڏيو، ڪپڙا گهٽائي ڇڏيا، وار وڌائي ڇڏيا. هن ٻي
روپي مهيني تي ۲ ڪلاڪ روز پڙهائڻ جو ڪم شروع
ڪيو. انهن ٻن روپين مان ئي ونوبا گذر ڪندو هئو.
ڏينهن ۾ رڳو هڪ وقت کائڻ، سو به ڏهه ۽ گجرون.
 باقي سڄو وقت پڙهڻ، يا قدرتي سونهن ڏسڻ جي لاءِ
گهمندو رهڻ.

هن وقت تائين ونوبا چڱو ڪجهه لکي چڪو هئو.
پنهنجي لکيل ليکڪن ۽ گيتن جو چڱو انداز وٺس هئو. ”سنسار
جي ڪنهن به شيءِ ۾ موه نه هجي، نه من ۾ اها پاوانائي
رهي نه هيءُ شيءِ منهنجي آهي يا هن شيءِ تي منهنجو
اذڪار آهي“ ان خيال کان ونوبا پنهنجي رچنائن جو
بديل ڪري گنگا ۾ اڇلائي ڇڏيو. اهڙيءَ طرح ونوبا
ٽپسوي - جيون ڏانهن هڪ وڌيڪ وڪ ڪنئين.
گاندڙيجيءَ سان گڏجاڻي

گاندڙيجيءَ ۾ ماڻهو ڪي ڇڪڻ جي اهڙي ئي شڪتي
هئي جهڙي چمڪ ۾ لوه کي ڇڪڻ جي. هڪ ڀيرو جو
بابوءَ جي ويجهو آيو، تنهن جو سندس پير جي ڌوڙي
کان چٽي نڪرڻ ڏٺو ٿي نه پر ناممڪن لڳندو هئو. بابو
ماڻهو ڦاسائيندو هئو.

جن ڏينهن ۾ ونوبا ڪاشيءَ ۾ ٽپسوي - جيون ڏانهن
وڪ وڌائي رهيو هئو تن ڏينهن ۾ ”بابو“ پڻ ڪاشيءَ

انتر جي امتحان جا ڏينهن وڃيا پوڻ لڳا. پر ونو ٻا جو پڙهڻ ۾ ڪو به ڌيان ڪونه هئو. آخر بمبئيءَ انتر جو امتحان ڏيڻ لاءِ ونو ٻا ڏوڏي کان روانو ٿيو. پر بمبئيءَ ۾ نه وڃي، پنهنجي من جي ڪيل فيصلن موجب وڃي ٿي. سورم ۽ استين لي لهي پيو ۽ اتان ڪاشيءَ وڃي پهتو. اها ۱۹۱۶ جي ڳالهه آهي.

ونو ٻا ماءُ پيءُ کي پڻ پنهنجي فيصلي کان واقف ڪيو. ”مان امتحان ڏيڻ لاءِ بمبئي نه وڃي، هتي ڪنهن هنڌ وڃي رهيو آهيان. پر جتي به وڃان توهان کي اهو وشواس هجي ته منهنجي هتان ڪو به انهنجهڙو ڪم نه ٿيندو.“

ونو ٻا جي وڃڻ تي ماءُ پيءُ کي ڏک نه ٿيو پر کيس ونو ٻا تي پروشواس هئو. هڪ ڏينهن ڪنهن ٻار پوڙي ونو ٻا جي مالا کي جڏهن ان ڳالهه بابت وڻجايو تڏهن ونو ٻا جي مالا کيس جواب ڏنو ته ”منهنجو پٽ ڪنهن لوب وڃان ڳهر ڪونه ڇڏي ويو آهي. هو نه ديش شهوا ۽ ايشور پگتي ڪرڻا ويو آهي.“

اهو هو ونو ٻا جي مالا جو ٻار پوارن کي جواب. ونو ٻا پنهنجي ڪن سائين سان ڪاشيءَ پهتو. سندس سائين سميت مرضي هئي ته اول ڪاشيءَ ۾ رهي سندس ڪم جو ڪافي ڪم حاصل ڪجي پوءِ هماليه ڏانهن لهيا ڪرڻا لاءِ هلجي.

هاڻي نه بچي سگهندا ان ڪري مڙس ٿي وڙهو. بس
سپاهين جا پير چمي ويا.

ان واقعي ونوبا کي پٽ موه جي رسي ڪپڻ لاءِ
انساهت ڪيو. ونوبا فيصلو ڪري اڀرڻ نه ڇڏڻ نوڪري
۽ واپار ڪرڻ ناهي نه پوءِ هي پڙهڻ چاڄو؟ سرٽيفڪيٽ
حاصل ڪرڻ جو موه چاڄو؟ ونوبا وٽ جيڪي به
امتحان جا حاصل ڪيل سرٽيفڪيٽ هئا، سي هن کڻي
هڪ ڏينهن اڳتيءَ جي حوالي ڪري ڇڏيا. ماڻس ڇڏڻ
ڪانئس سبب پڇيو، ٽڏهن چيائين - ڇڏڻ انهن
سرٽيفڪيٽن جي مون کي گهرج ئي نه آهي ٽڏهن پاڻ وٽ
کان ئي ڇو؟ نوڪري مون کي ڪرڻي ڪونه آهي.
”مستقبل ۾ متان مون کي انهن جي گهرج پري“ اها
موه جي رسي به ڇالاءِ پاڻ سان ٻڌي گهمان؟ مون اهو
هميشه لاءِ فيصلو ڪري ڇڏيو آهي ته مان اهڙو ڪڏهن
به ڪجهه نه ڪندس جنهن ۾ مون کي انهن سرٽيفڪيٽن جي
گهرج پري. ونوبا پنهنجي فيصلي تي اڏول هڻو.

جيستائين انسان جي خيال ۾ چٽائي ۽ پختائي نه هوندي
آهي تيستائين منزل دور ۽ ڏنڊلي ڏسڻ ۾ ايندي آهي.
پر جيئن ئي انسان ڪنهن فيصلي تي اڏول ٿي پيهندو
ٿيڻ ئي کيس منزل اوڏي ۽ چٽي ڏسڻ ۾ ايندي آهي.
ونوبا جيئن ئي ڪنهن فيصلي تي پهتو، مقصد کيس
صاف نظر آيو ۽ سندس من جي ٻڌڻ دور ٿي وئي.

لھوري ونو ٻا

ڪٿي نالو ڏاڻي ڇڏيائين. اهڙي طرح هڪ طرف د
شيرا ۽ وٺاڻو. ورتي کيس گهر ڇڏڻ لاءِ چڪي رهيو
هيون، ته ٻئي طرف دوستن جي صلاحن کيس پڙهڻ
مجهور ٿي ڪيو.

ڪاليج جو هڪڙو سال گذري ويو. ٻيو سال هليو
هيو هئو. انٽر جو امتحان وٺي ويهيو ٻوڏو. پر
نو ٻا کي چئن ڪٿي هئو؟ هن زندگيءَ جي مٿر منزل
الڳ ٿي چاهي ۽ وڌڻ ٿي چاهيو اوڏانهن، ڇو ته منزل
کان دور پنڪڻا کيس هالي پسند نه هئو. هو زندگيءَ
جي ان شاهراه جي تلاش ۾ هئو جيئن ٿي هلي گهريل
مئصدا حاصل ڪري سگهي.

ان مانسڪ اڻاڻيءَ جي وقت، مرهتن جي الياسر
هي هن والعي ونو ٻا جي ٻڌڻ کي دور ڪرڻ ۾ مدد
ڪئي. اهو والعو هئو ٿاڻا جي دواوان دسي ڪهاڻ. سنگه
پڙه ٿي ٿام لوڙن سهاڻين کي ساڻ ڪري، شواڻيءَ
هي ساليءَ ٿاڻا جي حملو ڪيو هئو. دسيءَ رستي ٿاڻا جي
پنهنجي ساليڻ سميت ٿلي ۾ وڃي پيٽو. پر جڏهن ٿلي
جا اڀر بشار سڻاڻ ٿيا ۽ جوش سان ٿاڻا جي سهاڻي
ٿي ٿي ٿيا، تڏهن ڪيترا ٿاڻا جي جا سالي ٻچا لڳا،
جو کين مٿس نه ٿلي کان هيٺ دسي لٽڪي رهي
آهي. ان رستي هو اچي ويندا. دسيءَ جي مود وڃان
هو اچي رهيا هئا. تڏهن ٿاڻا جي اڻا مود جي دسي
ڪسي ٻڌي. ۽ ائين کي لڪارڻ ۾ ٻچا سان نه ٿو ڇڏين

ٽپسوي ونوبا

هاڻي نه ٻڃي سگهندا ان ڪري مڙس ٿي وڙهو. بس
سپاهين جا پير چمي ويا.

ان واقعي ونوبا کي پڻ موه جي رستي ڪنڊ لاءِ
انساهت ڪيو. ونوبا فيصلو ڪري اورو ته جڏهن نوڪري
۽ واپار ڪرڻ ناهي ته پوءِ هي پڙهڻ چاڄو؟ سرٿيفڪيٽ
حاصل ڪرڻ جو موه چاڄو؟ ونوبا وٽ جيڪي به
امتحان جا حاصل ڪيل سرٿيفڪيٽ هئا، سي هن کڻي
تڪ ڏينهن اگنيءَ جي حوالي ڪري ڇڏيا. ماڻس جڏهن
انڱس سبب پڇيو، تڏهن چيائين: جڏهن انهن
رٿيفڪيٽن جي مون کي گهرج ٿي نه آهي تڏهن پاڻو وٺ
وڪان ٿي ڇو؟ نوڪري مون کي ڪرڻي ڪونه آهي.
”مستقبل ۾ تان مون کي انهن جي گهرج پري“ اها
موه جي رستي به چالاءِ پاڻسان ٻڌي گهمان؟ مون اهو
هميشه لاءِ فيصلو ڪري ڇڏيو آهي ته مان اهڙو ڪڏهن
به ڪجهه نه ڪندس جنهن ۾ مون کي انهن سرٿيفڪيٽن جي
گهرج پري. ونوبا پنهنجي فيصلي تي اڏول هڻو.

جيستائين انسان جي خيال ۾ چٽائي ۽ پختائي نه هوندي
آهي تيستائين منزل دور ۽ ڏنڌلي ڏسڻ ۾ ايندي آهي.
پر جيئن ئي انسان ڪنهن فيصلي تي اڏول ٿي بيهندو
تيئن ئي کيس منزل اوڏي ۽ چٽي ڏسڻ ۾ ايندي آهي.
ونوبا جيئن ئي ڪنهن فيصلي تي پهتو، مقصد کيس
صاف نظر آيو ۽ سندس من جي ٻڌڻ دوز ٿي وئي.

ڪٽي ٺالو ٻاهي ڇڏيائين. اهڙي طرح هڪ طرف ديش
شيوا ۽ وٽراڳ-ورلي کيس گهر ڇڏڻ لاءِ چڪي رهيون
هيون، ته ٻئي طرف دوستن جي صلاحن کيس پڙهڻ لاءِ
مجهور ٿي ڪيو.

ڪاليج جو هڪڙو سال گذري ويو. ٻيو سال هلي
رهيو هئو. انٽر جو امتحان وٺڻ لسي ويجهو ٻوندو، پر
ونر ٻا کي چين ڪٿي هئو؟ هن ڏندگيءَ جي مٿو منزل
ڄاڻڻ ٿي چاهي ۽ وڌڻ ٿي چاهيو اوهانين، ڇو ته منزل
کان دور پنڪڻ کيس هاڻي پسند نه هئو. هو ڏندگيءَ
جي ان شاهراه جي تلاش ۾ هئو جنهن ٿي هلي گهريل
مقصد حاصل ڪري سگهي.

ان مانسڪ اشارتيءَ جي وقت، مرهٽن جي الياس
جي هن واقعي ونو ٻا جي ٻڌڻو کسي دور ڪرڻ ۾ مدد
ڪئي. اهو واقعو هئو ٿاناڄيءَ دواران رسي ڪيو. سنگهه
ڳڙه ٿي تمام ٿورون سپاهين کسي سان ڪري، شواڄيءَ
جي سائيءَ ٿاناڄيءَ حملو ڪيو هئو. رسيءَ رستي ٿاناڄي
پنهنجي سائين سميت قلعي ۾ وڃي پيو. پر ڇڏڻ قلعي
جا پيرسدار سڃاڳ ٿيا ۽ جوش سان ٿاناڄيءَ جي سپاهين
ٿي ٿئي ٿيا، ٿڌڻ ڪيترا ٿاناڄيءَ جا مائي ڀڄڻ لڳا،
ڇو کين خبر هئي ته قلع کان هيٺ رسي لٽڪي رهي
آهي. ان رستي هو ڀڄي ويندا. رسيءَ جي موه وڃڻ
هو ڀڄي رهيا هئا. ٿڌڻ ٿاناڄيءَ اها موه جسي رسي
ڪڍڻ. ۽ سپاهين کي لٽڪارڻ ۾ ڀڄڻ سان نه ٿوهين

ڪٿي نالو ڏاڻي ڇڏيائين. اهڙيءَ طرح هڪ طرف دهر
شيرا ۽ ونوٽا - ورتي کيس گهر ڇڏڻ لاءِ چڪي رهيو
هيون، ٻئي طرف دوستن جي صلاحن کيس پڙهڻ لاءِ
مجبور ٿي ڪيو.

ڪاليج جو هڪڙو سال گذري ويو. ٻو سال هلي
رهيو هئو. انتر جو امتحان ورتي واپس پهتو پر نئون
ونوٽا کي چين ڪٿي هئو؟ هن ڏندڪيءَ جي مٿر منزل
ڄاڻڻ ٿي چاهي ۽ وڌڻ ٿي چاهيو اڏانهن، پر نه منزل
کان دور پٽڪڻ کيس هاڻي پسند نه هئو، هو ڏندڪيءَ
جي ان شاعراڻي جي لاش ۾ هئو جنهن ٿي هلي گهريل
مقصد حاصل ڪري سگهي.

ان مان هڪ اشاعتيءَ جي وقت، مرهٽن جي آڻاس
جي هن واقعي ونوٽا جي ٻڌڻ کي دور ڪرڻ ۾ مدد
ڪئي. اهو واقعو هئو ٿاڻاجيءَ دواران رسي ڪيو، سڳيه
ڳڙه ٿي تمام ٿورن ساهين کي ساڻ ڪري، شاعريءَ
جي ساليءَ ٿاڻاجيءَ حملو ڪيو هئو. رسيءَ رستي ٿاڻاجي
پهچي سائين سميت قلعي ۾ وڃي پهتو. پر جڏهن قلعي
جا پير بندار سڃاڻ ٿيا ۽ چوڻ سان ٿاڻاجيءَ جي ساهين
کي ٽٽي پيا، تڏهن ڪيترا ٿاڻاجيءَ جا مائي ڀڄڻ لڳا،
پر کين خبر هئي ته قلع کان هيٺ رسي لٽڪي رهي
آهي. ان رستي هو ڀڄي ويندا. رسيءَ جي موه وڃان
هو ڀڄي رهيا هئا. تڏهن ٿاڻاجيءَ اها موه جسي رسي
ڪهي ڇڏي ۽ ساهين کي ڪهه ڀيرو ڀڄڻ سان نه ٺوهين

روينو فلاسافيء ۽ ٻين گنپير وشن تي ڪتاب پڙهندو
 ٿيو. سندس پڙهڻ جي رفتار ۽ شوق کي ڏسي هڪ
 ڀينهن لئبرريءَ جي سنڀاليندڙ کيس چيو ته ”قانون
 رجب توهان کي هڪ ڪتاب روز ملي ٿو، پر جيڪڏهن
 توهان کي ۳ ڪتاب روز ڏجن ته به جيڪر توهين پڙهڻ
 ڪري ڇڏيو. هن لئبرريءَ ۾ شايد ئي ڪوئي ڪتاب
 هجي جو توهان ڏٺو ۽ پڙهيو نه هجي.“

پڙهڻ جي هن لامحدود شوق جي ڪري ئي ونوبا
 کي ننڍي عمر ۾ ئي عينڪ لڳائي پئي.

ٻئي طرف گهڻي اڀياس ڪري ونوبا ۾ وٽڙاڳ-ورئي
 وڌيڪ زور پکڙيو. سنسار ڏانهن سندس چاهه گهٽجي
 ويو. سنسار جي سڀني سڪن ۽ چاهنائن کان هو بيزرواه ۽
 اداس ٿي ويو. ايتري قدر جو هڪ پيري دوستن کيس
 سڏيما تي هلڻ لاءِ سخت زور ڀريو. ونوبا جي ڪيتري
 ناڪار ڪندي به جڏهن دوستن کيس نه ڇڏيو تڏهن
 هو ساڻن گڏجي ويو، پر پاڻ سان فراسي پٺ ڪڍي ويو ۽
 اتي هڪ ڪنڊ ۾ فراسي وڇائي سمهي پيو. دوستن کي
 چڱي ڇڏيائين ته ڪيل بند ٿيڻ تي مون کي اٿار جو. ونوبا
 ان وقت سنسار کان اهڙو اداس بڻجي چڪو هو.

سندس سوچڻ جو طريقو بدلتو لڳو. هڪ ڏينهن
 ڪنهن ڪتاب تي پنهنجو نالو لکيل ڏٺائين ته کيس خيال
 آيو ته هيءُ پٺ هڪ قسم جو موه آهي ته هيءُ شيءِ
 منهنجي آهي. منهنجو هن شيءِ تي اڌڪار آهي. ڪتاب

تپسوي ونو:

چڏيائين، جيستائين ڪانئس انهن عادن ڇڏڻ جو اند
ور تائين.

ان ننڍڙي عمر ۾ ئي کيس ان ڳالهه جو احساس ٿي
تہ اسڪول ۾ جيڪا تعليم ملي ٿي اها انسان جي واڌاري
لاءِ اڻپوري آهي. هڪ ڀيري تعليم تي ڪنهن تعليمي
چاٿو سان سندس بحث ٿيو.

ونوبا جي دليلن جو جڏهن هو جواب نہ ڏيئي سگهيو
تڏهن هن ونوبا کي چيو تہ ”مان ۱۸ سالن کان تعليم سان
اسٽوڊنٽ رڪارڊ ٿو ۽ پاڙهيان ٿو. ان ڪري مون کي ان
سٽ وڌيڪ چاٿو هوندي يا توکي، جيڪو اڃا پڙهي
يو آهي؟“

تنهن ئي ونوبا کيس چيو تہ ”۱۸ سال، جي ڏاند
گهاٽي ۾ وهندو رهي نہ ڏاند گهاٽي ٺاهڻ ۾ پڻ هوشيار
ٿي ويندو ڇا؟“ ٻڌڻ وارو چپ ٿي ويو.

اهاڙي طرح ويراڳ ۽ ديش ڀڳتيءَ جي مختلف ويچار-
ڌارائن ۾ وهندي، ۱۹۱۳ ۾ ونوبا هاءِ اسڪول جو امتحان
پاس ڪيو ۽ ڪاليج ۾ داخل ٿيو.

ڪاليج ۽ ويراڳ.

ڪاليج ۾ ونوبا جي جيون ۾ ڪرائڪاري ڦيرو
چي ويو. هڪ طرف ويراڳ، ٻئي طرف ديش ڀڳتي،
ٻئي ٻئي ويچار ڌارائن ۾ ونوبا جي جيون ۾ تيزيءَ سان
لڳيون. ۱۹۱۴ ۾ مهاڀاري لڙائي شروع ٿي وئي.
ڌاري پارٽ ۾ گهر جاڳڻ تيءَ جي لهر چائڻجي وئي.

تېسوي وړتيا

هر کس چې د وخت مينه نسي انجينر بنسټ
چې نه شي د تېسوي وړتيا وړتيا
چې نه شي د تېسوي وړتيا وړتيا

د هر کس د وخت مينه نسي انجينر بنسټ
چې نه شي د تېسوي وړتيا وړتيا
چې نه شي د تېسوي وړتيا وړتيا

د هر کس د وخت مينه نسي انجينر بنسټ
چې نه شي د تېسوي وړتيا وړتيا
چې نه شي د تېسوي وړتيا وړتيا

ٽپسوي ونوبا

ڏهيو. تنگدل هاڻين هوءَ. هوءَ ڪٿي پر ان جو شينوارو
ٿي ڪوبه اثر نه ٿيو.

ونوبا جي ماءُ سادي، سماج سينگار، غريب پرور
۽ ايشور پگت هئي. ونوبا جو پيءُ ٺرهري پٺت
محنتي ۽ اوج انسان هئو. اهڙي خاندان ۾ ونوبا جو
جنم ٿيو. ان ڪٽنب جي سنسڪارن ڪري ٿي، ونوبا
ٽنڊي هوندي کان ويچارن جو ٻڪر، ويراڳي، آثر-
وشواسي ٿي پيو.

اسڪول ۽ ونوبا.

۱۹۰۳ ۾ جڏهن ونوبا ۹ سالن جو هئو تڏهن کيس
ٻڌوڊي جي هڪ هاءِ اسڪول ۾ داخل ڪيو ويو.
ڇاڪاڻ ته سندس پتا ٺرهري پٺت کي جيون نرواه لاءِ
ٻڌوڊي ۾ ٺوڪري ڪرڻي ٿي پيئي. اسڪول ۾ داخل
ٿيڻ کان اول ونوبا گهر ۾ ئي سنسڪرت ۽ مرهٽي سکيو.
اسڪول جي حياتيءَ ۾ ئي ونوبا هڪ نرالي شخصيت
جو مالڪ هئو. هو پڙهڻ ۾ هوشيار هوندو هئو خاص
ڪري حسابي ڪمن ۾ سندس مٿ ڪو ٻيو نه هئو.
چوٿين انگريزيءَ ۾ پڙهندو هئو ته مئٽرڪ جا ودياڙي
ڪانٽس حسابي ڪمن ۾ مدد وٺڻ چاهيندا هئا. پر ونوبا
جو سيارو ڪنپير ۽ تڪو هجڻ سبب، ودياڙي ساڻس خير
ڪي ڳالهائي سگهندا هئا. باقي ٻئي تي حساب ۽ نالو
ڪي کيس ڏئي ويندا هئا. ونوبا جا ٻئي کيسا پٺن سان
يل رهندا هئا. هڪ کيسي ۾ چوڪرن وٽان مليل پٺا

ٲسري ونو ٲا

آهي. اٲرني سبب آهي جو سندس ڇڏيل ڪمن ۾
اڄ ڪنهن هڪڙو ڪم ڪريو آهي ۽ ڪنهن ٻيو. ڪم
جي حصي ۾ راجيستي آهي ۽ ڪنهن سندس گرام
سڌار جو ڪم ڪريو آهي. ڪنهن گرام. اديو ۾ ٻيڻي
زندگي لڳائي آهي ۽ ڪم گاڏي ٻوڙ ۾ ٻيڻي
ڪي لڳو پيو آهي. ڪم راشتر پاشا جو ڪم پيو ڪم
۽ ڪم حريجن اڌار ڪي ٿي زندگيءَ جو مشدد ٻڌي ۽
دهيو آهي. ان نظر کان ڏسجي ته ونو ٲا، گاڏيءَ ۽
دوچائي وارو آهي. گاڏيءَ جي آلهي جي چٽي جيل
جيڪڏهن ڪنهن ۾ ٻي مڱجي ٿي ۽ اٲر آهي ونو ٲا.
جنهن کي اڄ ”ٲوڊان لٽرڪ“ جي جنم ڏاٺا هي نالي
سان پڪاريو ۽ سڃاتو ٿو وڃي.

سندس ونو ٲا جو جنم ۱۱ سيپٽمبر ۱۸۶۵ تي مياراشتر
جي گاڏوڊا نالي ڳوٺ ۾ ٿيو. سندس ماءُ جو نالو دڪو مائي
۽ ٻيءَ جو نالو نوري ٻنڌ هو. سندس ڏاڏو شينوراو،
ٲاڙي ڪٽنب جي مشهور ماڻهن مان هئو. هو ايشور
ٲڪٽ، ڪلا ٻوڙي، ۽ ٻنهي ارادي وارو انسان هئو.
ٻنهي وقت ۾ هو ڪرانڪاري ويچار رکندڙ هجڻ
ٻندو هئو. شينوراو کي سنگيت جو ڏاڍو شوق هوندو
هو. هڪ ٻيري جي ٻاٻه آهي ۽ هڪ مسلمان ڪوٺي
شينوراو مدر ۾ وٺي ويو ۽ ٽنهي ۾ مدر ۾
ن هي موزليءَ اڳيان ان ڪوٺي جو سنگيت ٿيندو

ٽپسوي ونوبا

رهيو. تنگدل ماڻهن هوءَ - هوءَ ڪٿي پر ان جو شنيو
تي ڪو به اثر نه ٿيو.

ونوبا جي ماءُ سادي، سماج سبب ڪا، غريب ٻرو
۽ ايشور پگت هئي. ونوبا جو پيءُ نرهري پست
محنتي ۽ اوچ انسان هئو. اهڙي خاندان ۾ ونوبا جو
جنم ٿيو. ان ڪٽنب جي سنسڪارن ڪري ئي، ونوبا
تيزي هوندي کان ويچارن جو ٻڪر، وڻاڳي، آتم-
وشواسي ٿي پيو.

اسڪول ۽ ونوبا.

۱۹۰۳ ۾ جڏهن ونوبا ۹ سالن جو هئو تڏهن کيس
ٻڌوڊي جي هڪ هاءِ اسڪول ۾ داخل ڪيو ويو.
ڇاڪاڻ ته سندس پتا نرهري پست کي جيون نرواد لاءِ
ٻڌوڊي ۾ نوڪري ڪرڻي ٿي پئي. اسڪول ۾ دا-
خ ٿيڻ کان اول ونوبا گهڻو ئي سنسڪرت ۽ مرهٽي سکيو.
اسڪول جي حياتيءَ ۾ ئي ونوبا هڪ نرالي شخصيت
جو مالڪ هئو. هو پڙهڻ ۾ هوشيار هوندو هئو خاص
ڪري حسابي ڪمن ۾ سندس مت ڪو به نه هئو.
چوٿين انگريزيءَ ۾ پڙهندو هئو ته مئٽرڪ جا ودياڙي
ڪائٽس حسابي ڪمن ۾ مدد وٺڻ چاهيندا هئا. پر ونوبا
جو سڀاڳي ڪنڀير ۽ نڪو هجڻ سبب، ودياڙي ساڻس خير
ڪي ٻڌائڻي سگهندا هئا. باقي پني تي حساب ۽ نالو
ٿي کيس ڏئي ويندا هئا. ونوبا جا پني ڪيسا پٽن سان
ڀل رهندا هئا. هڪ ڪيسي ۾ چوڪر وٽان مليل پنا

آهي. اهوئي سبب آهي جو سندس ڇڏيل ڪمن منجهان
 اڄ ڪنهن هڪڙو ڪم ڪيو آهي نه ڪنهن ٻيو. ڪنهن
 جي حصي ۾ راجيستي آئي آهي نه ڪنهن سندس گرام-
 سڌار جو ڪم ڪيو آهي. ڪنهن گرام-آڊيوگ ۾ پنهنجي
 زندگي لڳائي آهي نه ڪو کاڌي پرچار ۽ نئين تعليم
 کي لڳو ٻيو آهي. ڪو واشتر پاشا جو ڪم ٻيو ڪري
 نه ڪو هر ڇن-آڌار کي ئي زندگيءَ جو مقصد بڻائي هلي
 رهيو آهي. ان نظر کان ڏسجي ته ونو ٻا، گانڌيءَ جو
 روحاني وارث آهي. گانڌيءَ جي آتما جي هتي جهلڪ
 جيڪڏهن ڪنهن ۾ پسي سگهجي ٿي ته اهو آهي ونو ٻا.
 جنهن کي اڄ ”پودان لڪرڪ“ جي جنم ڏاتا جي نالي
 سان پڪاريو ۽ سڃاتو ٿو وڃي.
 جنم.

ست ۽ ونو ٻا جو جنم ۱۱ سيپٽمبر ۱۸۹۵ تي مهاراشٽرا
 جي گاگودا نالي ڳوٺ ۾ ٿيو. سندس ماءُ جو نالو رڪومائي
 ۽ پيءُ جو نالو ٺوهري ٻنس هو. سندس ڏاڏو شينوراو،
 پاڻي ڪتب جي مشهور ماڻهن مان هئو. هو ايشور
 پگت، ڪلا پريمي، ۽ ٻنهي ارادي وارو انسان هئو.
 پنهنجي وقت ۾ هو ڪرائڪاري وڻجار رکندڙ مڃيو
 ويندو هئو. شينوراو کي سنگيت جو ڏاڍو شوق هوندو
 هئو. هڪ ڀيري جي ٻالهه آهي ته هڪ مسلمان گويي
 کي شينوراو مندر ۾ وٺي ويو ۽ ۳ ڏينهن ان مندر ۾
 پڳوان جي مورتيءَ اڳيان ان گويي جو سنگيت ٿيندو

ٽپسوي ونوبا!

شخصيت!

گوڏن تي ڌوئي، پيرن ۾ ڄميل، تن تي چادر، اکين تي عينڪ، پتلو جسم، ڊگهيون ٻانهون، ويڪري چاٽي ڏاڙهي وڌي، وار بگڙيل، منهن تي ٽيچ، هيءُ آهي سنت ونوبا، جنهن ڏانهن اڄ نه رڳو ڀارت پر سڄي دنيا جا انسان عجب ۽ شرم سان نھاري رهيا آهن! اڄ جي نفرت ۽ حيوانييت جي آڱر ۾ جلندڙ انسانيت، هن ڏانهن آسانيون اکيون کڻي واجھائي رهي آهي. سنت ونوبا، اڄ جي پڪندڙ انسانيت کي منزل ڏيکاريندڙ ۽ سرگواسي ٻاڻو ۽ جو روحاني وارث آهي.

ٻاڻو ان روشن گرد وانگر هٿو جنهن جي روشنيءَ سان ڪيترائي اونڊاها جسم روشن ٿي ويا ۽ هميشه لاءِ وشني ڏيندا رهيا.

ٻاڻو جي زندگي ايتري وسيع هئي جو سندس ٻورو لي وارث ٿي سگهي، اهڙي طاقت ڪنهن ۾ مشڪل

مهرباني ڪري هيٺيان لفظ ستاري پڙهو

صاحبو	ست	غلط	برابر
۱۷	۲۱	ء	لاء
۲۳	۱	ن	هن
۲۴	۶	سيو	سيوا
۲۴	۲۲	پرائتن	پرائتن جي
۲۵	۱۷	ليڊروون	ليڊرون مان
۳۲	۲۲	شانتيءَ	اشانتيءَ
۴۰	۹	اڀڪ	اڀڪڙ
۴۰	۱۲	ن	ان
۴۱	۱۰	نونا	ونونا
۴۸	۹	جيو	جيون
۴۸	۱۰	هن	و هن
۴۹	۱۲	پودن	پودان

انھن ليڪن جو ٿورائو آهيان. جن جي ڪتاب تان مدد ورتي اٿم. خاص طرح 'ٽيو ڏن ونوبا' مان گهڻو ڪي حاصل ڪيو اٿم.

ڪتاب ظاهر ٿيو هئو آڪٽومبر ۱۹۵۶ع ۾ پر ظاهر ٿيو اچي نومبر ۱۹۵۷ع ۾.

پر چوندا آهن ته ”دیر بیا درست ٿيا.“

۱۸ اپریل ۱۹۵۷ع جي ڏينهن ملهائڻ جي موقعي تي ونوبا جي مکيه سيوڪن ۾ جڳهه والاريندڙ دوارڪو سندراڻي به اچي گانڌيڌام پهتو. ڪتاب جون ڪي رهيل ڪميون سندس صلاح سان پوريون ٿيون. پنهنجو پورهيو مقرر سمجهندس، جيڪڏهن هن ڪم-يوگيءَ جي جيون جي جهلڪ سنڌين کي پسائي سگهيس.

ستيش ڪمار

آديپور

ڪنڇر مان به چوان .....
هڪ دفعي دادا دڪايل سان ڳالهين ڪندي
الله اچي نڪتي ته سنڌي ۽ وڻو يا جو چيون-چور
آهين ڪونه سنڌين کي هن مهاوش بابت ڄاڻ آهي
نه ته تمام گهٽ. ڪين اها چنڻا هئي ته اها ڪوٽ
پر چڻ گهڙجي.

منهنجي من ۾ اچل ڪاڏي. ڇهر ”مان تو لکان.“
چوڻ سولو ٿو ڪرڻ ٿو ڪيو. هڪ ته منهنجي پورين
ڪتابي ڪوشش، ٻيو ته صون-چور. وري لکڻ اهڙي
مهاوش بابت، منهنجي جيون ۾ ٻاهر پون ۽ گهٽائون گهٽ.
ٿيسيا گهڻي.

موت کي سندن جون بابت ڄاڻ اخباري ۽ ڪتابي.
لکڻ وقت هڪڙوئي ٻڌ ته زندگيءَ جي والهن کي
سلسليوار اڀاريدي ۽ سندن ٿيسيا جي ليڄ جي جهلڪ
تي نمودار نه ٿي ته اهو ٿيندو خوشيءَ کان سواءِ ڪاغذي
گلن جي ڪندي پوئو.

پر جنهن راهه ٿيڪاري، تنهن رهنمائي ڪئي. دادا
دڪايل، اڄ وٺو يا جي انهن وڃڻ سالي هڪ ڪندڙن
مان آهن. انهيءَ ئي صلاحون ڏنيون، درسيون ڪيون،
جنهن منهنجي ڪتابي ڄاڻ ڪم ٿئي آئي اتي اصلي ڄاڻ
ٿي ٿنائين. انهن ڪم وڃي راس ٿيو. سندن ٿورا مها
نه ”پنهجي مان پوارو ٿي پوان.“

جيون اڄ اسانجي اڳيان آهي ۽ اهو ڪيو آهي. پاڻ
ستيش ڪمار روهرڙا. پاڻ ستيش هڪ هونهار نوجوان
آهي. جڏهن کيس پهرين پهرين ڏٺو، تڏهن سندس
ڪم ۽ عقل جي شڪتي مون کان ڳجهي نه رهي. ان وقت
هو ويو لي ڪميونسٽ ويچارن ڏانهن ڪهليو. نيٺ ٻو-دان
آندولن جي مول سدائيت هن جو ڌيان پاڻ ڏانهن ڇڪي
وڌو. اڄ هو گانڌي ۽ ونوا جي سروردي، ٿوڙي
ٻو-دان هلال پر پنهنجي پاوانن جو سنئون ڏسي
رهيو آهي.

مون کي آڻا آهي ته سنڌي ڄڻا موجوده پڪي جي
مٿان سٺ ۽ گياني ونو با جو جيون ٿوڙي جيون جي
اصلي نت کي پاڻ جي ڪوشش ڪندي، اهو ئي مقصد،
هن ڪتاب جي ڇپائڻ جو آهي.

هو ڏراج ڊڪايل

ڪنهن آهن. ونو ٻا جي زندگي ننڍي کان پري. ٻياڳ ۽
سوا جي زندگي پئي رهي آهي. سندس حياتي ۽ جو
ڪڙو ڪڙو ڏينهن هڪ اهم واقعو پاڻ سان کڻي پئي.
آيو آهي. جنکي سائس گڏجي رهڻ جو موقعو مليو آهي
اهي ئي هن ٻاري ۽ اڪجهه چئي سگهندا.
ونو ٻا جي راجپوتي، سماجڪ يا ڌارمڪي ڄڻ.
اڌ پالڪتا کان سواءِ ٻيو ڪجهه رهڻ نٿي ڪري.
دو عالميت ئي سندس زندگي ۽ جو مول مقصد آهي.
ونو ٻا جي، پاونا شل ۽ شردالو آهي. پنهنجي پورو ڪرو
گالڙهي ۽ رهنجي ائوٽ شردا رهي آهي. اڄ به سندس
من کان اها چاڌ هيشه رهندي آهي، جيڪا ٻاڙ
کيس ڏني هئي.
ونو ٻا جي، هري جي سڄي پاونا کي مول مڃيو آهي.
سندس جبل "گيتا پروجن" ۽ اڇيٽو ۽ جڏهن ڪو به ڪرم
ونا سان ڪيو وڃي توڏهن اهو وڪرم بڻجي آخر ۾
ونا سان ڪيو وڃي توڏهن ڪا نوس ڪنهن اسپتال ۾
ڪرم ئي وڃي توڏهن ڪا نوس ڪنهن اسپتال ۾
بیمار جي سوا ڪري ئي نه اهو رڳو هن جو ڪرم ئي
ڄڻو، پر جي ماما پڏهنجي بیمارستان جي سوا ڪري
لي نه اهو هينو ڪرم دل جي پري. پاونا ڪري وڪر
ڇڻو ۽ اهو ڪرم. وڪرم، سوا هي "هچ سڀاڙ" لي
ڪري آخر اڪرم يعني سانس هي حالت کي پهچي
ليڪن اها هري جي پاونا، پري، ٻياڳ توڙي ش
سوا پڏا نه ٿيندي. اهڙي مهارش جو مش

ڪتاب ۽ ان جو لکندڙ

۱۹۴۹ء جي جنوريءَ ۾ سنڌ ڇڏي هند آيس. اچڻ سان، ونوبا جيءَ سان ملا جو موقعو مليو. الور راجستان ۾ انهن ڏيهين، ونوبا جي ميوڙ ذات جي مسلمانن کي، فسادن کان پوءِ اچڻ ٿي ويل زمينن تي وسائي رهيو هو. ساڳئي وقت الور ۽ ڀرڻپور ضلعن ۾ سنڌ توڙي پنجاب کان آيل نرواسين کي پڻ زمينن تي وسائڻ جو ڪم هلي رهيو هو. انهيءَ ڪم ۾، ونوبا جيءَ جي رهنمائيءَ سان جي هممت کي ڀڙو ڪري، ڪاريءَ کي وڏي طاقت پهچائي. ائين مون کي ونوبا جيءَ کي ويجهڙائيءَ تان ڏسڻ جو موقعو مليو. ويتر پوءِ-دان جي انقلابي هاجل ۾ ساڻس گڏ رهندي، گذريل پيڄن کي ڇهن سالن ۾ کيس تهاڻين وڌيڪ ويجهڙائيءَ سان ڏسڻ جو سؤياڳ رپايت ٿيو آهي.

ونوبا-جيون-چرٿر، سنڌي ٻوليءَ ۾ لکجي، اها اڃا ورهين کان هيم، خاص ڪري ساڻس گڏ رهندي اها خواهش پاڻ تيز ٿيندي رهي. ونوبا جو جيون، ڪنهن راجپوتي يا ڌرم-اڳواڻ جو جيون ڪين آهي-هنجو جيون نه سيوا-ميه جيون آهن. اڄ جتي نشڪام سيوا آهي آئي ونوبا آهي-سيوا ۽ ونوبا هن وقت به ٻالهيون

ستيگڻو لاءِ اڀاءُ به سڃيڻ ۽ ڇاڇو پڻ، ڇاڇو لاس!
 ۽ هڏجي، ٻيڙي جي، گنگا وهائي، سهسين دٻين اندر، ٻيڙي
 ۾ ڌارائون اٿن ڪري، سندن اندر، اجاري، سماجڪ
 باءِ ۽ ڪششيءَ جو اٽڪل ڪري هڪ يونڪمٽي اٽڪل
 ت وڌيڪ نٿي، ايڪتا ۽ سمانا جي نئين
 جيون جنم لاءِ ٻيڙي ۾ نه نگر ٿا اوندائين نه ٻاڙي ٿا
 ٻيڙي ۾ وڃن، نه کيڏن تي ٻيڙي ۾ نون لٽجن، اٽڪل
 کيڏن لٽين سر ساوا ٿا لهن، ٻاڙا وڏي نوان واعظ وڏا
 بڻجن! اجڙيل اڱرڙيل جهوڙين ۾ نئين سهڪار ڇڏين
 ٿا نون نئين جوت ٿي ٿلهجي، نئين دمڪ ٿي ڄاڳي.
 خوشيءَ جي مرڪ وري ٿي مک ٿي اچي.

”دڪايل“ لک ٿورا لپٽا، جنهن اسان کي هن
 سماجڪ يونڪمٽ ۽ مهاڪرمي وڌو اچي ۽ جي
 الڳ ”لهر-جيون“ جي ڪجهه جهلڪ ڏياري
 ڏياري آهي. پاڻ به نه سندس هلچل جي رنگ ۾ نئون
 چوڻيءَ لاءِ رٿو ٺاهيو آهي. ”دڪايل“ چڱيءَ معنيٰ ۾
 آهي، جيون سان هولي کيلي رهيو آهي. دمڪ وڌو
 جيءَ جي ڪنجري بڻجي ٻيو پارم جي ڳولن ۾
 ”سرووديه“ جو سريلو سر ڪروڙن ڪين سڻائي.
 سندس پستڪ کي سندس هڪ سالي، شري
 ستيش ڪمار روڏڙا جو هڪ مٿو سر ڪري ليکيون.

جنرل اداس دولترام

دهلي ۸ - نومبر ۱۹۵۷

سهر ڀڻ

سر ڳواسي سينت هو ٿو هل
هر چنڊ هل جي ڀر وٽر ياد ڳيريءَ
پر سندس سپتر ٻاڪٽو نارائڻ
هيهر اڃا ٿي ”پسري ونو ها“
پستڪ جون پنج سؤ ڪاپيون انهن
ٻالڏيڙن لاءِ سوکڙيءَ طور ڏنيون
ڪيون آهن، جن کي لياڳ مارڳ
تي هلڻ جي چاهه آهي.

Address:

2/3 West Patel Nagar,
New Delhi.

تپسوي و نو پا

(مختصر جيوئي)

ليکڪ: ستيش ڪمار دوهڙا

پرکاشڪ:

لوڪ ساهتيم پرکاشن - گانڌي دھام
۱۳ زيڊ - ڊوسٽ آڊيٽور (ڪڇ)

۲۵ نوان پيسا - جلد پنج هزار - سال جون ۱۹۵۷

د وائون موجود هيون، سي رام جي زخمن ئي رکايائين،
 ۽ هڪدم ڊاڪٽر کي به صاحب گهراڻي ورتو، جنهن رام
 جي دوا درهل ڪئي. پنجن ڇهن ڏينهن ۾ رام بلڪل
 ندرست ٿي پيو.

جنهن زال جي ٻارڙي جي حياتي رام جي هٿان
 بچي، انهن جي وارثن صاحب جي بنگلي ئي رام جي
 اچي شڪر گذاري ڪئي ۽ سندس بهادريءَ ۽ ليکيءَ
 جون تعريفون ڪيائون. صاحب به رام جي هن بهادري
 ۽ ليکيءَ جهڙي ڪم ڏسڻ ڪري ڏاڍو خوش ٿيو.

جهرڪن جي اسڪول جو هيڊ ماستر جو نهايت ليکڪ
 دل ۽ سچڻ شاگردن تي ساڻهه ڀسائڻ چڱو ڏيندڙ هو، تنهن
 پنهنجي اسڪول ۾ هڪڙو جاسو ڪيو، جنهن ۾ ڳوٺ جا
 سڀ معزز ۽ محترم ماڻهو ۽ حياتي بچيل ٻارڙي جا وارث
 ٿوڙي سڀ اسڪولي شاگرد حاضر هئا. هيڊ ماستر صاحب
 رام جي لڳڻ ۽ هوشماري جي تعريف ڪري سندس
 بهادري ۽ ليکيءَ جهڙي ڪم ڏانهن سڀني شاگردن جو
 تڙيان ڇڪايو ۽ عهدي چاڻ سان هڪڙو ڪتاب ”ويو بالڪ“
 رام کي العام ڏنائين. آيل معزز ماڻهن مان به ڪنهن
 پنج رپيا ڪنهن ڏهه رپيا رام کي العام طور ڏنا.
 اسڪول جا جيڪي شاگرد رام کي ”لعل خان ٻارڙي“

هيتر پڙ تي ويو هو، سو امالڪ وڙ ڪمپي ڪري پٺ تي
 چڙهي ويو. اڃا عثاڻ ٻارڙي کي آڪري ۾ رکڻي مس
 نه رام جهڻ ٻائي ٻارڙي کي ڪٽي ڇاليءَ سان لالو.
 هڪڙو هٿ ٻارڙي ۾ ۽ ٻئي سان ٿڙ کي جهلي لهندو
 آيو. عثاڻ جي آڪري ۾ هئا ٻه ٻچا، ٺهڪري عثاڻ
 جهڻ ۽ جهڻ سان رام کي ڦٽي وڌو. انهي ۾ چندو
 پنهجي بندوڙي سان ڊوڙي اچي رسيو، جنهن عثاڻ
 تي ڀورو نشان چٽو، جنهنڪري عثاڻ ٽهڪو ڪري
 اچي پٺ تي ڪري. رام زمين تي پوئتي ٿي پوئتي
 ٺهين لڙ عثاڻ ۾ مينهن واءُ ڪري اچي پهتو. رام
 جڏهن زمين تي ٻيو رکڻ چي ٿي ڪئي، تڏهن ذهن
 ۽ اڪ جي ڪري مالدو ٿي ويو. تنهن هڙلدي نه زمين
 تي پنن پڙ اچي ڪريو، مگر ٻارڙي کي ڇاليءَ سان اهڙو
 ڦاٽو جهليو هئائين، جو انکي ذرو به جرئت ڪانه لڳي.
 زال پنهجو ٻارڙو صبح سلامت ڏسي رام کي هزارين
 دعائون ڪرڻ لڳي ۽ ماڻهن ”آفرين! آفرين!“ چئي
 رام کي اچي آٿاريو. جلدو ۽ صندوق جي اڙي ڏک سان
 لڙ عثاڻ کي نه ڏيڙي ڪري رکيو.

ماڻهو رام کي صاحب جي ٽڪريءَ واري انگلي تي
 کڻي آيا. صاحب وٽ زڪمن لاءِ تمام قيمتي ۽ ڪارڻ

سان ٿي وئي. ڇندو ۽ رام ٻئي ڄڻا ٽڪرين تي
ڇڙهڻ ۽ انهن ۾ شرطون پڄايندا هئا. ڇندو ۽ سان ٻوڙ
ٻڪن هائڻ ۽ بيلهاڙي راند کيڏڻ ڪري رام ٿورن تي
ڏينهن ۾ اڳيون ڏيڍ وڌيڪ رهيو، پر هڪڙو مضبوط رام
ٻنهي ٻيو هو.

ٽڪرين جي پاسي ۾ هڪڙو تمام ڊگهو ڪوٽ جو
وڻ بيٺل هو. تنهنجي چوٽيءَ تي عتاب ٻڪيءَ جو آڪرو
هو. هڪڙي ڏينهن ڇندو پنهنجي بندوڙيءَ سان
ٽڪرين ۾ شڪار پي ڪيو ۽ رام ڪوٽ جي ڀر واريءَ
ٽڪريءَ تي ويٺو هو. ايتري ۾ ڏنائين ته عتاب جي
مادي هڪڙي اڇي هڙ ڇنڀن ۾ ڪٽي آڪري ڏي
اڏامندي اچي. ڪي ماڻهو به اڪيون عتابن ۾ وجهيو ڳوٺ
جي طرف کان ٻوڙندا اچن. انهن ۾ هڪڙي زال به
ڏٺيون ڪندي ٻوڙندي پي آئي: - ”خدا جي
واسطي منهنجو ٻچڙو ڪو الهيءَ ٻڪيءَ کان ڇڏائي. مٿان
جيڪڏهن ٻڪيءَ منهنجي ٻچڙي کي ٽٽو ڪيو، ته ويچارو
جيتامڙو الانِي ڪئن ٿيندو!“

ماڻهن جي ٻوڙڻ ۽ زال جي رڙين ڪرڻ مان رام
صحيح ڪيو، نه ڪو تنهن ۾ ٻڌل ٻار عتابن آڪري ڏي
ڪٽي پئي وڃي. ٽڪرين ۽ وڻن تي ڇڙهڻ ۾ رام

ڪرڻ جا اهڙا ڪم آهن، جن لاءِ بدلي طاعت
 جي گهڻي ضرورت ڪانهي. ۽ ايت، توکي نه
 بدلي طاعت وڌائڻ جو به ڪو به ڏاڍو ڇڳو وجهه
 آهي. ٽڪرين تي نه وڙي ڇڙ ڪرڻ ۽ لهڻ به
 پنهنجو دم بچاءُ نه ٿو بچي ڇاڻي نه سگهارڻ
 ٿئي ۽ بدن نه طاعت منڍ ٿي پوي.

پيءُ جي ڏاڏي پيرل صلاح ٻڌي دام جي دل کي
 ڏاڍو ڏڍ آيو ۽ ڌار جي ڇڻي دل کان لهڻ لڳس.

حبت

ان ڏينهن کان واپس دام چڙڪڻ جي اڪي اڪي ڏي
 ڪن ٿي ڪن ڏاندو هو. اسڪول مان اچڻ ۽ اسڪول
 جي ڪن لائڻ کان پوءِ ٽڪرين تي لهڻ ڇڙ ڪرڻ ۽ دم
 بچائڻ جي وڌو ۽ ڇڏو هو. ائين، ڪري خوشي
 نه اچندي هوس ۽ بدن نه ويندو هوس ڏينهن ڏينهن
 سڏو ٿو.

چندو نالي ڪٿڙو زميندار جو پٽ نه روز مسر
 لڏي بدوي پاڻ سان کڻي ٽڪرين به ڇڏو ۽ ڇڏو هو
 ۽ شڪار ڪندو هو. هو وڏو ڀڙو ڀڙو ڪر هو، دام
 کان گورڻي ڪي وڏو هو. دام جي دوستي چندو

رات جو ڪوئيءَ ئي اچي نه وليم ٺهي ڪونه. هيڏانهن
هوڏانهن پڇا ڪيائين، آخر ڪنهن ڏس ڏس، نه سچ
ٿئي مڙل رام فلاڻيءَ ڪريءَ ئي وينو هو. ڀڳوانداس جان
وڃي آئي ڏسي، نه رام پنهنجي فڪر ۾ محو ٿيو وينو
آهي. پٽس پڙ ۾ اچي بيٺس، نه به سد ڪانه پيس.

ڀڳوانداس پيار سان چيس، نه ”پٽ، هيتري مڙل
وڌو تون هتي چروڙو آهين؟“ هار ڪل ڪهر. ڀڳوانداس
۾ به پنهنجي پٽ جي ڳڻتيءَ جو ڏاڍو ويچار ٿيو. پيار
ٿئي پٽ کي ڪهر وٺي آيو. ٻئي ٻيءَ پٽ ماني ڪاٺي
نهن وينا، کڏهن رام ڏکاري آواز ۾ ٻيءَ کان پڇيو:-

دام- بابا، بدلي طاقت کان سواءِ ڪوبه ماڻهو دنيا ۾
نالو ڪڍي نٿو سگهي ڇا؟

ڀڳوانداس- (پٽ جي منشا پروڙي) پيارا پٽ، ائين نه
آهي. بهادري هرو ڀرو بدن جي جائزائيءَ تي
بڌل نه آهي. دنيا ۾ اهڙا به نامور انسان ٿي
گذريا آهن، جنکي نه بدلي طاقت هئي، نه
انهن ڪڏهن حقيقت سان لڙايون ڪيون. پٽ،
سڄي بهادري آهي هار ۾ هننهنون نه هارڻ،
ڏک ۾ صبر ۽ تحمل ڪرڻ ۽ پاڻ کي ڪليف
ڏيئي اتي جو پاڻ ڪرڻ. اهي ناموري حاصل

جوڪرن سان اچي ڪمن سگهندو هو، تنهن ڪري
ڏاڍو ڏکيو ڪندو هوندو.

هڪڙي ڏينهن ماستر صاحب ورزش ڪرائيندي
رام کي هڪڙي اڻي چوڪر سان سامهون بهاري لوڙي
چڪائي. رام سان مقابلو ڪندڙ چوڪرو نه هو پر ڪوئي
ٿي هو، پر هڏ ڏاڍا مضبوط هوس. رام ان چوڪر سان
لوڙي چڪو پر ڪجهه ئي زور لائي، پر چوڪرو ڪس گهاٽي
لمڪي کان ٿي ٻاهر ڪڍي ويو. رام جي الهيءَ هار
ڪري چوڪرن کي وڌيڪ وجهه لڳو، سو ماستر صاحب
هي لوڙ کان پوءِ حرڪتي چوڪرا رام کي ”لعل خان
پاڙي، اچي ستن شينهن جي ڪوڙي، تنهنڪن ڪسي
وڏو سڀڪ ساندو لوڙي“ انهن چئي ڪٽ ڪرڻ لڳا.
چوڪر اسڪول کان ٻاهر نه رام کي ڇڏائڻ لڳا، پر
هڪل وقت ٽڪريءَ تي نه وڃيو ”لعل خان پاڙي...“
چوڪر الڪي بيزار ڪندا هئا. رام کي پنهنجي ڪمزوري
ڄاڻائيندي اچي وڃي هار کائڻ هو ايترو ڏکيو هو، جو
ٻين شام جو هڪڙيءَ ٽڪريءَ تي ڳڻتيون
آڻينديون. نه الڪي رات ٿي ويس. ڪرني
نه ڪوترو وقت اچي وڃي ٿو. پڳوالداس
صاحب سان گڏجي شڪار ٿي وڃي، سو

صاحب ”چڱو“ چئي ڪاغذ تي ۽ ٽي اکر لکي
 ڀڳوالداس کي ڇو نه ”ڇوڪري کي پاڻ سان وٺي وڃ
 ۽ هي ڪاغذ اسڪول جي هيڊ ماستر کي وڃي ڏي.“

ڀڳوالداس صبح جو ڊام کي وٺي هيڊ ماستر وٽ
 ويا ۽ صاحب جي چني وڃي ڏنائينس. هيڊ ماستر
 ڇوڪري جو امتحان ورتو. ڇوڪري جي ٽڪائي ۽ ذهن
 ڏسي هيڊ ماستر ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ڇوڪري جو نالو
 پنجين درجي ۾ داخل ڪيائين.

ڊام اڳتي محنتي ڇوڪر هو. باقي جو ڏنائين ته هيڊ
 ماستر صاحب کيس پنجين درجي ۾ داخل ڪيو آهي،
 سو وڌيڪ محنت ڪرڻ جو خيال رهيس. اهوئي اديشو
 رهندو هوس ته ”جئن ائين نه ٿئي، جو هيڊ ماستر صاحب
 مولڪي ڪنهن به ڪم ۾ ٻين کان گهٽ ڏسي، وري
 چوٿين ۾ ڪٿي لاهيم ۽ آءٌ شرمندو ٿيان.“

ڊام بدن ۾ هوڏ ٻڙ، سر ڪلاس جي مضبوط چوڪر
 سان راند رولڊ ۾ ٻڙي ڪمن سگهندو هو. ڪلاس جي
 ڪمن ۾ ڪوئي ڇوڪرو ساڻس ڪونه ٻڙندو هو تنهن
 ڪري ڇوڪر خار ڪڍڻ لاءِ کيس ”لعل خان ڀاڳوري“
 ڪري چيڙائيندا هئا. ڊام پنهنجي ڏيڍائيءَ ڪري

ٺاڻ اِيءَ ٺاڻار اٺل ڳاڙيءَ ۾ سوار ٿي وڃي هيٺنگس جي اسٽيشن تي پهتو. اتي اڳيئي موٽر، وهت ۽ سامان کڻڻ لاءِ لبل ڳاڙيون موجود آهن. هون، صاحب پنهنجي سامان ۽ عملي سميت ڇهروڪن جي ٺڪريءَ تي پهتو. صاحب لاءِ بنگلو اڳيئي موجود هو. هو باقي اوڪرن لاءِ ڪي ڪرايون هون، گمان هڪڙي ڪوئي صاحب، پگوالداس ۽ پنس کي ڏياري. هن لوڪرن مان ڪي ڪراين ۾ رهيا ۽ ڪي ڏانهن ۾.

ا، ڏينهن ساڄي ڪرڻ ۽ گهٽ ڳهٽ ڏان پوءِ رام پنهنجي پيءُ کي چيو ته ”ٻاا، منهنجا ئي ڄار ڏينهن پڙهڻ ڌاران گذري ويا آهن، پر ٺڪاري نه ڪار گذارو اٿم، هاڻي مولڪي پلائي ڪري اسڪول ۾ وهاريو.“

پگوالداس پنهنجي پٽ جو شوق ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائينس ”پٽ، آءٌ رڳو پنهنجي چوڻ ٺاهين ٿو سول درس. هاڻي دلچسپ ڪري ٺوڪي اسڪول ۾ وهاريو.“ ائين چئي پگوالداس صاحب وقت بنگلي ۾ ويو. صاحب، پگوالداس، اسان وقت رهيا ڪري ٺوڪي ڪا ٺڪاڻ نه ٿي پھتي آهي؟

پگوالداس، حضور، آءٌ بالڪل خوش آهيان. سائنس جن جون وڏيون مڙيائون آهن. هاڻي منهنجي پٽ کي اسڪول ۾ وهاريو جي مڙيائي ڪراو.“

۽ ٽڪريءَ تي راندي ۾ رهي، اسڪول ۾ ڏيڻي پيئي، نه اها به اسان ڏينداسون ڪٿر. تيار چڱو، سائين، آءُ انکي هينئر جو هينئر پنهني چئيءَ سان سائين جن ڏي موڪليانئو. ڊاڪٽر پوءِ صاحب کان موڪلائي پنهجي جاءِ تي آيو ۽ پگوالداس سان سڀ احوال ڪيائين. پوءِ چئي ڏيئي ان وقت ئي صاحب ڏي روانو ڪيائينس. پگوالداس پنهجي پٽ رام کي ساڻ ڪري ٽپڙ ٽارڻ سميت وڃي صاحب جي بنگلي تي حاضر ٿيو. صاحب ان وقت بنگلي کان ٻاهر پيار پي ڪيو. پگوالداس، صاحب کي سلام ڪري کيس چئي ڏئي. صاحب چئي پڙهڻ شرط الڪي پاڻ سان وٺي ويو ۽ شڪار جو سڀ سامان سندس حوالي ڪيائين ۽ ڄيائينس، ته هي سڀ سامان سنڀالي بند ڪرائي رک. رات جو به هتي ئي رهي پڻ. صبح ۾ هتان روانا ٿينداسون. پگوالداس سڀ سامان سنڀالي آيو ٻڌو ۽ پٽ سميت اٽمي صاحب جي نوڪرن وٽ گذاريائين.

صبح جو صاحب پنهجي سموري سامان ۽ نوڪرن ساڻيءَ ۾ روانو ٿيو. ڪوڙي جنگش اسٽيشن

ڊاڪٽر- صاحب، اڄ اتفاق سان هڪڙو آدمي ملو ۽ ان کي
آءٌ هينئر خاص انهيءَ اطلاع ڏيڻ لاءِ سائين جن
وٽ آيو آهيان. هو تمام امير ۽ فرمان بردار
ماڻهو آهي.

صاحب- چڱو، مهرباني. هينئر ئي ان کي گهرايو. جيڪو
پگهار ڇوڏو، سو ڏينداسولس.

ڊاڪٽر- اچو هينئر ئي ٿو حاضر ڪريالس. مولڪي هڪ
آهي، نه سائين جن وٽ ڪوبه لوڪر ڏکيو نه
گذاريندو آهي. سائين جن ڪوش ڏولدا، نه پگهار
هي ڪهڙي پرواه آهي؟

صاحب- چڱو، مهرباني ڪري جلد گهرايو. اسين ويهه
ڏيها پگهار ۽ هڪ ڏيها ڊورالو ڏينداسولس.
به وڏا شڪار جي پوشاڪ جا ڏينداسولس. رهڻ
لاءِ ڪوئي يا رانتي ڏينداسولس، بس وڌيڪ
ڇا ڪيندس؟

ڊاڪٽر- سائين، انٽرو سيڪي اٿس. مگر ان سان هڪڙو
لڏو ڇوڪرو به آهي.

صاحب- ڇوڪرو ساڻس رهندو، نه اسان کي اعتراض
ڪوٺبي. اسين ستر جو خرچ نه ڏينداسولس.
جيترو وقت اسين انهيءَ طرف شڪار ڪنداسون
اوڻو وقت ڇوڪرو پل الي اسڪول ۾ تعليم به وٺي

۽ لکريءَ تي رالائي ۾ رهي، اسڪول ۾ ٿي پڙهي، لاءِ اها به اسان ڏينداسون ڪٿي. تمام چڱو، سائين، آءُ الڪي هينئر جو هينئر پنهنجي چليءَ سان سائين جن ڏي موڪليان ٿو.

ڊاڪٽر پوءِ صاحب کان موڪلائي پنهنجي جاءِ تي آيو ۽ پگوالداس سان سڀ احوال ڪيائين. پوءِ چئي ڏيئي ان وقت ئي صاحب ڏي روانو ڪيائينس. پگوالداس پنهنجي پٽ رام کي ساڻ ڪري ٽپڙ ٽڙين سميت وڃي بنگلي جي بنگلي تي حاضر ٿيو. صاحب ان وقت بنگلي کان ٻاهر پيار پي ڪيو. پگوالداس، صاحب کي سلام ڪري کيس چئي ڏئي، صاحب چئي پڙهڻ شرط الڪي پاڻ سان وٺي ويو ۽ شڪار جو سڀ سامان سندس حوالي ڪيائين ۽ ڇڏيائينس، ته هي سڀ سامان سنڀالي بند ڪرائي رک. رات جو به هتي ئي رهي پڙهڻ. صبح جو هتان روانا ٿينداسون. پگوالداس سڀ سامان سنڀالي قابو ٻڌو ۽ پٽ سميت اُٺي صاحب جي اوڪرن وٽ اٿس گذاريائين.

هار

صبح جو صاحب پنهنجي سموري سامان ۽ اوڪرن سان پاڙيءَ ۾ روانو ٿيو. ڪوڙي جنگشن اسٽيشن

ڊاڪٽر صاحب، اڄ اتفاق سان هڪڙو آدمي ملو اٿس.
آءٌ هينئر خاص آهيءَ اطلاع ڏيڻ لاءِ سائين جن
وت آيو آهيان. هو تمام اشراف ۽ فرمان بردار
ماڻهو آهي.

صاحب - چڱو، مهرباني. هينئر ئي ان کي گهرايو. ڇههڪو
پگهار چوندو، سو ڏينداسولس.

ڊاڪٽر - اچو هينئر ئي ٿو حاضر ڪريائين. مولڪي پڪو
آهي، نه سائين جن وٽ ڪو به لوڪر ڏکيو نه
گذاريندو آهي. سائين جن عروش ڏولدا، نه پگهار
جي ڪهڙي پرواه آهي؟

صاحب - چڱو، مهرباني ڪري جلد گهرايو. اسين ويه
وڃا پگهار ۽ هڪ ڊيڙو روزانو پتو ڏينداسولس.
به وڃا شڪار جي پوشاڪ ڇا ڏينداسولس. رهڻ
لاءِ ڪوئي يا رانتي ڏينداسولس، بس وڌيڪ
ڇا ڪيندس؟

ڊاڪٽر - سائين، ايترو سيڪي اٿس. مگر ان سان هڪڙو
لڏو پيو ڪرو به آهي.

صاحب - ڇوڪرو ساڻس رهندو، نه اسان کي اعتراض
ڪو پئي. اسين ستر جو خرچ به ڏينداسولس.
ڇهه ٽي وقت اسين آهيءَ طرف شڪار ڪنداسون
اولو وقت ڇوڪرو پل آهي اسڪول ۾ تعليم به وٺي

ڀڳوال داس - ائين نه ڪندس، نه ٻيو ڇا ڪندس؟ آخر هن
 ٻڌي جي حياتي نه نه ٻياري اٿم. اوهان ڇيڪا
 وٽ ڪٿي آهي، سا سراسر اوهانجي امدادي
 آهي. مهر ٻالي ڪري جلد الهي ۽ ڳالهه جو بلو ڪريو،
 ته دل جي پريشاني ٽوڙي. ڳوٺ ٻوٽ حال ڇڏا.
 دام جي شل حياتي هجي، نه سڀ ڪجهه
 ٿي پوندو.

ڊاڪٽر - ”ڇڱو، آءٌ هاڻي صاحب وٽ وڃان ٿو، ان
 سان سڀ فيصلو ڪري اچان ٿو. اوهان
 منهنجي اچڻ تائين هتي نرو.“

ائين چئي ڊاڪٽر ڪپڙا بدلائي صاحب ڏي بنگلي تي
 پيو. صاحب ان وقت سفر جي تياريءَ ۾ مشغول هو،
 مان سڙو پي بند ڪرايائين. ڊاڪٽر جي اطلاع ملڻ شرط
 سڀ سڀ ٿپڙ اُٿي ڇڏي ڊاڪٽر کي الڊسڏايو. رواجي
 بعد ڊاڪٽر صاحب ڪسان پڇيائين ته ”ڊاڪٽر
 ڪو نشان باز همراہ هت آيو؟ ڏسو اسان نه سامان
 ڪريو آهي ۽ جهر ڪن ڏي رواني ٿيڻ جي تياري
 ڪري اوهان اڃا تائين اسان کي همراہ هت ڪري
 ناهي.“

هېڅوالداس. ائين ڪرڻ جي ۾ ڪا واٽ نه هڏايو.
 اوهان کانسواءِ ٻيو ڪير آهي، ڪم ۾ مدد
 سان مدد ڪري سگهندو؟

ڊاڪٽر. (ڪچم وڃي ڪري ٻوڙ) اوهان ڪي بندوڙ
 جو نشان چٽو نه ڇڏي، طرح ايندو ٿو ڏسڻ؟
 هېڅوالداس. بندوڙ ٻوڙ جو نه آهي، باب آهيان، ٻيو
 هڏايو نه اٿا بندوڙ ٻوڙي هن ڪم ۾ ڪٿي
 ڪتب ايندو؟

ڊاڪٽر. ڇڪي کائي جو ڪوڙو ٻوڙ ٻڌڻ آڏو صاحب
 ڇو ڪن هي پاسي شڪار ٿي وڃڻو آهي، ان ڪي
 ڪڙي نشان باز هوندو هي ضرورت آهي، هو
 بدلين طرح کان ٿو ڏسڻ جو شڪار ڪري ٿو ٿو
 آهي ۽ ڪاٺيون ڪر ٿو منزل اٿس، مون
 ڪچم وٺڻ ٿو ٻي اسپتال ۾ ڪم ڪيو ٿو،
 ان وقت کان وٺي سائس وائس آفيسر.
 ڪڏهن ٿي ٿي مرضي ٿي نه آهي نه ان
 صاحب وٽ ٿي ٿي ٿو ڪري ٿو ٿو ٿو
 ڪرڻان. شورو شورت، کاڌو پوٽو، ٿو ٿي
 جاء ۽ هڪٻار ٿو ٿي ٿو ٿو. ٿو ٿو
 ڪي نه ساڻ ٿي. ٿي ٿي ٿو ٿو ٿو
 ٿو ٿي ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو
 ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو ٿو

ادا ڳالهه ٻڌي پڳوالداس کي ڊاڪٽر صاحب
راءِ تي پڪ ٿي. دل تي ڀڙو کٽڪو ٿي بيهس. ڊاڪٽر
صاحب کي چيائين ته ”ڏٺي جي واسطي ان جو
علاج ٻڌايو.“

ڊاڪٽر - هيٺ رڳو هن ڳالهه جي ضرورت آهي، ته

ڪجهه وقت ڪنهن پهاڙ تي وڃي رهائينس.
پهاڙ جي آب هوا کائڻ سان فٽر بلڪل سالم
ٿي ويندس ۽ تندرستي چڱي ٿينديس. بس
اهو ئي علاج آهي.

پڳوالداس - توهان ته اهڙيءَ طرح ڳالهه ڪري ڇڏي

آهي، جو چٽڪ پهاڙ تي هنڪي وڃي رهائڻ
ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي.

ڊاڪٽر - اولاد جي تندرستيءَ لاءِ جيڪي ڪجهه

سو ٿورو آهي.

پڳوالداس - جيڪڏهن ٻچي سگهي، ته سڀ ڪجهه ٿورو

آهي. پر جي وس کان ٻاهر هجي ته پوءِ ڇا
ڪجي. منهنجو حال ته اوھن صاحبن کي

سارو پيو آهي تهوازن هٽڻ ڌار ان پنهجي

گهر ۾ ئي گذارڻي ٿي سگهيم، سو پهاڙ تي

پٺ سان گڏ ڪئن وڃي گذاري سگهندس؟

جيڪڏهن ٻڌاري پٺ جي حياتي مٺي اٿو ته

جئن هجي ٿن لائين ڪريو.

ڪٿر -

ڊاڪٽر - اڃا تہ گل خبر آهي. جيڪڏهن اوھين ھينئر
ڪڍي ۽ کان خبرداري ڪندا رھندو، تہ
آئندہ بہ خبر سلامتيءَ جي اميد آھي.

پڳوالداس - ڪيڙي خبرداري؟

ڊاڪٽر - آب هوا جي خبرداري. اڃا تہ ڏيڻيءَ جي
دشل سان ڪو نقصان ڪونهي پر لڏايلون
ادڙيون آهن، حمان خوف آھي.

پڳوالداس - ڪيڙي ڳالھ، ھو خوف آھي؟

ڊاڪٽر - جيڪي ٻار ھيڙا ڏيرا ۽ ڏھون ٿيندا آهن،
تنھي اڪثر ٿڌ جي بيماري ٿي پوندي آھي.
مولڪي ھن جوڪر جي صورت ڏسڻ سان
شڪ پيدا ٿئي ٿو، تنھنڪري اوزار سان چڱيءَ
طرح جاھي ڏٺو وٺائين. معلوم آھي، تہ ٿڌ بہ
اڃا ڪا به خرابي ڪانهي، جيتوڻيڪ ٿڌ
ضعيف آھي. جيڪڏھن حلد ڪو ٻار نہ ڪو
تہ پوءِ ڌڻ ٿي جو خوف آھي.

پڳوالداس پنھنجي پٽ ڏي منھن ڪري ڪاٺس
پڇي ٿو، تہ ”پٽ، ٿوڪي ھينئر تہ طبيعت ڪيئن ٿي
معلوم ٿي؟ رام چيو ”بابا ھينئر چڱي ڀلي نظر پئي
آھي، پر آھن ٿي کان پوءِ ٿڪ ۽ دل جي ڪمزوري
۽ پٽ بہ اوت معلوم ٿيندو آھي.“

ڊاڪٽر - سائين، اوهان بزرگن جي مهربالي سان
 ڀلو ۽ خوش خودم آهيان.

ڊاڪٽر - "ابا ڪجهه پڙهيو، آهين يا اڃا لاڙو؟"
 گذارو اٿئي؟

ڊاڪٽر - "سائين هينئر چوٿون درجو پڙهان ٿو."
 ڊاڪٽر - "شاباس ٻٽ، شل ٽٻي وڏي حمايتي ۽ چڱو
 نصيب ڪري ٿي."

ڊاڪٽر صاحب کي رام جي منهن جي پيلاڻ ۽ ٿورو
 بدن ڏسي ڪجهه شڪ پيدا ٿيو، سو محبت سان پاڻ
 ت سڏي چاليءَ تي هٿ رکيائينس. هٿ رکڻ سان
 لڄاءُ ڪانه ٿيس، تنهنڪري پاڻ سان گهري ۾ وٺي
 س. اتي اوزار سان پاسريون ۽ گهر ڏنائينس، تڏهن
 ته ڪي بدوان پڪ ٿيس. پوءِ رام کي ٻاهر وٺي آيو.
 پاڻ به اچي ڪريءَ تي ويٺو ۽ رام به پنهنجي ڪريءَ
 تي ويٺو.

ڊاڪٽر صاحب جي الهيءَ امتحان کي پڳوالداس تمام
 خوف سان ڏسي رهيو هو. جڏهن ان ڏٺو ته ڊاڪٽر
 صاحب ڪجهه ڪڇڻ پڇڻ ٿاران ڪريءَ تي ويهي
 هيو آهي. تڏهن پاڻ پڇيائين:-

پڳوالداس - ڪئن؟ ڊاڪٽر صاحب خير آهي؟ چالي ڇاپيو؟

ڀروار ٿيندو آهي. اوهين ويڙها وٺا آهين، نه به هجرتا
ڏينهن مٿيون ڏيکارڻ تي بس!

ڀڳوالداس. ڊاڪٽر صاحب، ڇا ڪٿي. ڀٽا وڃان رڙ ڏيڻ
ياد ٿي ڪونهيئون. ڪري ڪومت جا ڏينهن،
هي گوشت ڪرهي نه ٿي ڳالهه ڪئي ٿي. هينئر
ڪجهه والد ڪانهي ٿي، سو وري ويس
هيدرآباد. اتان مڙندي ڇڏي، نه اوهان جو
ڏيڏار ڪندو وڃان.

ڊاڪٽر. هيدرآباد ۾ مان ويا هئو؟

ڀڳوالداس. هن جو ڪري ڪي وٺڻ وٺو هوس. اڳي
وڙهين جو هو، کڏن مائس ڇالائو ڪيو هو.
ان وقت کان وٺي لاڳيتا پنج ڇهه ورهيه
ٽائيس وقت هيدرآباد رهندو هو. هينئر اچي
آئي هي ضرور ههه. ٿيندو ڪري ڳوٺ لو
وٺو وڃالس.

ڊاڪٽر. هيءُ اوتاريت آهي؟

ڀڳوالداس. ڊاڪٽر صاحب جو ڏيان ٻاڙ ڏي ڏسي ڪريءَ
تاج آيو؟ اڌ سان سلام ڪري ٿي وڃو. ڊاڪٽر
صاحب ڀڳوال ٿي ٻولي ضرور ههه؟ ان جو ادب؟
سڀاڻي ڏسي ههه؟ مٿس سان ڀڳو، ”بت، آهين نه
ڀڳو ٻلو“؟

ٽئين ئي ڏسڻ ۾ آئي. هو بيءَ کي مرض ڪرڻ لڳو، ته
 ”بابا، هولي کي هي شهر گهمائي ڏيڻ لڳو.“ هي
 ٻيو ٻار ڏٺو هو، جو رام پنهنجي دل جي خواهش بيءَ
 جي اڳيان ظاهر ڪئي؛ تنهنڪري پڳوالداس تمام خوشيءَ
 سان ٻيٽ کي ساڻ ڪري شهر ۾ اڪڙو. هتي ڊڪٽر
 اڪڙو دل ۾ دل ۾ ٻيٽ ڊاڪٽر رهندو هو، جنهن سان
 پڳوالداس جو گهڻو احاطو هوندو هو. تنهنڪري هن اول
 ان ڊاڪٽر سان مان [ڊڪٽر وڏي
 جاءِ جي دروازي ۾ گهڙڻ شرط پڳوالداس پنهنجي ٻيٽ
 کي چيو ته ”ٻيٽ اهو سامهون ڪري ٿي ڇوڪرو
 ماڻهو اخبار وٺو پڙهي، سو ڊاڪٽر نهالڻد آهي. نهايت
 شريف ۽ رڳو ملو انسان آهي؛ هن ئي سندس گهڻيون
 مهر باليون آهن، تنهنڪري ان سان ملائڻ لاءِ توکي
 هٿ وٺي آيو آهيان.“

رام اها ڳالهه ٻڌي پنهنجو ٻيٽ ڇڏيو ۽ ادب سان
 بيءَ جي پٺيان هليو.

پڳوالداس ڊاڪٽر صاحب سان ڪڪار ڪري مليو.
 ڊاڪٽر صاحب کيس چيو، ”ادا، اوهين اڄ ڪيئن
 لڳي ڪري پيا آهيو؟ ٻڌو ماڻهو به ٽئين ڏينهن اڪري

سنداس دل ۾ رام جي لاءِ ڪا گهڻي سڪ ڪانه هئي.
 هو هالي ان جي لاءِ ۽ فصل ۽ ڇو حال معلوم ڪري
 ڪڏهن نه هٿ ڪي پاڻ کان جدا ڪم ڪندس. ۽ ”هالي
 اڏو لي سگهندم اولڙي ڏوڏ هن جي پالڻ ۽ تعليم جو
 اڏو پاڻ ان ڪندس.“

پگوالداس صبح جو اٿيو هتي سس وٽ وڃو. ان ڏوهتي
 هن پالڻ ۽ تعليم لاءِ پنهنجي حال سارو جهڪا ڪوشش
 ڪئي هئي، تنهن لاءِ سنداس گهڻي شڪر گذاري ڪيائين.
 ۽ ڇو ائين نه ”هالي کي موڪل ڏي نه رام کي پاڻ
 سان وٺي وڃي.“ هتي کان نه ليڃا ڇو لڳا نه ڏاڍو منو
 آهي! تنهنڪري ٺٽيءَ اول نه اڀيائو ڪيائين، پر پگوالداس
 جي ڏوڏري منت آريءَ تي ليڪ رام کي ڇڏڻ لاءِ
 وڃي آيو. پگوالداس کي پنهنجي هٿ جي ڪم جو به ٽيٽو
 سگهيو. هتي ڏينهن صبح وڏي گاڏيءَ ۾ ٽيٽو کڻي
 سرحد ٿوڙي ڏي وڌائو آيو. وات تي ٽنهي مٿي هٿ
 پگوالداس تي ڪنهن دوست سان مٿو هڻو. تنهنڪري
 هن ٻنهي ٽيٽي دوست وٽ وڃي ٽيٽو ٽڙي ڏيائين.
 ۽ پنهنجي سڄي ۾ هتي پهتو ۽ موقعو سڃاڻي
 ٽيٽو ٽڙي جو مٿو هڻو. تنهنڪري ان کي سڀ ٻڌو

غريب چوڪر کي نه ڏانهن به نصيب ڪين ٿيند يون آهن.“
 انهن چئي پئي ۽ ڇي گهڻي شڪر گذاري ڪيائين.
 پئي ۽ پٽ پٽي پٽي جي ڳالهين ۾ اڇڙا لڳي ويا، جو
 وقت جي گذرڻ جو سما ٿي ڪونه پين. ايتري ۾ پورچي
 خالي مان آواز آيو ”پٽ رام، اٿ ٿا لڳن، ماني تيار
 آهي. پٽهي کي ماني وٺي ڏي ۽ تون به ڪاڏ.“ لائيءَ جو
 آواز ٻڌي رام ٽپ ڏيئي اٿيو. هيٿرو سارو وقت جو
 ڳالهين ۾ لڳيائين، تنهن لاءِ ڏاڍو شرم ٿيس. هڪدم
 پورچي، خالي ۾ لانهين وٽ ويو، اتان پاڻيءَ جو لوڻو
 آڻي پئي ۽ کي هٿ ڏٺاريائين ۽ پوءِ ماني آڻي اڳيان
 رکيائينس. پڳوالداس پٽ کي به زور ڪري پاڻ سان
 مانيءَ تي وهاريو.

ڪاٺي پي ڇڏهن واندا ٿيا، ٿڌهن پڳوالداس ڪٽولي
 تي وڃي ليٽيو ۽ رام ڪتابن جي ڳوٺڙي کڻي وڃي
 پنهنجي لکڻ پڙهڻ جي ڪم ۾ لڳو. اڄ اڳوڻي کان
 گهڻي وقت زبان ٿيڻ جو ويچار هوس، تنهن ڪري
 گهڻيءَ ڪوشش سان پنهنجو ڪم ڪيائين. ڄمستائين
 پنهنجو سمورو سبق پورو نه ڪيائين ٿيستائين ٿيند جو
 لالو به نه درٿائين.

ڊاڪٽر سان ملاقات

پڳوالداس ڄمستائين پنهنجي پٽ کي نه ڏٺو هو، ٿيستائين

حمد و آباد چيزي وڌي شهر ۾ رهندو آهي، تنهن ضرور
 طرحين طرحين جون شيون ڪاڏيون ڇڏائون. انهيءَ
 پورائي ۽ ڪمند جو ڪٽڙو قدر ڀوندو؟ تنهن کان سواءِ رام
 ۽ ڪا لڳاءُ ڏيکاري آهي، تنهن سارو شيءِ سوکڙي
 ڪنهن به ڪم جي نه آهي. ”پر اهو دستور به ڪو نه
 هوس، تنهنڪري لهر آواز سان رام کي چيائو ”هت،
 هيءُ بهار آهي جي سوکڙي وڃي، ڇا تنهنجي شريب
 آهي؟ هت آهي آهي. اسان ماڻهن لاءِ نه اڃا ئي وڌي
 ڪوراءِ آهي.“

رام الڳ ۽ گهڻو به بدبختي پئي ۽ جي مهين ڏانهن
 ڏسي سمجهي ورتو، ته هن ڳوٺ ۽ هر ڳوٺي انڙي ڪا
 شيءِ آهي، تنهنجي ڏيندي لڃ ٿي اچي. سو
 رام ڳوٺي ڀرڻ کان اڳ چيو ته ”بابا، اڄ ڪو اچي
 هڪ ڳوٺي شيءِ موڪلي آهي، سا جيڪڏهن جهنگ
 جي واري هوندي، ته به تنهنجي واسطي هزار نعمتن
 مان وڌيڪ آهي.“ انهن چئي ڳوٺي ڪو لڳائون. پورائي
 ۽ ڪمند ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ چيائون ”بابا،
 شون نه اوهان تنهنجي دل وٽان آڏيون آهن. هي
 شون هتي نه اهڙيون مهالڪيون آهن، جو مون چيزي

دهيو هوندو معاف ڪچر. ان وقت استاد صاحب
هولڪي سبق پي سمجهايو.

ڀڳوالداس - ”پت هينئر ڪهڙو درجو پڙهندو آهيان؟
دام - ”بابا، آءٌ هينئر ٽئين درجي ۾ آهيان. ڪلاس
جو جيڪو ڪم ٿئي ٿو، سو نه سڀني ڪلاسين سان ڪڍ
پورو ڪندو آهيان، پر ماستر صاحب جي خاص مهر پائي
آهي، جو هولڪي چوٿين درجي جا ڪم جدا واري
سمجھائيندو آهي. ماستر صاحب جي مرضي آهي ته
هن ئي سال هولڪي ٽئين ۽ چوٿين درجي جو امتحان
ڪڍي ڏياري.“

دام جي اها گفتگو ٻڌي ڀڳوالداس کي تمام گھڻي
خوشي ٿي. جئن جئن دام پنهنجي لکڻ پڙهڻ جون
ڳالهون پيءُ سان ڪرڻ لڳو، تئن تئن ان جي دل ۾
خوشيءَ جون لهرون اٿڻ لڳيون. پيار ۽ حب سان پنهنجي
پيءُ جو منهن ڇهڻ لڳو ۽ دل ۾ اڌ مان اٿڻ لڳس، ته
تڪي ڪو عالم ڏيان، مگر هڙ ۾ ڇا هوس، جو پت،
ڏيئي؟ ڳوٺان ٻه راسي ۽ ڪمند آندو هتانين سا هڙ
پير سان رکي هيس. ان هڙ کي نظر پيس ۽ پر ڏيئي
ڪهاڻيائين. خيال ٿيس ته ”دام هيترا سارا ٿي پنهين

دل ۾ خوشيءَ جا دڌا، وڃڻا لڳس ۽ ڪمزوري سبب
 من ٽڙڻا لڳس، مگر نظر پنهنجي ڪتاب کان ڌرو نه
 مٽي نه هٽائيندو، جو استاد ان وقت تمام شوق ۽ ڪوشش
 سان ان ڪتاب جي سمجهائي ڏيئي رهيو هوس، ڪن
 نه پنهنجي دل ٽٽايو ڪري سٺي چڱيءَ طرح ٻڌائي ۽
 ٿاڻن وٺي سمجهائين.

حڏهن سق جو وقت پورو ڪري رام ڪلاس ۾
 والدو لي وٺو، اڏهن شوق لڳس، نه بيءَ سان وڃي
 ملان، مگر اتي جو آلي مثال لڳس، نه نانا سان ڳالهيون
 ٻوليون ڪرڻ ۾ مٿان ٿاڙو سمجهيل سق ڪجهه وسري
 وڃي، ٽپڪري وٺي سٺي چڱيءَ طرح ٻڌا ڪري
 پوءِ استاد کان موڪلائي گهر آيو.

(۲)

ٻيءَ ۽ ٻٽ جي هلاڪات

ڀڳوالداس پنهنجي هنج ۾ ٻٽ کي وڌاري ٻار ڪرڻ
 ڳو ۽ ڄاڻيس ته ”ٻٽ، مولڪي آلي ڪيڏي ٻول ٿي
 ٿي! هن اچڻ شرط کوندو پنهنجي مڏڻ لاءِ موڪليو
 و، ته ٽن ڏينهن ۾ آيو آهي!

۱- نانا، توها، کي منهنجي اچڻ جو انتظار ٿاڻو

پڳوالداس حيدرآباد روانو ٿيو. ڳوٺان پي ۾ سوکڙي
جهڙي شي ڪانه سمجهيس، سو پورالي ۽ ڪمند ولي
ٻاڻ سان ڪٽي ويو. پڳوالداس پنهنجي سس جي گهر
پهتو، ته معلوم ٿيس ته رام اسڪول ۾ پڙهڻ ويو آهي.
پڳوالداس جي چوڻ تي سس پنهنجي پوٽي کي اسڪول
سوڪايو، ته رام کي پٽس جي اچڻ جي خبر ڏني.
پڳوالداس کي انتظار هو، ته رام خبر ٻڌڻ شرط ڊوڙ ڏو
ايندو، پر ائين ڪين ٿيو. جنهن وقت خبر ڏيڻ وارو
چوڪڙو اسڪول ۾ پهتو، تنهن وقت رام پنهنجي ا
سبق پي ورتو. هيڪر سو رام چوڪري ڏانهن ا

سڀاڻو هوندو هوس، سو واهي چڱي طرح پڪو ڪندو
 هو. جڏهن رات جو گهر ويندو هو، تڏهن کاذب پهتي
 کان والد وٺي ڪتاب کڻي وڃي هڪڙي پاسي پڙهڻ؟
 لکڻ وهندو هو. نه ٻارن سان ڪچهلائي ڪرڻ سان واسطو
 هوس ۽ نه ڏاڙ پٺاڪه هڻڻ سان. اهڙيءَ طرح انهي عمر
 جا ٻه اڍائي ورهه ٻيا نه گذريا. انهيءَ وچ ۾ هن چڱي
 نمائش حاصل ڪئي. پگوالداس پنهنجي غريب جي ڪري
 لاجوار هو، نه نه آخر پيءُ هو، پنهنجي پٽ کان ڪيترو وڌيڪ
 جدا رهي سگهي هاءِ؟ رام ٽي پيءُ کان جدا ٿئي ڄار
 پنج ورهه کن گذري ويا هئا. پگوالداس کي اهاڻي محتاج لاجوار
 ڪري وڌو، تنهنڪري ان جي دل ۾ خيال پيدا ٿيو،
 نه ٿئي جي مهر سان هاڻ رام ڪجهه وڌو ٿيو آهي،
 تنهنڪري سندس پرورش واسطي مونکي ڪنهن خاص
 نوڪر ٻائي رکڻ جي ضرورت ڪانهي. هنن منهنجي مالي
 جهي پڇي پيئي، تن رام جي به پيئي رهندڙي
 پندي. تنهنڪان سواءِ غريب ٽالهوس ڪيترا ڏينهن رام
 جي کاڌ موراڪ جو ٻار پاڻ ئي کڻندي؟ اهو ويچار ڪري
 پگوالداس ارادو ڪيو، نه هاڻي رام کي حيدرآباد مان وٺي
 اٿي پنهنجي سر سان رهايان.

۽ ڇوڪر جي نسل جو ارادو لاهي، ڏاڏو ڪٿو سو گهر ڪري

ٻولھائڻ جهڙو هو، تڏهن لالهيس هڪڙي اسڪول ۾ پڙهڻ وهاريس.

تڏيءَ رام کي جهڙو عقل ۽ سمجهه، بخشي هئي، تهڙي پيءُ ڪنهن ورلي چوڪري کي هولدي. هو چڱيءَ طرح سمجهندو هو، نه منهنجي ماءُ مري ويئي آهي، جاهر طرح منهنجي سک ۽ آرام جو خيال رکندي هئي؛ پيءُ مون کان پري آهي، اڪي خبر به ڪانهي، نه منهنجو وقت ڪنهن ٻيو گذرندو هوندو. نالي جا مهر پالي ڪري هونڪي پيءُ پالي ۽ نالي، تنهنجو اُپراسو به ايترو نه آهي، جو منهنجي پرورش به پنهنجي اولاد جهڙي ڪري سگهي. انهن خيالن ڪري ان جي دل اهڙي اهاڻي رهندي هئي، جو هو نه ڪڏهن چوڪرن سان گڏجي والد رولد ڪرڻ ۾ لڳو رهندو هو، لڪي شهر جون گهٽيون ۽ گهر گهمڻ ويندو هو.

اول نه رام جو سارو ڏينهن ناليءَ سان گڏ يا گهر جي آليءَ وينيءَ ۾ گذرندو هو، پر جڏهن هو اسڪول ۾ پڙهڻ وينو، تڏهن کان وٺي ان جي عادت اها هولدي هئي، جو صبح جو سوڀرو آلي پنهنجو بسترو وڙهي هٿ منهن تڏوئي هليو ويندو هو اسڪول. جيڪي اُتي ٻڌائڻو

پگوالداس کي لوڙ وٺي ۽ چوٽ ۾ هو ۽ ڪجهه چوپايو
مال به هوس. هو پنهنجي بندوق سان شڪار ڪندو
هو ۽ ٻڙ ڏهن ڪو آفيسر آئي شڪار ڪرڻ لاءِ ايندو هو،
ٽڏهن ان سان به گڏجي شڪار ۾ مدد ڪرڻ لاءِ ايندو هو.

پگوالداس پنهنجي شادي حيدرآباد شهر مان ڪئي
هئي، جنهن گهر مان فقط اهو هڪڙو پٽ رام ٿيو هوس.
رام جي عمر ڏهن اڍائي ورهه هئي، ٽڏهن سندس
ماءُ گذاري ويئي. پگوالداس جي آڪهه ۾ ڪا اهڙي
زال ڪانه هئي، جا رام کي نالي ٺالي ۽ لڪو پگوالداس
کي ڪر ايترو اُٻارو هو، جو رام جي اڻڀاڄ واسطي
ڪا خلاصي نوڪر ٺاهي رکي سگهي. چار پنج مهينا نه
جتن به ٿي سگهيو، تنهن پگوالداس پاڻ پنهنجن هٿن سان
ماءُ والگردام کي لپاڻ لڳو، پوءِ رام جي نالي حيدرآباد
مان آئي، سا ننڍڙي ڏوشتي کي پاڻ سان حيدرآباد
ولي ويئي، جتي رام جي پرورش جيڪي سو بهتو
لهڙي ۾ ٿيڻ لڳي، ٻارڙي لاءِ ماءُ جو لاهو هٿ نه
وڌي اچي آهي. نالي پنهنجي غريبائي حال سارو رام
جي هالنا چڱي طرح ڪندي هئي، ٽڏهن به هو ڪهڙو
ڪري ضعف ۽ بيمار گذاريندو هو.

رام ڇڏي ڏهن ڏينهن وڌيڪ جو ٿيو ۽ چڱيءَ طرح ٻالپاڻا

ن العام وارن ويهن هزارن دين جي مدد سان ولايت
ي اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ موڪلي ڏنو آهي. پڪ
ي، ته لوجوان ظفر عليٰ اُنان تمام لائق سمجھي ايندو،
پنهنجي وطن ۽ وطنين کي گھڻو فائدو اچي پهچائيندو.

آکاڻي بي
هار ۾ جيت

(۱)

نندي پٽ ۾ تعليم جو شوق

هڪڙي چوڪر جو نالو رام هو. انجو بي پڳوالنداس
هڪڙي ڳوٺڙي ۾ رهندو هو، جو وسي عادل جي نالي
سان قلمي جي ڪناري تي آهي. وسي عادل کي هڪڙي
پاسي قلميءَ جو اُڀر ڪنارو ڇڄ تائين ڪڙو ٿيو بيٺو آهي،
باقي ٽن پاسن کان گهاٽو جهنگ اٿس جنهن ۾ ڪيترائي
ڙيانڪار جهنگلي جانور رهندا آهن. اهي جهنگلي جانور
بعضي بعضي گهرن ۾ گھڙيو اچن ۽ ڪجهه نه ڪجهه نقصان
ڪريو وڃن. ڪي جانور نه پوکن کي به زيان پهچائيندا
آهن. الهيءَ ڪري سرڪار ان ڳوٺ جي پنجن ڇهن معتبر
ماڻهن کي بندوق جا پروانا به ڏنا هئا، جنهن هڪڙو
پروانو پڳوالنداس کي به مليل هو.

۽ ڇوڙي ۽ ڇوڙ مان وڃي هٿ ڪيو. اهو سمورو مال
ڏاڙيلن جي وهڻن تي لڏي مٿان، ڦٽلن ۽ ڇيٽرن ڏاڙيلن
سمهه ٻولس عملدار خوشيءَ جا نعرا هڻندا اچي وڏي
لاٽي تي پهتا.

پڪڙيل ڏاڙيلن کي عدالت مان سجهه ۽ جوڙهون
سزائون مليون. نه رڳو ايترو، بلڪه ڏاڙيلن جي اصولي
پهلو واري پالار کي نه ٻولس لاس ڪري ڇڏي جنهن ڪري
سارو ملڪ لري پيو.

سو ڪار جهڙو ويجهو هزار رپيا عالم انهن ڏاڙيلن جي
پڪڙا هڻڻ لاءِ آيو هو، انهن ٻارن بالا آدمين ميان طش
جي حق ۾ شادش ڪئي، ٻا ڪورلنت منظور ڪئي.
سند جي ڪمشنر صاحب ٿورو مهينو مان ۾ ڏيکڙي
وڏي درٻار ڪئي، جنهن سڀ جاگرو دار، زميندار ۽ وڏا
وڏا آدمي ۽ هزار رپيا مال هو ڪوٺايا هئا. طش کي نه ميان
الهداد سمجهه اُن درٻار ۾ ڪونه ٿي. اهيءَ عالیشان
درٻار ۾ ڪمشنر صاحب ميان طش کي ويجهو هزار رپيا
روڪڙا ڏيکڙي عهد ٿيڻي ۽ وڃي عالم ٿا ۽ ميان
الهداد جنهن ٽن ڏاڙيلن کي ماريو هو، تنهن کي خان بهادر جي
جو لقب ۽ سوليءَ مٿ سان ڏيکڙي تلوار عالم ملي.

ان بهادر الهداد به پڇي بهادر پٽ ميان طش کي

ٽس پتي ٽيندڙ کي ويهه هزار رپيا العام ٽي ٻي لاءِ سرڪار
اشتھار ڪري ڇڏيا هئا.

فتح پور واري ڌاڙيلن جي حادثي بابت اطلاع ماڻ
هي وڌا وڌا پوليس آفيسر فتح پور ۾ اچي گڏ ٿيا، جنکي
ظفر ڌاڙيلن جي ساري حقيقت سڻائي ۽ چيائين ته سترهن
ڌاڙيلا مال ۽ هٿيارن پنوهارن سان هتان ۾ن ميلن کن جي
مفاصلي تي هڪڙي گهاٽي جهنگ ۾ ويٺا آهن. جيڪڏهن
پوليس جو زبردست دستو مولتان هلندو ته آءٌ اهي
هلي ٽيڪاريندس.

پوليس جو وڏو ڊلباو ڳوٺ ۽ اسپاس جي ماڻهن
سميت ظفر سان گڏجي ڌاڙيلن جي اولي پڪڙڻ لاءِ
جهنگ ڏانهن روانو ٿيو، جتي ڌاڙيلن جو مڪان هو، اتي
اسپاس پوليس ۽ هٿيارن وارن ماڻهن کي ظفر چيائي
بهاريو، ۽ پاڻ هڪڙي ڌڙي تي بيٺي چورن جي اولي
واري سميت وڃايائين. سمئي جي آواز تي سترهن ئي
ڌاڙيلا هٿيارن سميت ڊوڙ ٿي آيا. انهن جي اچڻ واري
رستي کي هٿيارن واري پوليس ۽ ماڻهو ڦريو ۽ اها هٿا ٿي
نفرن جا ڌوڙيا لائي ڏنا. کي ڌاڙيلا مري پيا، کي
ڦڙجي ڪري پيا ۽ باقي جيڪي پکا ٿي، سي پڪڙجي
پيا. پوليس وارن ڌاڙيلن جي مڪان مان ڪيتروئي ڦرست

هي ڪا به خبر ڪانه پوندي هئي، نه ڪهڙي طرف لا
 هلڻ ۽ ڪهڙي ڳوٺ تي لا وڃڻ.

اڄ رات الله تعاليٰ مان ٿي چٽا مولڪي سان ڪري
 هڪ جهوپڪ ڪري آيا هئا. حمڪڏن دريءَ مان لنگهڻ
 لاءِ مون جهوپڪ سڀي بدن واري همراه هي گهرج نه
 هجڻ هاءِ نه وس پهندي مولڪي پاڻ سان ڪنن ڪٽڻ
 هئا. مون پهنندو گهر لڏهن سڃاڻو، حڏهن پهنندي دمت
 جون ٽنگيل تصويرون ساڳين جابن تي لڳل اچي ڏسڻ
 ڏٺي سڳوري جالڪ شڪر آڻا جو خبر سلامتيءَ سان پهنندي
 پهاري ٻاٻا ۽ مڙي امان کي اچي مليو آهيان ۽ ارهڻ
 دوستن ۽ ديس پايڻ سان وري مليو ٿيو الله.

(۶)

ظفر کي بهادريءَ جو انعام

مان الهداد ۽ ظفر سان دوستن جي مبارڪباد ڪندي
 ۽ ڳالهين بولهن سنڌي اچي صبح ٿيو. فتح پور ۾
 لنڊڙو ٺاڻو هو، اتان سبائي پڪو سو ويٺي وڏي لائي
 تان ڳم جهٽري پوليس وٺي آيو، هن اچي وارڊ ڪڍي.
 ٿي ڏاڙ بلا ۽ ۱۱ مڪا بنا هئا، تن جا لاش لباسائون.
 ۱۰ ڏاڙ ۽ ۱۱ مڪا بنا هئا، تن جا لاش لباسائون.
 ۱۰ ڏاڙ ۽ ۱۱ مڪا بنا هئا، تن جا لاش لباسائون.

الهن سان گڏجي وڃ ۽ ڪم ڪار مان واقف ٿي. جيڪو
حصو ٻئي ملهڻي سو آڻي مائيءَ جي اڳيان رک.

ڇا لڳي ڪوري ۽ ڇا لڳن ٿرارون! مولڪي ڪهڙي
ڪير نه ڏاڙا ڪن لڳن، چورايون ڪيئن ٿين؟ پر ان
پرڻي مڙس اڳيان هاڻوڪار ڪرڻ ڌار ان ٻي وقت ڪانه
هيم. ڪل ويهه ڏاڙيلا اتان روانا ٿيا، جن سان اڪيهون
آءُ هوس، ٻيلي مان اڪتي هي ٻارهيون مهنو ڪن ٿيندوسون،
الهيءَ وچير چار پنج ڏاڙا هنيائون ۽ ڪيتريون چورايون
ڪمائون، جي اکين سان ٻيندو ڏسندو هوس؛ پر ڦر لٽ
۾ شريڪ ڪين ٿيندو هوس. ٽوليءَ جو سردار ۽ ٻيا ڏاڙيلا
مرلڪي گهڻي قدر هيسيندا ۽ ڌمڪائيندا هئا، پر آءُ
سندن ٻرواه ڪانه ڪندو هوس؛ ڇاڪاڻ جو ٿوري ٻئي
يا گهڻي ٻئي ملڻ جي نه مولڪي طمع ٿي ڪانه هوندي
هئي. بعضي سندن ڏاڙن ۽ چورين ۾ رلدڪ وڃهيو
ڏيندو هوس. جيڪڏهن منهنجي سنيال ٻاٻت سندن
پرڻي مڙس ۽ مائيءَ جو معن ٻار نه پيل هجي ها، ته اهي
ڏاڙيلا مولڪي ڪڏهو ڪو پنهنجن هٿن سان ٻوڙو ڪري
ڇڏين ها.

پندرهن ورهه ٻيلي ۾ گذارڻ ڪري مرلڪي گس وات

ڪو به ٻائي ڪونه هو. صبح اوڙي شام ڪم، مڪي، ڏي، ه
 ٻوشت ۽ ٻيون هر قسم جون کاڌي ڪاڙي ڪاڙي جون شهرن
 لوڙهي منجهه ٻيون اينديون هيون. مون گهڻوئي رڻو ٻڌو،
 پر ڪابه واه ڪانه ٿيو. ليڪ صبر ڪري اتي گذارڻ ڏاران
 ٻيو ڪونه رستو نظر ڪونه آيو. ماني هر طرح مولڪي سڳو
 سهنجو رکندي هئي ۽ قرب ۽ ڪوڙ مان مولڪي "ڪالو"
 ڪالو ڪري سڏيندي هئي، پر مولڪي مٺي نه مان
 ۽ مٺي نه مان ڏاران ٻيو ڪجهه ٿي اڪليو. جڏهن هاء
 بر آءِ اچي ٻيو هوس، تنهن جي آسپاس ٻيون به ڳچ جهڙيون
 لوڙهن وارون جايون هيون. اهي سڀ لوڙها ۽ جايون
 گهاٽي جنگ ۽ ٻولي هي وڃي هيون. آهستي آهستي
 ڪري جو ڪرت سان هرڻ مرڻ ۽ والد وڌڪرڻ لڳس.
 پوءِ معلوم ٿيو، ته اهو ڳوڙوئي ڏاڙيلن جو هو ۽ مولڪي
 آڻڻ وارو به انهن مان هڪڙو ڏاڙيلو هو.
 ڪنهن ڏاڙي پر منهنجو آڻڻ وارو ڏاڙيلو پيءُ مارڻ
 ويو ۽ زالس جا منهنجي زورن زوريءَ ماءُ پيءُ هئا
 سا اڪيلي ۽ لڏڪي ٿي پئي. ڏاڙيلن جو ٻيو
 مولڪي گهڙائي هرڻ لڳو ته "جو ڪرا ڪالو، هائي"
 هڏو سارو جوان ٿيو آهين، اتي اتي ڏاڙي جي
 کي لڳو. هي اسانجا همراه چوريءَ ٿي و

ڪالهه پئجي، ته ڪنهن وڃت ٿي ڇاڙهيائين يا پنهنجي
پليءَ تي ڪنمائين.

صبح جو منهنجي اک کلي ته پاڻ کي هڪڙي ڪٽولي
ٿي پيل ڏٺم ۽ هڪڙي مائي به ڪٽولي ٿي ويٺي هئي،
جنهن پنهنجي پوليءَ جي پلاند سان منهنجي منهن تان
مڪرون ويٺي هڪايون. آءٌ روئي پڇڻ لڳس، ته ”مولڪي
هتي ڪنهن آندو آهي؟ امان ۽ بابا ڪٿي آهن؟“

مائي چوڻ لڳي، ”پٽ، آءٌ تنهنجي ماءُ آهيان.
مولڪي خدا پٽ ڄاڻو پٽ ڏٺوئي ڪونه آهي، تنهنڪري
پنهنجي مڙس کي چير، ته ڪو ڇوڪرو ڪٿان هٿ ڪري
ڏينم، ته پٽ ڪري پالائينس، سو توکي وٺي آيو آهي
آبا مولڪي تون ماءُ ڪري سمجهه. آءٌ توکي اهڙو سکيو
آسرو ڏيکنديس، جهڙو توکي تنهنجي سڳيءَ ماءُ به نه
ڏکيو هوندو.“ ائين چئي مائي مولڪي ڳرائڙي ڏيئي
پيار ڪرڻ لڳي ۽ طرحين طرحين دلداريون ڏيڻ لڳي.
لک ماڻهن ڪٿي پيدا ٿين، ته به جهڙل امان جي قرب
جو سواد منجهانئن ملڻوئي ڪونهي.

آءٌ نهايت حيران ٿي ويس. ڪجهه ڪڪائين ڄاڻي
جنهنجي چوڌاري مڙسان تار لوڙهو ڏٺو پيو هو. گهر ۾
اها مائي ۽ ٻيو سندس هڪڙو هيٺناڪ مڙس هو، وڌيڪ

هن مان ۽ عيالي ۽ دوستن کي دوستي ۽
ورهن کالپوء پنهجي جهولي دوست کي وڃي، ۽
ٿيا، ۽ عائش ۽ مارڪن جي ڌر لڳي وڃي، ۽
شمعدان اڀري ويا، ۽ اهو مان ڏهنهه ٿي وڃي،
۽ ڪن ٻڌڻ لڳا، ته هيءَ مارو دوست
بڌايو ته جنهن

د عالمن ۽ دانشمندان هري ويا. راض مان ڏينهن به
 سڀئي سنگتي طشڪان اچڻ لڳا، ته هيترو سارو وقت
 منهنجو ڪٿن گذريو؟ طشڪ سڀني کي ٻڌايو ته جنهن
 ڏينهن هتان گر لڊو هوس، تنهن ڏينهن سج اڃا غائب ڪو نه
 لڊو هو ته آءُ جوڻ ڇي پر واري واھ ڇي ڪپ تي ٻيلو
 هوس. اتي مڇين ۽ ڪمڻ جا رنگ تماشا ٻڌي ٿو،
 پسيان ڪمڻ ماڻهو بيٺي ٻانين ٻڌي ٻڌي
 منهنجي لڳ ٿي وئي. بالڻ اچڻ شرط منهنجي دماغ
 ڦيري چڙهي وئي ۽ آواز ڪيٽي ويو. ايتري
 ۾ اهو ماڻهو مولڪي آگر کان ڇٽو ڪيڏائين
 پيو وڃي. لورن قدمن ڪٽڪن کان پوءِ مولڪي کان

میان الهداد اکر کولي ڏسي نه سڃ ٻڃ ظفر سندس اڳيان
 بيٺو آهي. هر اٿي پنهنجي پياري وڃايل پٽ کي چنبري
 وير ۽ انکي چمڪ ۽ پيار ڪرڻ لڳو.

ظفر چيو ته ”بابا، ٻيون ڳالهون سڀ پوءِ. تازو
 جلدي ڪريو، ٿي ڏاڙيل ٻاهر بيٺا آهن، انکي ماريو
 نه ته اهي مولڪي وري به ڳٽي ويندا. ميان الهداد جو
 سيراڻي ۽ ڇهن ڏڪن وارو پستول پيو هو، سو ڳٽي پيا
 سان گڏجي دروازي تي آيو.“

ظفر ٻي ۽ ڪي ڇهن ”بابا، هو ڏاڙيلا منهنجي واد
 لهاريندا هوندا ۽ هنن سمجهه هوندي ته ڪالو اندر منجه
 پيو آهي. اوهين دروازو کولي اولڏاهي پاسي ڏور
 آڏ ۾ بيهو. آءٌ ماڙيءَ تي سڀئي ٻه ڏکڙي ٻولي ڪند
 نه ڏاڙيلا دروازي تي ڪاهي ايندا. اوهين پستول تيار رک
 ظفر سڀئي وڃائي نه ڏاڙيلا دروازي ڏانهن ڪاهي آ
 همدانهن نه پستول تيار هو، ڊڳو ڏاڙيلان جي منهن ڪڍ
 جي ڏيو هئي.

”ڏا. ڏا.“ ٿي ويئي. ٻه ڏاڙيلا ايتي ڏياري ٿي ٻه
 ٽيون ڀڳو ٿي، پر چئن پنجن ڏهن ٿي انکي به ڪو
 وڃي پهتي ۽ ڏياري ٿي ٻه.

ان، منهنجي جدجي امان!! مائي جيڪي پري آئي
 ٿي ته سندس سڪيلو ڦٽا ڳيان بيٺو اٿس. ٻاري
 ۾ جو آواز سڃاڻائين ۽ اڳوڻو جهڪي روشنائي هئي،
 به پٽ جا مهالدا سڃاڻائين. جهٽ پٽ آئي پٽ ڪو
 چاليءَ سان لڳايائين ۽ چميون ڏيڻ لڳيس.

مجان الھداد، جونيءَ ويجهي ڪٽ تي سمجهو پيو هو،
 تنهن هئيءَ شور نه ٻڌو پر هو ان وقت هڪڙي عجيب
 خواب ۾ هو. خواب ۾ چالو ٿي، ته ”چار بگهڙ اچي
 دروازي تي اچي بيٺا آهن. ٽي وڏا بگهڙ ۽ هڪڙو
 ننڍڙو بگهڙ آهي. گهڙ جي پالن ڏيپ وڃان دروازا به
 ڪري ڇڏيا آهن. ايتري ۾ گهڙ ۾ گهڙ ٿو، ته ننڍڙو
 بگهڙ کليل دريءَ مان ڪڍڻ طرح ماڙيءَ ۾ ٺهي پيو
 آهي. اهو گهڙ ٻڌي پاڻ ماڙيءَ جي سرون مان چٽائي پيو ٿي
 بند ڪيو اٿس ۽ دروازي جي سرون مان چٽائي پيو ٿي
 ته معلوم ٿو ٿيس، ته ننڍڙي بگهڙ پاڻ ٽان بگهڙ واري
 ڪل لاهي ٿئي ڪٿي آهي ۽ ماڻهوءَ وانگر سئون سڌو
 ٿيو پٽن تي نڪتل تصور پيو ڄاڻي. اڃا اصولون
 ڄاڻيندڙ جو منهن ٿورو مڙي ٿو، ته مجان الھداد کي
 اچو مهالدا ڦٽا ڦٽو معلوم ٿئي ٿو.“ مجان الھداد خواب
 ۾ ڄاڻين پيو هو، ته ايتري ۾ سندس زال اچي

عجيب ٿيڻ لڳو. ائين نه سمجهڻ گهرجي، نه هنڪي ڪو
 ٻي ٿيو هو. ٻي ڀيڻ جو نه هو ٻالو ئي ڪين ڄاڻندو هو،
 هن ننڍڙيءَ ماڙيءَ جي هر هڪ شيءِ سندس دل کي
 چوپڙ ٿيڻ لڳي. پٽين تي ٽنگيل ٽانڪاريءَ وارا پردا،
 ٽلار جي تصوير جهنگلي ڪلھن تي ڪهڙو هو، ڳاڙهو
 رٿول پلڪ جهنگلي زريءَ جي ڪنار سان چادر وڇايل
 هئي. اهي ۽ ٻيون شيون ڏسي ائين ئي سمجهيائين، ته
 ڪڏهن خواب ۾ هيءَ جاءِ ڏئي اٿم، ته شڪ نه آهي،
 ٽلار جي تصوير سندس دل تي نهايت گهڻو اثر ڪيو ۽
 سندس وات مان ٻي اختيار ڪري ويو، ته ”آها!
 منهنجي تصوير! منهنجو ٽلار! ائين چئي ڪمري جون
 چارئي ڪنڊون ڇاڇڙ لڳو. هر هڪ شيءِ کي ڇهندو ويو
 ۽ هر هڪ شيءِ سندس دل ۾ حيرت جهڙي حالت پيدا
 ڪندي ويئي. ماڙيءَ جو دروازو کوليائين، ته اهو چٽڪو
 اڳي سندس ڏال هو، ڏو ڏاڪڻ تان هيٺ لٿو، هو گهر
 جو ٻاهر يون دروازو کولڻ ڪين ويو، پر صفحي ڏانهن
 ويو چٽڪو اڳيئي ان صفحي جو واقف هو. ان صفحي ۾
 ٿيڻي ڏيڻي روشنائي هئي. هيڏانهن هوڏانهن لهار يائين
 هڪڙيءَ ڪٽ تي زال سٺ نظر آيس. ان جي منهن
 مان ڪهڙو ڪنڀار ائين ته ٻي اختيار سندس وات مان اڪڙر

نی سہتی، مہر سب اربل آواز کھج، کہ بوء اسون الدراجی
چو کڈھن ہی، اچو کو کمر ہ کو شراب
کرو، کہ بوء بپیتی سر دو میر نہ سمجھم۔“

کالو جواب ڈلو، کہ ”آء اچی نہ تو مالکی جلی
دکو آہان، کہ چھکڈھن ہی کمر ہ کو گناہ لو،
ہر اللہ سائن ہی دو بار ہر تو میں نی گنہگار اہندو،“
وڈی ڈاڑل چہس۔ ”اجانی بک بک کرک دو ضرور
کولہی، جتن لوکی چہون تا، تن لوکی کرلو آہی،
کہ نہ ہیتر نی تا خڈ خڈ چور کراوت۔“

کالو دل ہر حال کبر، کہ جتن سان منہن انکالہندی
مون گھٹتی سہمون سہمون آہن ہالکی جتن چولہ کرہان،
ہو الدراجی گہو ہی مالکن کی جاگاہان، ؟ گہو ہو
مالکن کی بپیتی، ڈاڑان ہو سرستو احوال ہڈاہان
بوء چھکڈھن چہس نہ چگو، ہر ہی مس نہ
جتن بابی جندالہ ہی چہی ہر رعل کان نہ
بولدس۔ اہو ارادہ کری کالو درج، مان لکھی
لہ نیار ہو۔ ڈاڑلن مان، چا اکڑا بان سان آدا
ہی ہی وسیلی کالہ کی دوک، مان بپیتی
ہی ہی مان، چو شرط کالو ہی دل۔

ڌاڙيلن جي سردار هڪڙي ڏينهن ميان الهداد جي گهر کي اچي ٿاڙيو ۽ دل ۾ سمجهيائين ته هن گهر ۾ گهڻوئي مال دولت هوندو. ان پنهنجن سنگتين کي اچي ٻڌايو ته هڪڙو گهر ڇاچي آيو آهيان، جنهن ۾ لڪو آهي. ڪٿو ۽ نه اٿس ڪو چوڪيدار. گهر به ڪنهن سڪئي ماڻهو جو ٿو ٻانهجي. ماڙيءَ ۾ بتي به ساري رات پري ٿي ۽ ان ماڙيءَ جي هڪڙي دري اهڙي آهي، جنهن مان هڪڙي بدن وارو ماڻهو آسانيءَ سان لنگهي ويندو. نوجوان ڪالو پاڻ سان آهي، سو دريءَ مان اندر لنگهائي وجهنداسون. هو وڃي اندران دروازو کوليندو، پوءِ پاڻ ڌوڪي ٻولنداسون اندر. پڪ آهي ته مال ڪٿي اينداسون.

سڀني ڌاڙيلن اها ڳالهه قبول ڪئي. رات جو هڪ اچي مهل ڌاڙيلن جي ٽوليءَ مان ٽي مڙهو ميان الهداد جي گهر کي لٽ لاءِ سنيري لکيا. پاڻ سان چوٿون همراھ هڪڙو لاسٽريٽ نوجوان به کنيائون. چار ٽي جڻا جڏهن ميان الهداد جي گهر ماڙيءَ جي دريءَ هيٺان پهتا، تڏهن ڌاڙيلن جي مهتدار لاسٽريٽ نوجوان کي چيو ته ”ڪالو، توکي اسين اٽڪل سان هن دريءَ تاءِ پهچايون آهيون، تون اندر وڃ ۽ اندران دروازو وڃي کول. جڏهن ڪم پورو ڪري وٺين، تڏهن هن دريءَ مان ڇهائي

ڪري جڏهن سندس زال کي خاطري ٿي آي، تڏهن
پل بيهي اٿن ڪري.

الهيءَ گهر ۾ اها روشنائي ٿي اهڙي ننڍائي هئي، جنهن
مان ماڻهن کي ڀڪ ٿي ٿي، نه هن گهر ۾ ڪي ماڻهو
رهڻ ٿا. هيءَ صورت ۾ هن گهر ۾ ڪٿو نه ڪو نه هو، جو
ٻيون ٻيون ڪري گهر جي وسنديءَ جو پتو ڏئي. جڏهن
کان وٺي ميان ظاهر جو ٻيون ڪٿو مري ويو هو، تڏهاڪر
ميان الهداد وري ٻيو ڪٿو نه ڌار ٻوڏو، ڇاڪاڻ جو ظاهر
جي ماءُ حراڌي هئي، نه ”ٻيو ڪٿو ڌار ٿيو، نه ضرور
منهنجي ظاهر جي ايتري ئي پوڄا ڪندو. تڏهن ڪري ٻيو
ڪٿو در آي ڪو نه گهرجي.“

ظاهر ڌاڙيلن جي چٽي ۾

گهڻي مدت کان پوءِ ڌاڙيلن جي هڪڙي ٽولي
فتح پور جي باغران جهنگ ۾ اچي پنهنجو مڪان بنايو.
ڏهاڙي انهن ڌاڙيلن مان ڪي ڌاڙيلا پاڻ کي الڌو يا
حڏو بنائو ڳوٺ ۾ گهر گهر پندا وٺندا هئا. ڪي وري
جبا ۽ ٽوڪرا ٺاهيو در در تي وڪڻندا وٺندا هئا. ڏينهن
سحر ڪو سڀڙو ستائو گهر ڇڏيو وٺندا هئا ۽ رات جو اُتي
ڌاڙو وڪڻندا هئا.

میان الهداد نا امید ٿيو گهر موٽندو هو. هو ويچارو ڪوشش
ڪندو هو. ته ڪنهن طرح سنديس دل جي بي قراري
زالس کي معلوم نه ٿئي، متان هو ٻڌڻين ۾ ڳري مري
وڃي. مگر ميان الهداد جي لڪائڻ مان ڇالي ٿي سگهيو،
جڏهن ماءُ جي اندر ۾ از خود غم جي باه پي پڙڪي؟
توڏن ئي ڏينهن ۾ ويچاري ماءُ جي حالت اهڙي ٿي
ويئي جو چٻڪ ورهين جي بيماريءَ مان اٿي آهي.

خدا تعاليٰ جون حڪمتون عجيب آهن، جنکي انسان
پرور ٿي نٿو سگهي. يا ته ظفر جي ماءُ جو اهو حال هو،
جو چٻڪ ٿي مان اٿي آهي، يا ته اوچتو ئي اوچتو
نازي نوالي ۽ ندرست بنجي پئي ۽ چڱي طرح گهر جو
سڀ ڪم ڪار ڪرڻ لڳي. سندس روزمره جي ڪم
ٿي ويئي، جو سڄي لهن شرط ظفر جي ماڙيءَ ۾ شمع دان
باريڪ ماڙيءَ جون دريون کوليو ڇڏيندي هئي. ڪو
پڇندو هوس ته ”بدي مائي، ائين ڇو ٿي ڪرين؟“
ته جواب ڏيندي هئي ته ”منهنجو پڙ وراڻ جو ڪٿي
اچي، ته به اها روشنائي نظر اچيس.“ جيتوڻيڪ ميان
الهداد جي نظر ۾ مائي جو اهو خيال ڇر يائي جهڙو معلوم
ٿيندو هو، ته به ان کي شمع دان ٻارڻ کان ڪين روڪيندو
هو، سو رڳو انهيءَ ڪري، جو سمجهندو هو، ته ائين ڪرڻ

طڙ ڇهين ان ماڙيءَ ۾ هڻي. ڪول، نه به ماڻس روز
 سالڻيءَ ۾ ٻول آئي شمعدان ٻاڙو ڇڏيندي هئي. پنهنجي
 ٻياري مڪليدي پٽ جي ماڙيءَ ۾ اولاداهي رکڻ کي
 هوءَ ٻرو سوڻ سهڻندي هئي. ڪجهه اڌر به خيال هوس،
 نه شايد طڙ رستو ٻڌي ويو آهي، سو رات جو پري کان
 سنديس ماڙيءَ وارو سوڇورو ڏسي اچي گهر سڙندو.
 ڪيترن ئي راتيون گذري ويون، پر طڙ نه موٽو،
 ٻين ٻولدي به ماڻس جي اڃا عادت ئي رهي، چوروز
 مهه شام جو ماڙيءَ تي شمعدان ٻاڙو ڇڏيندي هئي،
 جو ساڙي رات پوري ٿي. ڪيترن به نگاهه اولاداهون
 هجن، پر سائن جا ڪرڻ ڊڄن، واڇوڙا ۽ طوفان لڳن،
 نه به طڙ هتي ماڙيءَ وارو شمعدان ساڙي رات پوري ٿي
 ٿو. رات جو ڏورانهن پنڌ تان اهو شمعدان کڻي ڪهڙي
 والگر آڻي ڪندو نظر ايندو ٿو. اولاداهن راتين ۾ ڪيترائي
 ٻول پنڪڙل مائر اڏا ٿيندي ريشائي ڏسندا هئا ۽
 ان جي وسيلي صحيح سلامت فتح پور ۾ اچي ويجهندا هئا.
 مان الهداد پنهنجي پياري پٽ جي غم ۾ ٻيڙو ٻيڙو
 ئي پيو ٿو ۽ ڇوڪر مين ڏي ٻاٽڙيل ٿيو پيو پٽڪندو ٿو،
 ۽ ”طڙ، طڙ“ ڪري پيو ڪاريندو ٿو. مگر طڙ ڪٿي
 به نه ٿو ڏسجي؟ ڇڏهن طڙ نه ملندو درس، اڏهن

ٻڌيو ڏاڍو خوش ٿيندو هو ۽ ڦٽر کي پياليءَ سان ملايو
دعائون ڪندو هو. پوءِ سڀني ٻارڙن کي ليدڙ ٻيون
ٺڪيون يا ٻڪوت ڏيئي گهر ورائو ڪندو هو.

اڇريءَ طرح روزمره شام جو ڦٽر وٽ پڪڙن جي
ڇڪا مجلس ٿيندي هئي، تنهن سان ميان الوداد ڏيئي
دلچسپي رکندو هو ۽ لندڙن ٻارن جي ڦٽڪڙ مان ڏيئي
خوشي حاصل ڪندو هو.

(۲)

ظاهر ڪٿي؟

...

ڏڪڙي ڏينهن پيغام جو شومنه جي ڏينهن جو چمب
ڳوٺ جا چوڪڙا آڳاٽي ٻڌڻ لاءِ ميان الوداد جي اوطاق
ٿي اچي کڏ لاهي مڪو ڦٽر ڪوٺي آيو هو. ميان الوداد پنهنجي
لوڪر کي سڏي ڪري چيو، ته ”کليا، ميان ظاهر ڪٿي
آهي؟ ڪا مهل ئي آهي، سندس سنگتي ويڻا وٽ
ڏسڻ. وڃي گهران جلد سڏي اچو.“ کليا، اڌ ڪلاڪ
ڪن کان پوءِ ڏڪڙي آواز سان ميان الوداد کي اڇري ڇڏيو
”سائين، ميان ڦٽر گهر ۾ ڪونهي. ڳوٺ ۾ ساڙو ڳولي
ڇوڏيس، پر مولڪي هڪ ڏي آيو. ڏاڏو بيلدار مليو هوم،
ته وٽس وڃي وڃي موريءَ تان ڏڪڙي شخص
ٺهڪ ڏي ٿي وڃي.“

ميان الهداد هراسجي ويو. اوڏي مهل ئي ٽپ ڏيئي اٿيو
۽ جهنگ ڏانهن روانو ٿيو. ٻي ٽي نوڪر ۽ ڳوٺ جا ڳچ
ماڻهو به ساڻس گڏيا ويا. جهنگ جي ڪنڊ ڪنڊ ڪري
ڳولائون پر ميان ظفر جو پتو ئي ڪونه پيو!

جڏهن سڀ ماڻهو گهر موٽيا، تڏهن ميان الهداد جي
دل ۽ دماغ جي حالت تمام خراب هئي؛ ڇاڪاڻ جو سمجهاءُ
نه ”منهنجو پيارو ظفر مون کان هميشه لاءِ جدا ٿي ويو.“
گهر ۾ پير وجهڻ شرط رڙ ڪري چيائين ته ”هائ قسمت!
ظفر جو نه پتو ئي ڪونه ٿو پوي!“

اهو خوفناڪ آواز ٻڌي ظفر جي ماءُ نه ڌري
ديوائي ٿي پيئي:-

”ظفر، منهنجا سڪيلڏا ظفر، منهنجا پيارا اکين ٿار
ظفر، بسون ڪيڏانهن هليو ويو آهين؟ ڇمچل ماءُ کان
جدائي ڪرڻ لڳو ڪئن وڻي؟ آءٌ هاڻي ڪئن
جي سگهنديس؟“

هائ جي آس

ميان الهداد جي گهر تي جا لندڙي ماڙي ٺهيل هوندي
هئي، سا خاص طرح ظفر جي رهڻ سهرڻ لاءِ هئي.

ٻڌيو ڏاڍو شوش ٿيندو هو ۽ طٿر کي ڇاليءَ سان ملايو
دعائون ڪندو هو. پوءِ سڀني ٻارڙن کي لنڊڙيون
ٽڪيون يا اسڪوٽ ڏيئي گهر روانو ڪندو هو.

اهڙيءَ طرح روزمره شام جو طٿر وٽ چوڪون جي
اچڪا مجلس ٿيندي هئي، تنهن سان ميان الهداد گهڻي
دلچسپي رکندو هو ۽ لنڊڙن ۽ ٻارڙن جي ^{ڳالهيون} ڳڻڻ مان گهڻي
خوشي حاصل ڪندو هو.

ظفر ڪٿي؟

روز

هڪڙي ڏينهن، شام جو هميشه جي دستور موجب
ڳوٺ جا چوڪرا آڳاٽين ٻڌڻ لاءِ ميان الهداد جي اوطاق
تي اچي گڏ ٿيا، مگر طٿر ڪونه آيو هو. ميان الهداد پڇندي
لوڪر کي سڏ ڪري چيو، ته ”کٺ، ميان ظفر ڪٿي
آهي؟ ڪا مهل ئي آهي، سدس سنگني وٺي ويا
ڏسنس. وڃي گهران جلد سڏي اچيس.“ کٺ اڌ ڪلاڪ
ڪن کان پوءِ ڏکاري آواز سان ميان الهداد کي اچي چيو
ته ”سالين، ميان طٿر گهر ۾ ڪونهي. ڳوٺ نه سارو ڳولي
آيو آهيائس، پر مولڪي هڪ نه آيو. ڦاڻو بهدار مليو هوم،
تنهن چيو، ته ونسڳي واھ جي موريءَ کان هڪڙي شخص
سان ڪڏهن جهنگ ڏي پئي ويو.“

بهراڙيءَ جا چوڪرا پلا ڪهڙو جواب ڏيئي سگهندا؟
 ڪو چولدو هو ”سائين، آءٌ نه ڪمال ڇو وڻ وٺڻ ڪندس؛
 اير يا چيرون به ڇامڻ پوکيندس.“ ڪو چولدو هو ”سائين،
 آءٌ باغائي ٿيندس؛ پنهنجي باغ ۾ الب، زيتون، ليمو،
 ڌاڙيون، ڦاروا پوکيندس ۽ گل به طرحين طرحين جا اٿي
 هڻندس.“ ڪو چولدو هو ”سائين، آءٌ نه رڍون ۽ ٻڪرين
 جا ڏٺا ڌاريندس“ وغيره وغيره. جڏهن پنهنجي پٽ
 ظفر کان پڇيندو هو، ته ”بابا ظفر، تون جڏهن خير سان
 وڏو ٿيندين، تڏهن ڪهڙو ڪم ڪندين؟“ ظفر سڀ
 ڪنهن پيري وردي ڏيندو هو ته ”بابا، آءٌ وڏي هوائي
 جڇ ٿيندس. پوءِ هن ڳوٺ ۾ جيڪو ماڻهو ڪنهن کي
 ستائيندو، تنهن کي پري سزا ڏيندس. آءٌ ڳوٺ جي
 ٻاهرين پاسي هڪڙو سٺو باغچو رکائيندس. سٺي گهوڙا
 گاڏي ۽ هڪڙو موٽر به رکندس، جهڙي موٽر ۾ ڪڏهن
 هڪڏهن وڏو مير صاحب چڙهي هڪ ايندو آهي. توڙان
 کي روز گهوڙا گاڏي يا موٽر ۾ چاڙهي سيرا ڪرائيندس،
 هن ڳوٺ ۾ هيتو رڳو ڇوڪرو جو ليدڙو سنڌي سڪول
 آهي. پر آءٌ وڏو ٿيان، ته ڇوڪرين لاءِ به هڪڙو سڪول
 وجهائيندس ۽ ڇوڪرن لاءِ ٻيو وڏو سڪول وجهائيندس.“
 ميان الهداد پٽ جون اهي منڙيون منڙيون پاڪ خواهشون

هو هلنديء وارو، تنهنڪري سڳو غريب غرو خواه
 شاعرو ڪار سندن ڪيئي ^{مان} ڪندو هو ۽ سندن
 خدمت جا ڪري ڪرڻ کي ثواب ۽ فخر سمجهندو هو.
 جڏهن ميان الهداد ڳوٺ جي ڪنهن ڳيٽي يا چوڪ
 مان لنگهندو هو، تڏهن لندا لندا ٻار ”قاضي سائين!
 قاضي سائين!“ ڪري اچي چٽو لندا هئس. پاڻ نه الين
 ٻارڙن کي مٿي تان هٿ ڳيٽائيندو ۽ ٻار ڪندو هو
 ڇاڪاڻ جو اهي ٻارڙا سندن ٻاري ٻٽ ظاهر سان راند يون
 راند يون ڪندا هئا.

ڳوٺ جا سڀ ٻارڙا، هي سڪول جا شاگرد هئا، سي
 روز شام جو ظاهر ٻٽ اچي مجلس ڪندا هئا. ظاهر الين
 سڀني ٻارن جو ڏهن جو ڪرو هوندو هو، سو ميان ٻارڙن
 کي ”گزار اخبار“ مان مزي ڏيئي ٻارڙن آکاڻيون ۽
 ٻيچار يون پڙهيو ٻڌائيندو هو. ميان الهداد به گهڻو ڪري
 الين ٻارڙن جي مجلس جو پو پايو جهليو ويندو هو
 ۽ سندن مزي ڏيئي ٻارڙن کي گهڻو ٻڌائيندو هو ۽ سندن
 هو. حتى سڄو ڏينهن سمجهندو هو، الين ٻارڙن جي گهڻو
 ٻڌائيندو هو. ميان الهداد ٻارڙن
 جي مجلس ٻي شريڪ ٿي سگهين ٻارڙن کي ڪاٺي سان ٻڌندو
 هو. ”لو، جڏهن وڏو ٿيندين، تڏهن ڇا ڪندين؟“

